

T.C.
KARA HARP OKULU
SAVUNMA BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ŞİDDETİN PSİKOSOSYAL AÇIDAN İNCELENMESİ:
EL KAİDE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Cem ÖZER

Tez Danışmanı
Prof.Dr. Abdülkadir ÇEVİK

ANKARA – 2010

TEZ TANITIM FORMU

TEZİN TARİHİ : 29.12.2010

TEZİN TİPİ : Yüksek Lisans Tezi

TEZİN BAŞLIĞI : Şiddetin Psikososyal Açıdan İncelenmesi: El Kaide Örneği

TEZİN YAPILDIĞI BİRİM : Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü
Güvelik Bilimleri Ana Bilim Dalı

SPONSOR KURULUŞ :-

DAĞITIM LİSTESİ : Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü
Tez Hazırlama, Onay, Dağıtım ve Muhafaza Esasları Kılavuzunda Belirtilen Yerlere

TEZİN ÖZETİ : Doğumundan itibaren bir kimlik edinme sürecine giren insanoğlu; davranışlarını edindiği kimliğe hâkim görüşler doğrultusunda şekillendirmektedir. Etnik kimliğin oluşumuna katkıda bulunan önemli faktörlerden biri olan din ve onun kazandırdığı dünya görüşü ötekileştirdiği gruplara karşı takınılacak tutumları belirleyici bir role sahiptir. Çalışmamızın konusunu teşkil eden El Kaide adını duyuran tüm terör örgütlerinden farklı bir konuma sahiptir. Yapılan çalışmalar bu farklılığı yaratanın örgütün organizasyon yapısı ve eylemlerinin gerçekleştirilmesinde uyguladıkları farklı yöntemlerin yanında düşmanlarının kimliği ile de alakalı olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada masum bir yavruyu eli kanlı bir terörist hâline getiren bireysel ve grup süreçleri mercek altına alınmış; oluşturulan model çerçevesinde literatürde yeni terörizm olarak adlandırılan El Kaide Terör Örgütü mercek altına alınmıştır.

ANAHTAR KELİMELEER : Din, Öteki, Bireyleşme, Kimlik, Grup Süreçleri

SAYFA SAYISI : 117

GİZLİLİK DERECESEİ : Tasnif Dışı

T.C.
KARA HARP OKULU
SAVUNMA BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ŞİDDETİN PSİKOSOSYAL AÇIDAN İNCELENMESİ:
EL KAİDE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Cem ÖZER

Tez Danışmanı
Prof.Dr. Abdülkadir ÇEVİK

ANKARA – 2010

KARA HARP OKULU

SAVUNMA BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

**P.Yzb. Cem ÖZER'in, Şiddetin Psikososyal Açıdan İncelenmesi:
El Kaide Örneği konulu tez çalışması, jürimiz tarafından GÜVENLİK
BİLİMLERİ Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul
edilmiştir.**

Başkan

Prof.Dr. Abdülkadir ÇEVİK
(Danışman)

Üye

Prof.Dr. Hikmet ÖZDEMİR

Üye

Yrd.Doç.Dr.İkm.Yb. Haldun YALÇINKAYA

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

29/12/ 2010

Ali IŞIK
Yrd.Doç.Dr.Öğ.Alb.
Svn.Bil.Ens.Md.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın vücuda gelmesinde engin tecrübeleri ile bana yol gösteren, çok kıymetli yardım ve önerilerini esirgemeyen, tez danışmanım, hocam Sayın Prof.Dr. Abdülkadir ÇEVİK'e, çok değerli fikirleri ve kaynaklara ulaşma konusunda verdiği desteklerden dolayı J.Bnb İsmail SIKI'ya; çalışmamın daha uygun bir zemin üzerinde yükselmesine yaptıkları katkı ve yönlendirmelerinden dolayı jüri üyeleri Sayın Prof.Dr. Hikmet ÖZDEMİR ve Sayın Yrd.Doç.Dr.İkm.Yb. Haldun YALÇINKAYA'ya; idari ve akademik konularda anlayışını ve yardımını esirgemeyen Sayın J.Bnb. Metin GÜNAL ve Sayın J.Bnb. Engin AVCI ile Güvenlik Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı Sayın J.Öğ.Yb. Battalgazi TANRIVERDİ'ye; yazım hatalarını düzelten değerli eşim Nurdan ÖZER'e; yanımda olamasalar da manevi desteklerini bir an olsun eksik etmeyen aileme ve tüm dostlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

T.C.
KARA HARP OKULU
SAVUNMA BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
ANKARA-2010

ŞİDDETİN PSİKOSOSYAL AÇIDAN İNCELENMESİ:

EL KAİDE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cem ÖZER

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından oluşturulan iki kutuplu dünya dengesi; 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren yavaş yavaş bozulmaya başlamış ve Sovyet sisteminin yıkılması ile yerini Amerika Birleşik Devletleri'nin dünyanın tek hâkimi hâline geldiği bir kaos ortamına bırakmıştır. Soğuk Savaş yılları boyunca çok nadir de olsa yerel çapta görülen sıcak çatışmalar; bu dönemde özellikle eski doğu bloğu ülkelerinde yaygın olarak gözlemlenmiş ve Müslüman topluluklar bir şekilde bu çatışmaların tarafı hâline getirilmişlerdir.

Temelleri; Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal ettiği dönemde atılan, Batı Bloğu ile Orta Doğu'daki uyduları tarafından her konuda desteklenen bir yapı olan El Kaide isimli radikal grup; Müslümanların taraf olduğu sıcak çatışmalara dolaylı ya da doğrudan müdahil olmuş; bu sayede etkinliğini dünya sathına yaymayı başarmıştır. Bu çalışmada zamanla kendini bir tehdidin hedefi olarak görmeye başlayan kitlelere kucak açan, onlara güvenli bir liman vadeden bir örgüt olan çizen bu radikal örgüte üye olanların yaşadıkları psikolojik süreçler ve bu süreçlerin kimlik oluşumları üzerine yaptığı etkiler incelenmiştir.

Karşıtlık/nefret ideolojisi üzerinden sürdürülen güç mücadelelerinin eleman bulma, bunları istenen yönde eğitme ve istenen eylemleri gerçekleştirme süreçlerinin mercek altına alındığı bu çalışma; El Kaide'nin tarihî, psikolojik ve sosyolojik bir bakış açısıyla incelenerek; binlerce kişinin ölümüyle sonuçlanan eylemleri yapanları güdüleyen temel motivasyon unsurları ile onları böylesine geniş ama zayıf bağlara sahip bir ağın görünen yüzleri hâline getiren olaylar ve süreçleri gün ışığına çıkarmak amacını taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler : Şiddet, Terörizm, Öteki, Bireyleşme, Kimlik, Grup Süreçleri

Tez Yöneticisi : Prof.Dr. Abdülkadir ÇEVİK

Sayfa Sayısı : 117

**T.C.
TURKISH MILITARY ACADEMY
DEFENSE SCIENCES INSTITUTE
DEPARTMENT OF SECURITY SCIENCES
ANKARA-2010**

**ANALYSIS OF VIOLENCE IN A PSYCHOSOCIAL
PERSPECTIVE: AL QAEDA EXAMPLE**

MASTER THESIS

CEM ÖZER

ABSTRACT

With the second half of the eighties the balance of bipolar world was created after the Second World War slowly began to deteriorate and it left its place to a chaotic environment which the US dominates it after the collapse of Soviet system. During the cold war years, albeit very rarely seen in local hot conflicts worldwide, especially in this era of the former eastern bloc countries and widely observed by Muslim communities in a way that conflicts have been made.

Al Qaeda named the radical Islamic group which foundations, dropped, in the period of the Soviet invasion of Afghanistan and was supported by the western block and the Middle East satellites, directly or indirectly involved in the hot conflicts in which an Islamic community plays a role. In that way efficiency of the organization spread throughout the surface of the world. In this study; we tried to examine the psychological process of the group members' identification as a sacred fighters; and focused on procurement, indoctrination, orientation to the target processes which are very important to maintain the hate ideologies.

This study which organization's historical, psychological and sociological perspective are examined in; aims to expose the basic motivational factors to view which were caused death of thousands of people by that kind of organization, has very weak ties.

Keywords : Terror, Terrorism, Others, Individual, Identity, Group Processes

Advisor : Prof.Dr. Abdülkadir ÇEVİK

Number of Pages : 117

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
ÖN SÖZ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TANIMLAR VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. ŞİDDETİN TANIMI, NEDENLERİ, ÇEŞİTLERİ.....	5
a. Şiddetin Tanımı.....	5
b. Şiddetin Nedenleri.....	6
c. Şiddetin Çeşitleri.....	8
2. TERÖRÜN TANIMI, NEDENLERİ, ÇEŞİTLERİ.....	10
a. Terörün Tanımı.....	11
b. Terörün Nedenleri.....	13
c. Terörün Amaçları.....	15
3. BİREYİN PSİKOSOSYAL GELİŞİMİ VE ŞİDDET.....	19
a. Birey, Kişilik ve Kimlik.....	19
b. Bireyde Sağlıklı Ruhsal Gelişim ve Kimlik Oluşumu.....	21
c. Bireysel Kimlik ve Şiddet.....	25

4. GRUP SÜREÇLERİNDE ŞİDDET.....	29
a. Grup Davranışı Kuramları.....	29
(1) Grup Zihni Yaklaşımı.....	29
(2) Bireyselci Yaklaşım.....	31
(3) Sosyal Kimlik Yaklaşımı.....	32
b. Sosyal Öğrenme Kuramı ve Şiddet.....	33
(1) Geçmiş Deneyimler.....	36
(2) Durumsal Pekiştirici Etkenler.....	37
(3) Saldırganlığa Yönelik Düşünce ve Algılar.....	38
(4) Sosyal ve Çevresel Etkenler.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

ŞİDDET VE TERÖRE PSİKOSOSYAL BİR BAKIŞ

1. TARİHÎ VE KÜLTÜREL FAKTÖRLER.....	43
a. Tehdit Altında Olma Algısı.....	44
b. Saldırganlığın Problem Çözme Yöntemi Olarak Kullanımı.....	46
c. Seçilmiş, Üstün Topluluk İdeolojisi.....	48
2. PSİKOSOSYAL FAKTÖRLER.....	54
a. Psikososyal Biliş.....	54
b. Psikososyal İlişkiler.....	61
c. Psikososyal Etkileşim.....	64
3. DURUMSAL FAKTÖRLER.....	71
a. Denge Bozucu Krizler.....	71
b. Otoriter Liderler.....	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PSİKOSOSYAL AÇIDAN ŞİDDET VE TERÖR: EL KAİDE ÖRNEĞİ

1. TARİHÎ VE KÜLTÜREL FAKTÖRLER.....	75
a. Tehdit Altında Olma Algısı.....	75
b. Saldırganlığın Problem Çözme Yöntemi Olarak Kullanımı.....	80
c. Seçilmiş, Üstün Topluluk İdeolojisi.....	85
2. PSİKOSOSYAL FAKTÖRLER.....	88
a. Psikososyal Biliş.....	88
b. Psikososyal İlişkiler.....	90
c. Psikososyal Etkileşim.....	93
3. DURUMSAL FAKTÖRLER.....	95
a. Denge Bozucu Krizler.....	95
b. Otoriter Liderler.....	97

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

KAYNAKÇA.....	108
---------------	-----

ÖN SÖZ

Kapitalizmin temel ölküsü olan sınırların olmadığı; insanların, malların ve hizmetlerin serbestçe hareket edebildiği bir düzene doğru hızla giden yaşlı dünyanın üzerinde yaşayan insanlar, sıkı sıkıya bağlı olma ihtiyacını hissettiği köklerinden koparılmaktadır. Bu kopuş, insanoğlunun atalarından ona miras kalan değerlerden, inançlardan uzaklaşmasını zorunlu kılmaktadır. Kısacası; bu kaos ortamında insanlar kimliksizleşmekte, silikleşmekte ve sıradanlaşmaktadır.

İnsanı insan yapan en önemli unsurlardan birinin de kimliği olduğu, insanın kimliğini korumak için ölmeyi ve öldürmeyi göze alabileceği bilinen bir gerçektir. Benliği ile ilgili bir tehdit algılayan bireyler bu tehdidi bertaraf etmek için çeşitli yollar bulma arayışına girer. Bu yol kimi zaman inanç ve din boyutunda kimi zaman ise etnik boyutta tezahür edebilir. Çünkü bu iki olgu da üyelerini koruyup kollama refleksi içinde hareket eden ve onların ihtiyaçlarını karşılayabilme potansiyelleri olan olgulardır.

Bireysel kimliğini grup kimliği ile bütünleştiren birey; grubun dışındakileri ötekileştirir hatta kimi zaman onları kendi grubu için tehdit olarak algılayabilir. Bu tehdidi bertaraf edebilmek için şiddet kullanmak bir seçenek olarak ortaya çıkar. “Ya bizdensiniz ya da onlardan” mantığının din adına yakıp yıktığı dünyamıza psikososyal bakış açısıyla bakan çalışmalar dünyada yapılmışsa da ölkemizde bu konuda yapılan çalışma sayısı azdır. Bu çalışma ölkemizde bu alanda yapılacak çalışmalara bir nebze de olsa katkı sağlamak umuduyla yapılmıştır.

GİRİŞ

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile ortaya çıkan tek kutuplu dünya düzeni o zamana kadar devam eden denge politikalarının yıkılmasına ve sırtını Sovyetler Birliğine dayamış milyonlarca insanı deyim yerindeyse babasız kalmasına yol açmıştır. Bu dönemde hiçbir devletin kendisiyle ekonomik, kültürel, teknolojik ve askerî bakımdan baş edemeyeceği bir hâle gelen Amerika Birleşik Devletleri; dünya genelinde uyguladığı politikalarla tepki çekmeye başlamıştır.

O güne kadar kendi topraklarında savaşmamış olan süper güç başka ülkelerdeki temsilciliklerine karşı düzenlenen saldırılara alışmış olsa da 11 Eylül 2001’de Dünya Ticaret Merkezinin ikiz kulelerinin yıkılışıyla büyük bir sarsıntı yaşamış; saldırıların sorumlusu olarak gördüğü köktendinci bir örgüt olan El Kaide ile onu topraklarında barındıran Afganistan’daki Taliban rejimine karşı öç alma duygusu içinde saldırıya geçmiştir.

Eş zamanlı olarak Amerika Birleşik Devletleri’nde ve genel olarak Batı Dünyasında Müslümanlara karşı genel bir ön yargı ve damgalama süreci başlatılmıştır (Neibuhr, 2001: 67). Genelde tüm dinler için özelde ise İslam dinî kastedilerek “din acaba şiddetin kaynaklarından biri olabilir mi?” sorusu gündeme getirilmiştir (Bodur, 2006: 61). Her ne kadar ilk anda verilen cevap dinin şiddetin kaynağı değil iyiliğin, güzelliğin ve barışın kaynağı olacağı yönünde olsa da, din günümüzde Filistin ve Irak’ta geçmişte ise İspanya, Almanya, İrlanda, Sri Lanka, eski Yugoslavya’da şiddetin temel kaynaklarından biri olmuştur (Çakıcıoğlu, 2007: 1; Kirman, 2005: 78; Woolf ve Hulsizer, 2003: 5).

20’nci yüzyılın sonu 21’inci yüzyılın başı itibariyle yaşlı dünyamızı daha da çekilmez hâle getiren şiddet ve terör olayları ilk bakışta din temelli gibi görünse de; tarihî, psikolojik, siyasi, kültürel ve sosyal çok çeşitli faktörlerin bunlara etki ettiği yapılan araştırmalar sonucunda ortaya konulmuştur (Kirman, 2005: 81).

Günümüz dünyasının gündeminde olan savaş kavramı terörizm üzerinden kendini tanımlamaktadır ve terörizm ile onun yaygınlaştırdığı şiddetin temel silahı insandır. Bu konu üzerine yapılan pek çok çalışma dünya üzerinde hâkim kılınan kalıplar üzerinden yapılmış ve bu incelemelerde şiddetin içindeki temel unsur olan insanın göz ardı edildiği bir mantık silsilesi izlenmiştir. Askeri teknoloji ve silah sistemlerinin çok geliştiği bir dönemde temel silahın insan olduğu bir tehditle başa çıkabilmek için insanın, onu bu yola iten sebeplerin ve insanı teröriste dönüştüren süreçlerin incelenmesi hayati önemi haizdir.

Bu çalışma ile şiddetin oluşum süreçleri incelenerek birey ve grup psikolojilerinin bu süreçlere katkıları hakkında bilgilere ulaşılmaya çalışılacaktır. Günümüzde büyük bir kamplaşmaya neden olan dinin; siyaset aracı olarak kullanımının bu süreçte ne gibi roller oynayabildiği sosyal ve politik psikoloji penceresinden bakılarak anlaşılmaya çalışılacaktır.

Yapılan çalışma daha çok kuramsal bir çerçeveye oturacağından dolayı daha çok tarihsel metot tekniğinden yararlanılmıştır. Bilgi ve belge toplarken alan yazın taraması ve dokümantasyon çalışması yapılmıştır. Elde edilen bilgiler tasvir metodu yardımıyla lehte ve aleyhteki görüşler tarafsız bir gözle yorumlanarak sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede kısmen karşılaştırma metodu da kullanılmıştır.

Kuşkusuz bir konunun tek bir metotla izah edilmesi güvenilirliği ve geçerliliği (Karasar, 1998: 148) sarsacak ve çalışma eksik kalacaktır. Bandura'nın öncülüğünü yaptığı Sosyal Bilişsel Teori (1999: 154-196, 2001: 1-26) bu çalışmada şiddetin uygulayıcısı olan insanın uygulamalarının alt yapısını oluşturan sosyal öğrenme süreçlerine vurgu yapılmaktadır. Staub, Rummel ve diğerleri kitlesel şiddetin altında yatan temel durumları ve sebepleri ayrıntılı olarak yazmışlardır (Staub, 1989; Rummell, 1996; Kressel, 1996). Ortaya koydukları kitlesel şiddet modeli çerçevesinde yapılan tasnif ve köktendinci El Kaide terör örgütünün bu şablon çerçevesinde yorumlanması çalışmanın temelini teşkil etmektedir.

Bir araştırma konusunu mercek altına alırken bir takım ön kabullere dayanmak ve bu ön kabuller çerçevesinde çalışmalara bir yön vermek bilimsel çalışmalar açısından vazgeçilmez bir gerekliliktir. Bu çalışmanın zeminini teşkil edecek temel varsayımlar şunlardır.

– Şiddet kendiliğinden ortaya çıkan bir olgu değildir. Şiddetin mutlaka bir uygulayıcısı ve bu uygulayıcıyı şiddete yönelten sosyal, psikolojik, ekonomik nedenler olmalıdır.

– Şiddet dünyada bir düzen olduğundan beri var olan ve sistem içerisinde bazı fonksiyonları olan bir olgudur. Bu kapsamda uygulanan şiddetten fayda sağlayanlar ve onun bitmesini istemeyenler var olacaktır.

– Şiddetin mutlaka bir muhatabı –ötekisi- olmalıdır ve bu muhatabın göreceği zararların şiddeti yönelten tarafından normal karşılanmasını sağlayacak farklı inanç ve değerler sistemi ile donanmış olması gereklidir.

– Şiddet uygulayanın bunu normal görebilmesi için mağdur olması, tehdit altında olması gibi nedenleri ile saldırganlığı bir problem çözme yöntemi olarak gören bir çevrede yetişmiş olması gerekmektedir.

– Saldırganın içinde bulunduğu çevre ile ilişkileri, etkileşimi ve gözlemleri hareketlerine kaynaklık edebilecek bir alt yapıyı sağlamasına yardımcı olacaktır. Çünkü tüm insanlar gibi onlarda rasyonel tercihler yapacaklardır.

– Saldırganın yaşadığı göç, savaş, fiziksel ve ruhî bütünlüğüne karşı düzenlenen saldırılar gibi denge bozucu krizler eylemlerine haklılık kazandıracak bir psikolojik alt yapının oluşmasına katkıda bulunacaktır.

– Saldırganların saygı duydukları kişilerin eylemleri üzerindeki etkileri hiçbir zaman yadsınamaz bir gerçektir.

– İnanç ve değerler insanlara bir hayat tarzı sunar, insanın dünyayı anlamlandırma ve ona göre yaşamasında önemli bir fonksiyon icra ederler. Yapacağı eylemleri daima bir meşruiyet kaynağına dayandırma ihtiyacı içinde olan insanlar için inanç ve değerler; işledikleri fiillerini kolaylıkla meşruiyet zeminine çekmesine yardımcı olabilecek güçtedirler.

Bu çalışmada öncelikle şiddet ve terörün tanımı ve nedenleri üzerinde durularak, insan hayatının ayrılmaz bir parçası hâline gelen şiddetin insanoğlu tarafından içselleştirilerek bir davranış kalıbı hâline gelme süreçleri ile grup içinde kendine bir yer edinen bireyin içselleştirdiği şiddet olgusunu grubun hedeflerine ulaşmada bir sorun çözme yöntemi olarak kullanma aşamaları incelenmeye çalışılmıştır.

Bu kapsamda daha önce yapılan çalışmalardan yola çıkarak şiddet ve terörü psikososyal açıdan inceleyen, tarihi ve kültürel, psikososyal, durumsal faktörler masaya yatırılmıştır. Bunların alt başlıkları olan tehdit altında olma algısı, saldırganlığın bir problem çözme yöntemi olarak kullanımı, seçilmiş üstün topluluk olma ideolojisi; psikososyal biliş, ilişkiler ve etkileşim ile denge bozucu krizler, otoriter liderlerin etkileri alt başlıklarından oluşan bir model ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Son bölümde ise ortaya konulan bu model çerçevesinde 2000’li yıllara damgasını vuran küresel terör dalgasının baş aktörü olan El Kaide Terör Örgütü ve onun mensupları mercek altına alınmış ve sıradan insanların inandıkları inanç uğruna nasıl birer ölüm makinesi hâline gelebildikleri; bu hâle gelmeden hangi süreçlerden geçtikleri incelenmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TANIMLAR ve KURAMSAL ÇERÇEVE

1. ŞİDDETİN TANIMI, NEDENLERİ, ÇEŞİTLERİ

a. Şiddetin Tanımı

Arapçadan dilimize girmiş olan şiddet kelimesinin dilimizdeki karşılıkları Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlüğünde 1. Bir hareketin, bir gücün derecesi, yeğnlik, sertlik. 2. Hız. 3. Bir hareketten doğan güç. 4. Karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma. 5. *mec.* Kaba güç. 6. *mec.* Duygu veya davranışta aşırılık şeklinde geçmektedir (TDK [web], 2010).

Fransızca'da şiddet “*violence*”, bir kişinin isteği dışında bir şey yapmasını sağlamak maksadıyla güç kullanılması anlamına gelir ve bu güç kullanımı baskı, zorlama, işkence, fiziki ve ruhi acı çektirme şeklinde kendisini gösterebilir (Ünsal, 1996: 29). Şiddet, insan doğasının bir parçası olan başkalarına zarar verme dürtüsünün kişisel temelde ya da bir grup içinde başkalarına zarar verecek biçimde yansıtılması şeklinde ortaya çıkabilir. Kızgınlık, öfke, kin, nefret, düşmanlık gibi hislerin, şiddet çeşitli faktörlerin etkisi ile davranış hâline gelmiş biçimine kabaca şiddet adı verilebilir.

En geniş anlamıyla şiddet, sosyal ilişkiler bağlamında birbirleri ile bağlantı hâlinde olan kişi ya da kişilerin, bireysel veya toplu olarak diğerlerini fiziki ya da ruhi bütünlüğüne, mal varlıklarına, kültürel değerlerine, hangi boyutta olursa olsun zayıflatılabilecek şekilde hareket etme eylemlerinin tamamına denir ve güç mücadelesinin yaşandığı hayatın her noktasında karşılaşılabilir bir içeriğe sahiptir (Michaud 1991: 8). İnsanların bedensel bütünlüğüne ve sevdiği değer verdiği şeylere başkaları tarafından yöneltilen sert ve acı verici bir fiil olan şiddet bir kişiye karşı zor kullanarak iradesi dışında bir şey yapmak anlamına gelmektedir (İçli ve diğerleri, 1995:9).

Şiddet, ona maruz kalanın; öteki olarak kabul edilip damgalandığı, çevresinde olup bitenin tek sorumlusu olan bir günah keçisi olarak görülüp fiziki ve psikolojik zararlar verilebilecek, hatta yaşam hakkı elinden alınabilecek bir nesne olarak ele alındığı bir fiildir (Keane, 1998: 68-69). Şiddet, “derin bir mahrumiyet duygusuna, mutlak gerekli olan şeye sahip olunmadığı duygusuna tepki olarak doğan bir davranıştır” (Çevik, 2009: 67).

b. Şiddetin Nedenleri

Şiddetle ilgili literatür incelendiğinde, insanda şiddeti doğuran saldırganlık eğiliminin ortaya çıkmasında iki temel etken üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Bunlardan biri; şiddetin psikolojik yönüne işaret ederken, ikinci bakış açısı ise sosyal etkenleri öne çıkarmaktadır. Şiddetin psikolojik yönüne işaret eden açıklamaları genellikle Freud’a dayandırılmaktadır. İnsan ruhunun derinliklerinde yatan ve insanın kendine zarar verme güdüsü olarak ifade edilen; genellikle güdünün etkisi altında bulunanların bu arzularını başkalarına yönelttiği şiddet uygulamaları olarak görülen saldırganlık; kişinin kendisine zarar vermesine yönelik tüm içgüdüünün diğer insanlara yönlendirilmesi ve onlara zarar vererek ruhunu rahatlatmasıdır. Bu yönüyle şiddet patolojik bir durumdur (Fromm, 1981: 153).

“Sevginin ve Şiddetin Kaynağı” adlı çalışmasında, ölüm sevgisi, hastalıklı narsisizm ve birlikte yaşayan insanlar arasındaki kandaşla cinsel ilişki saplantısının; insanın en kötü ve en tehlikeli dürtüleri olduğunu ifade eden Fromm bu olguların birleşerek insanı bilinç dışı olarak yakıp yıkmaya, diğerlerinden nefret etmeye ve nihayetinde ötekilere zarar vermeye götüren üç temel çürüme belirtisini oluşturur. İşte bu düşünüş biçimleri çok değişik biçimlere sokularak şiddet davranışları olarak karşımıza çıkar (1994: 72). Şiddeti oluşturan nedenlerden bir diğeri de insanların yapmak istedikleri bazı şeyleri yapmaktan mahrum edildikleri izleniminde olmalarıdır. Bu izlenimle koşut olarak gelişen mağduriyet psikolojisi bireylerin şiddeti bir savunma mekanizması olarak kullanmaları sonucunu doğurur (Çevik, 2009: 36; Kocadaş, 2004: 82).

İnsan hak ve özgürlüklerinin yok edilmesi şiddeti doğuran en önemli olayların başında gelmektedir. Özgürlüklerin olmadığı yerlerde şiddet insanları özgürlüklerine kavuşturan bir araç olarak algılanabilmektedir (Onat, 1999: 23; Keleş ve Ünsal, 1982: 16). Şiddetin çeşitli söz ve davranışlarla saldırganın tahrik edilmesi neticesinde vücut bulduğunu ifade eden görüşlere göre saldırgan davranışın ortaya çıktığı ortamlarda yaygın bir biçimde şiddet uygulamalarına başvuruluyorsa ve bu davranış kalıbı bir anlamda sorun çözme yöntemi hâline gelmişse aynı ortamda bulunan insanlar bu kötücül ortamdan etkilenecek benzer tutumlar takınabilirler (Türkdoğan, 1996: 262).

Tüm canlılarda olduğu gibi insanlarda da saldırganlığı arttıran en belirgin psikolojik nedenin insanın doğrudan tahrik edilmesi olduğu söylenebilir. İnançlar, değer yargıları, kutsal olarak kabul gören nesnelere karşı geliştirilen tahkir ve tezyif edici davranışlar muhatabını kışkırtarak saldırgan davranışlara sürüklenmesine neden olabilir. Yazılı ve görsel medyada sıradan olaylarmışçasına yansıtılan saldırgan davranışlar; bunların günlük hayatın birer parçasıymış gibi algılanarak normal davranış kalıpları olarak içselleştirilebilirler. Çocukluk dönemlerinden başlayan ve bireyin hayatı boyunca devam eden bu içselleştirme süreci sonunda hiçte hoş olmayan neticeler verebilmektedir (İçli ve diğerleri, 1995: 9).

Şiddetin toplum tarafından bir sorun çözme mekanizması olarak görülmesi ve bireylerin bu çözüm yoluna yakın çevresinin uygulamaları sayesinde şahit olması, kendi sorunlarının çözümü konusunda şiddet uygulamalarını en uygun yöntem olarak benimsemesine yol açabilmektedir (Woolf ve Hulsizer, 2003: 9). Resmî düzene paralel egemenlik odaklarının oluşması şiddeti doğuran bir diğer durumdur. Çünkü farklı egemen odaklar arasında bir rekabet ve birbirlerinin söz sahibi oldukları noktalarda hak istekleri mutlaka olacak bu durumda şiddet eylemlerinin gelişmesine uygun ortam oluşturacaktır. Bu durumda süreç saldırı, hak iddiası, direnme, şiddet sırasıyla işleyecektir (Keleş ve Ünsal, 1982: 19).

Gelenekselden moderne geçiş aşamasında olan toplumlarda gelişme yolunda meydana gelen yeni durum dengesizlikleri, gelir adaletsizliklerini, güvenlik duygusunda zafiyeti, çıkar çatışmalarını beraberinde getirir. Bu duruma uygun bir politik yapının inşasının kısa sürede bitirilmesi imkânsız olduğundan ortaya çıkan otorite boşluğu kargaşa ortamını doğuracak, sorunun çözümü için şiddet kullanımı meşru bir hâle gelecektir (Keleş ve Ünsal, 1982: 20).

c. şiddetin eşitleri

şiddetin tehlikesiz belirtilerinin; tehlikeli ve yıkıcı biçimlerini ayırt etmekte temel nirengi noktası olabileceğini düşünen Fromm, şiddetin değişik türleri arasındaki ayırımın, bilinçsiz güdüler arasındaki ayırmadan doğduğunu ifade eder. O'na göre bir davranışı, davranışın altyapısını, hangi düşüncelerden kaynaklandığını, hangi tutumların sergileneceğini ve yüklendiği enerjiyi ancak o hareket tarzının zihni dinamiklerinin açığa kavuşturulmasıyla anlaşılabilceğini savunur.

Fromm'un tespit ettiği sekiz çeşit şiddet şunlardır: “oyunda ortaya çıkan şiddet, tepkisel şiddet, engellemelerden doğan gerginlikle ortaya çıkan şiddet, gıpta ve kıskançlıktan doğan düşmanlık, ö alıcı şiddet, inancın yıkılmasından doğan yıkıcılık, ödünleyici şiddet ve kana susamışlıktır.” (1981: 62). Görüleceği üzere, Fromm'un bahsettiği şiddet eşitleri, bireyin yaşam ile ölüm arasındaki tercihinin kişisel ya da toplumsal etkiler sonucunda ortaya çıkan şiddet eylemleri olarak ortaya çıkmaktadırlar.

Bu noktada, yaşamın ölümden daha kıymetli olduğu algısının geliştiği kişilerde şiddet, fiziksel varlığın korunması yani meşru müdafaa zemininde gelişen davranışlar şeklinde ortaya çıkıp yaşama hizmet ederken, güçsüz, zayıf, üretken olmayan ve içinde bulunduğu kötü durumun kendisinden değil de başkalarından kaynaklandığını inancını taşıyan kişiliklerde yaşamı aşmanın ve kendini doğrulamanın tek yolu olarak ölüm sevgisine hizmet eder (Fromm, 1981: 68).

Literatüre bakıldığında karşımıza altı tür şiddet eylemi çıkar. Bunların ilki, ülke kültüründen kaynaklanan şiddet eylemleridir. Bu eylemler; ırksal, dinsel, etnik, bölgesel çeşitlilik içinde, çıkar çatışmalarına dayalı olarak içe dönüklük, yabancı düşmanlığı, sevgi ve nefret duyguları bileşimi olarak ortaya çıkan gerginlikler sonucunda ortaya çıkar. İkinci grup içinde devrimci ve karşı devrimci şiddet eylemleri, üçüncüde, askerî darbelerin yol açtığı şiddet eylemleri, dördüncü grupta, öğrencilerin şiddet eylemleri, beşinci grupta, ayrılıkçı şiddet eylemleri, altıncı ve son grupta ise, seçim dönemlerinde patlak veren şiddet eylemleri yer alır (Ünsal ve Keleş, 1982: 2).

Şiddet onu yapan özneye göre bir ayrıma tabi tutulduğunda karşımıza iki ayrı çeşit çıkmaktadır. Bunlardan biri, insanın intihar ya da intihara teşebbüs ve kendi hatasıyla yol açtığı bir kaza yoluyla ölümü dar anlamda, salt bireyin aktörü olduğu özel şiddet eylemleridir. Diğeri ise, şiddet eylemleri, gösteri yürüyüşleri, grevler, iç savaşlar, uluslararası savaşlar, ihtilâller, soykırımlar, acımasız diktatörlük rejimlerinin uyguladığı kitlesel şiddet ve imha eylemleri gibi çağımıza damgasını vuran kolektif şiddet eylemleridir. Bu şiddet eylemleri, kimi zaman örgütlü ve düzenli bir biçimde, kimi zamansa kendiliğinden oluşmaktadır (Ünsal, 1996: 32). Şiddeti, kurucu şiddet ve totaliter şiddet olarak ikiye ayıran Maffesoli, doğa ile toplum arasındaki kaçınılmaz bağa değinirken; şiddetin, toplumsal düzenin yıkılması ve yeniden kurulmasına yönelik amacına dikkat çekmektedir (Keleş ve Ünsal, 1982: 1).

Siyasi ortamı biçimlendirme imkânına sahip olan şiddetin gücü, yarattığı fiziksel rahatsızlıklardan değil, yaşananları büyük bir şaşkınlık ve tedirginlik içinde izleyen geniş halk kitleleri üzerinde yarattığı psikolojik etkilerden kaynaklanmaktadır. Halk arasında büyük korku ve tedirginlik yaratan bu saldırganca eylemlerin altında yatan temel amaç, bu eylemleri uygulayanların isteklerine kulak verilmesini sağlamak ve toplumun kaderi üzerine söz söyleyebilme imkân ve kabiliyetlerine sahip bir güç odağı olduklarını kabul ettirmektir (Brown, 2004: 37).

Sonuç olarak, şiddet, insanın doğuştan getirdiğine inanılan saldırganlık eğiliminin ve bu eğilimi şiddete dönüştüren ekonomik, sosyolojik, kültürel ve psikolojik etkenlere bağlı olarak kendisine, ötekilere, bazen tabiata yönelttiği ve neticeleri açısından zarar verici nitelikte fiiller olarak tanımlanmaktadır. Bireyin şiddeti bir sorun çözme yöntemi olarak benimsemesine sebep olan etkenlerin neler olduğunu daha iyi anlamak maksadıyla; doğumundan itibaren yaşadığı psikolojik ve sosyal süreçlerin irdelenmesi ve bu süreçlerde yaşanan olayların sebep sonuç ilişkisi içinde değerlendirilmesi faydalı olacaktır. İnsanın doğuştan getirdiği iki temel dürtüsünden biri olan şiddetin; anne karnında, sosyalleşme süreci ile yeni bir evreye adım atılmasına kadar geçen süre içerisinde nasıl içselleştirilebildiğinin anlaşılabilmesi günümüz problemlerinin çözümleri için büyük önem arz etmektedirler.

2. TERÖRÜN TANIMI, NEDENLERİ, AMAÇLARI

Kabaca, şiddetin siyasal bir amaca hizmet eden hâli olarak tanımlanabilecek olan terörün herkes tarafından kabul gören bir ifadesine rastlamak pek mümkün değildir. Bu konuda araştırma yapanların konumu ve yönelimlerine göre terör olaylarını, meşrulaştırma ve gayri meşru kılma gayretleri; üzerinde uzlaşılmış ortak bir tanıma ulaşılmasını engellemektedir.

Ayrıca, yapılan terör tanımları; uluslararası alanda devletlerin konum, düşüncelerine ve çıkarlarına göre değişkenlik gösterdiğinden ortak bir tanıma ulaşılamamaktadır. Uluslar arası hukuk çevreleri tarafından kabul edilebilecek Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından çıkarılan ortak tanımın terör olgusunu tüm yönleri ile açıklayan bir niteliğe sahip değildir. Bu bölümde; üzerinde tam bir anlaşma sağlanamamış bu kavram üzerine yoğunlaşılacak; kısaca tanımı verildikten sonra nedenleri ve amaçları üzerinde açıklamalarda bulunulacaktır.

a. Terörün Tanımı

Kökünü Latince “*terrere*” sözcüğünden alan terör kavramı “korkudan sarsıntı geçirme” ya da “korkudan dehşete düşmeye neden olma” anlamlarına gelmektedir (Wilkinson, 1974: 9). 1789 Fransız ihtilâinden sonra Mart 1793 - Temmuz 1794 tarihleri arasında tarihçilerce “terör rejimi – *rejim de la terreur*” olarak nitelendirilmiş ve Fransa’da resmî otoritenin uyguladığı baskı ve şiddeti ifade eden bir manada literatüre dâhil edilmiştir (Çevik, 2005: 94; Laquer: 1977: 6).

Türkçe’de terör karşılığı “Yıldırma, cana kıyma ve malı yakıp yıkmak, korkutma, tedhiş”dir (TDK [web], 2010). Fransız Petit Robert sözlüğünde terör “bir toplumda bir grubun, halkın direnişini kırmak için meydana getirdiği yaygın, ortak korku” olarak tanımlanmaktadır (Aktaran Keleş ve Ünsal, 1982: 2).

Bir grubun hedeflerini ele geçirmek ve toplumu baskı altına almayı amaçlayan bir korku atmosferi oluşturmak amacıyla organize olarak şiddet kullanması terördür. Bu korkutma, yıldırma ve tedhiş, yoğunluk olarak oldukça büyük çapta, birey ya da bireylerin ruhsal yapılarını birden bire saran korku durumunu ve şiddet hâlini ifade etmektedir.

Mackey terörü; organize bir grubun politik bir hedefi elde etmek amacıyla uyguladığı bir şiddet kullanma hâli olarak tanımlar. Mackey’in politik ortamın şekillendirilmesi üzerine oturttuğu terörizm tanımı Dönmezer’in, “şiddetin, sosyal, ulusal, ırki, dinsel fesat çıkarıcı ve diğer maksatlarla ve sosyal sınıflar arasında çatışma ve savaşı tahrik etmek üzere planlı ve hukuk dışı olarak kullanılması” şeklindeki tanımıyla desteklenmektedir (1977’den aktaran Özerkmen, 2004: 250).

Ergil, terörizmi “dehşet salmak için girişilen seçilmiş ve planlı eylem ve/veya eylem tehdidi” (1997: 210) biçiminde tanımlarken. Kodaman, aynı kavramı hukukî açıdan, adî bir suç; stratejik açıdan, örtülü bir savaş aracı; siyasi açıdan da bir ideoloji olarak algılamaktadır. Ona göre terör, suç, savaş, ideolojiyi, delilik ve çılgınlığı içine alan; karmaşık bir olaydır; yani çağımıza özgü bir hastalıktır (1985:3’ten aktaran Özerkmen, 2004: 251).

Ülkemizde 12.04.1991 tarihinde kabul edilen 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun, Terör Tanımı başlığı altındaki 1’inci maddesinde ise terör;

“ Cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasi, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir.” (TMK:12.04.1991; Değişik fıkra: 15/07/2003 - 4928 S.K./20. md.).

şeklinde tanımlamıştır. Yukarıda verilen tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere terörü tek başına açıklayan bir tanıma ulaşılamamaktadır.

Üzerinde görüş birliğine varılmış noktaları arka arkaya sıraladığımızda terör, siyasal ve ideolojik amaçlara hizmet eden, aralarına bir takım örgütsel bağlar bulunan kişi ya da gruplarca yürütülen, gereksinim duyduğu kaynaklara ulaşmasına yardım ve yataklık eden yakınlık duyan, milis ve militanları sahip olan; kitleler üzerinde bir kaygı ve korku atmosferi oluşturan ve korku kültüründen beslenen, muhaliflerini sindirmek, yok etmek için şiddet kullanımını temel yol olarak gören, geniş halk kitlelerinde isteklerini zorla kabul etmelerini sağlamak için yalnızlık hissi uyandıran bir süreçtir.

b. Terörün Nedenleri

Crenshaw, “terörizmin sosyal koşulların doğrudan bir sonucu değil, bireylerin bu koşulları algılamalarının sonucu olduğunu” belirtir (1990: 11). İsteddiği sosyal statüye ve saygınlığa ulaşmak için elinde yeterli gücü bulunmayanların başvurduğu bir yöntem olduğundan dolayı zayıfların silahı olarak adlandırılan terörizm; toplumun büyük kesiminin zayıfların görüşlerini görmezden gelmeleri yüzünden bir hareket tarzı olarak ortaya çıkmıştır. Terörizmin bir mücadele aracı olarak öne çıkarılmasının temel sebebinin “güçlü rejim karşısında zayıf bir güç tarafından kullanılabilecek belki de tek etkili devrimci metot” (Reich, 1990: 30) olması öne çıkan bir husustur.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun terörizmle ilgili toplantısının sonuç raporunda geniş kitlelerin yaşamlarının birer parçası hâline gelen fakirlik, kötü koşullarda yaşam, sefalet, hayal kırıklığı, keder ve durumunun iyileşmesi konusunda içine düştüğü umutsuzluğun bu grupların durumlarında değişiklik yaratmak için gayri meşru yollara başvurmalarına sebep olduğu ifade edilmektedir (Tacar, 1999: 10). “Etno-Psikolojik Özellikler ve Terör Üreten Ülkeler: 1970’lerdeki Terörist Faaliyetlerle Belirsizlikten Kaçınma İlişkisi” isimli çalışmada, 1968-1979 arasında meydana gelen terör olaylarında Hofstede, kültürel değerleri incelenmiş; sonuçta arada anlamlı ilişki bulunması açısından en iyi göstergenin belirsizlikten kaçınma olduğu ortaya çıkmıştır (Katman [web], 2009).

Belirsizlikten kaçınma seviyesi yüksek olan ülkelerde görülen temel özellikler şunlardır: Sağlık, iş ve aileyle ilgili konularda iyi olma hissi ve beklentisi düşüktür, dış faktörlerle mücadelede güçsüz olunduğu düşüncesi yaygındır. Bireylerin ve toplumun yerel siyasi kararları etkileme imkânı ve işlerinde ilerleme hırsları çok düşüktür, Toplumda gençlere sorumluluk vermeme eğiliminin bulunması gençlerin bireysel karar alma imkânlarının kısıtlanmasına, toplum içinde rekabet ortamının bulunmamasına neden olur. (Katman [web], 2009).

Terör kültürel nedenlerin yanında bir takım; ekonomik, psikolojik, sosyal nedenlerin sonucunda ortaya çıkar. Ekonomik nedenler terörist faaliyetlerin başlıca nedeni olarak gösterilse de aralarında doğrudan bir ilişki olduğu bu güne kadar tespit edilememiştir. Yapılan çalışmalar neticesinde daha iyi imkânlara sahip kişileri görüp ona imrenen fakat ne yaparsa yapsın bu imkânlara sahip olamayacağı düşünülen ve bu nedenle şiddete başvuran topluluklara daha çok gelişmekte olan bölgelerde rastlandığı sonucuna varılmıştır. Gelir dağılımı eşitsizliği ve bunun ortaya çıkardığı yoksunluk ve mağduriyet psikolojisi kitleleri terör eylemlerine yöneltten temel unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Denker, 1997: 12).

Terör eylemlerinde İnsan faktörünün önemli rol oynadığı işaret eden Post “Terörist Psikolojisi” adlı yazısında “Siyasi teröristlerin şiddet davranışlarını psikolojik güçlerin sonucu olarak gerçekleştirdiklerini” ifade etmektedir (1990: 25). Mücadelelerini “biz ve onlar” söylemi üzerinden sürdüren gruplara göre “Biz” yani özgürlük savaşçıları, “onların”, yani kurulu düzenin bize dayattıklarından dolayı öfkelenmekte ve her türlü eylemi koyma noktasında hak sahibiyiz; çünkü “onlar” bütün kötülüklerin kaynağıdır ve yok edilmelidir. Bu açıdan bakıldığında teröristler aksiyon odaklı, uyarıma aç, agresif ve heyecan arayan insanlar olarak nitelendirilebilirler (Post, 1990: 27).

Yapılan psikolojik analizlerin sonucunda teröristlerde; hızlı toplumsal değişimin bulunduğu toplumda mağdurluk, yok sayılma, aşağılanma, horlanma, uyumsuzluk ve sınır kişilik; gibi bulgulara rastlanmıştır. Toplumdan dışlanan veya bir gruba dâhil olma arayışındaki kişiler sosyal ortamlarda kurdukları arkadaşlık ilişkileri sayesinde gruba dâhil olmakta daha sonraları aldıkları ideolojik eğitim sonucunda adanmış birer birey olmaktadır. Örgüte aidiyet, adam yerine konma ve kazandıkları kimlik bu kişileri örgütün emirlerine kayıtsız şartsız itaat etme noktasında daha da istekli hâle getirmekte ve birey, kendi kimliğinden çıkarılarak yeni bir kimliğe, militan kimliğine bürünmektedir. Araştırmalar terör örgütü üyelerinin psikolojik rahatsızlıklarının olmadığını göstermiştir (Crenshaw, 1990: 13, Post, 2004: 124).

Sosyal değişme yanında iç ve dış göçler ile birlikte ortaya çıkan hızlı nüfus artışıyla toplumun niteliği değişmekte, toplum yaşantısına yeni kültür grupları eklenmekte ve bu grupların ana grup tarafından kabul görmemesi ve ötekileştirilmesi yeni bunalımlara kaynaklık etmektedir. Gerek iç gerekse dış göç sürecin planlı ve kontrol altında gerçekleştirilmesi, sosyal bütünleşmenin sağlanmasıyla yabancılaşmanın önüne geçilmesi toplumlar arasında farklılaşmayı en alt seviyeye indirerek göreceli yoksunluk hislerini en aza indirerek kutuplaşmaları önleyecek ve sesini duyurmak için terör eylemlerini seçme potansiyeli olan çevrelerin bu seçeneğe yönelmesin engel olacaktır (Denker, 1997: 13).

Yabancılaşma, hızlı kentleşme, göç, gibi konular sosyal nedenlerin en önde gelenleridir. Teknolojik gelişmeler sonucunda meydana gelen sosyal değerlerdeki hızlı değişmeler, toplumda artan sapmalara ve uyuşmazlıklara neden olabilmektedir. Bu dönemde yaşanan sıkıntı, buhran ve karışıklıklar, terör örgütlerine uygun ortamlar yaratmakta, toplumu etkilemelerine ve bu durum örgütlerin hem seslerini duyurmalarına hem de eleman bulma kabiliyeti kazanmalarına imkân sağlamaktadır (Katman [web], 2009).

c. Terörün Amaçları

Terör örgütlerinin ulaşılmak istediği nihai amaç; ideolojileri doğrultusunda devletin politika değişikliğine gitmesini sağlamaktır. Bunu gerçekleştirmek için örgütler kamuoyunun dikkatini davalarına çekilebilmek için sembolik şiddete başvurur. Terör örgütleri bu sembolik şiddetle kargaşa yaratarak toplumun direnme gücünü kırmayı hedeflemektedir (Katman [web], 2009). Toplumsal birlik ve beraberliği bozmayı hedefleyen terör örgütleri müesses nizamın zaafalarını ortaya çıkararak devletin arkasındaki halk desteğini zayıflatmayı istemektedir. Toplumsal düzenin işleyişine sekte vurmayı hedefleyen terörist faaliyetler geniş halk kitleleri arasındaki bütünleşmeyi olumsuz etkiler. Bunu gerçekleştirmek için ise toplumdaki adaletsizlik algılamalarını, eşitsizlikleri, gelir ve statü dengesizliklerini, devlet otoritesinin yanlış uygulamalarını kullanırlar.

Bu noktada amaç devletin manevi otoritesini zayıflatmak, siyasi iktidarı yıpratmak, yöneticilerin ne kadar yetersiz olduğu görüşünü yayarak halkın devlet otoritesine başkaldırmasına neden olmak ve kolluk kuvvetlerinin bu eylemlere karşı aldığı sert tedbirler nedeniyle halkın devletle gönül bağı koparmasını sağlamaktır (Keleş ve Ünsal 1982: 7; Özerkmen, 2004: 256).

Terör örgütlerinin, amaçları arasında önemli bir yer tutan toplumun herhangi bir kurumunu işlemez hâle getirmek ve bu yolla sistemin dışlilerini durdurmak hızla değışen değerlerin yerine yenilerinin ikame edilememesi ve bireyleri hangi kurallara uyacakları konusunda kararsızlığa düşmesi sonuçlarını doğurmaktadır. Bu çerçevede, zaman içinde tüm toplumda anomi yani normsuzluk veya kuralsızlık durumunun hâkim olması örgütlerin kendi normlarını benimsetmeleri için uygun bir ortam kazanmaları sonucunu doğuracaktır (İçli, 2007: 231).

Bu şekilde, olumsuzlukların sembolik failleri olan kurumlara saldırarak onlardan “halk adına” intikam alırlar. Eğer halk bilinçsizse yeni sapmış davranışlara yönelebilir ve bu da şiddeti ortaya çıkarır. İntikam duygusu sağduyuyu yok ettiği için haklı olan bir kişiyi haksız duruma getirebilir. Travmalar, maddi-manevi kayıplarla kutuplaşma ve keskin görüş ayrılıkları birleşince sonuç, toplumsal dayanışma ve bütünleşme mekanizmalarında işlemez hâle gelmesi şeklinde tezahür eder. Daha önce de ifade edildiği gibi değerleri değıştirmek, toplumdaki sağlıklı düşünce yapısını bozar.

Aydınlar insan hakları, özgürlükler gibi konularda kavram kargaşası yaşıyorlarsa, teröre istemeden destek olabilirler. Terörizmin başka güçler tarafından siyasi ve ekonomik çıkarlar için kullanılması gerçeği göz önüne alındığında terörün amacı elde edilmek istenen sonuç için hedef ülke ve toplumda kaos ortamının oluşmasına aracılık etmektir. 1960-1980 yılları arasında Türkiye’deki anarşi ve terör ortamının vardığı noktaya erişmesinde bu faktörün önemli rol oynadığı görülmektedir(Katman [web], 2009).

Terörizm bazen hükûmet tarafından kendi politik ve ekonomik çıkarlarını korumak için vatandaşlarına karşı uygulanır. Hükûmet gücünü, devletin düşmanı olduğunu iddia ettikleri kişilere karşı zulüm, işkence şeklinde uygulayabilir. Hükûmet vatandaşlarına olduğu gibi diğer ülkelere de ekonomik, politik veya askeri nedenlerle gizli eylemler yapabilir. Kendi vatandaşlarına veya diğer ülkelere karşı yapılan bu tür eylemler devlet destekli terörizm olarak adlandırılır.

Bu türün görüldüğü dönemlerde can ve mal kayıpları inanılmaz boyutlara ulaşabilir. Eski Sovyetler Birliği'nin 62 milyon insanı, Çin Halk Cumhuriyeti'nin 35 milyon ve Nazi Almanyası'nın 21 milyon insanı mağdur (İçli, 2007: 328) ettiği göz önüne alındığında ortaya çıkan tablo dünyanın en kanlı örgütlerinin hangileri olabileceği konusunda fikir vermektedir. Terör halkı ihtiyaç duyduğunda devletin kendisine yardım edemeyeceğine inandırır, "oluşturduğu tedhiş ile toplumun direnme gücünü kırarak kendi davalarına karşı olumsuz duyarlılıkları ortadan kaldırmak ve kitleleri itaate zorlamak amacındadır." (Dilmaç, 1997: 41).

Terörü belirleyen ölçütlerden birinin korku, bir diğerinin de şiddetin cinsiyet, yaş ve sosyal statü ayrımı yapmadan herkese yöneltilmesi olduğu hatırlandığında terörizmin korkuyu bir silah olarak kullanarak sosyal, ekonomik ve politik hedeflere ulaşmanın bir yolu olarak görülmesi; kullanımının yaygınlaştırılmasının altında yatan temel sebep olarak ortaya çıkmaktadır.

Wilkinson'a göre, "Teröristler sistematik olarak terör politikası takip ettikleri için eylemleri suçlara benzerdir. Birçok yasal sistemde terörist grupların bombalama, cinayet, adam kaçırma, yaralama ve şantaj gibi tipik eylemleri mevcut yasalara göre ciddi suçlar oluştururlar" (1974: 65). Bu noktada tüm terörist gruplar kendilerini ve uğruna savaştıkları kişileri haksız bir rejimin baskılanmış mağdurları olarak görürler. Bu noktada masumları hedef alan terörist eylemlerin temel amacı halkı yıldırmaktır.

Belirli bir hedef kişiye yönelme yerine rastgele yapılan terörist eylemler bu amaca daha iyi hizmet ederler. Bu hedefler; terörist eylemlerin reklamını yapmak, kamuoyuna bireysel acizlik duygusunu yerleştirmek, hükûmetin halkın desteğine mal olabilen baskılayıcı sosyal kontrolüne karşı kışkırtma yapmak şeklinde özetlenebilir. Böylece hedefin belirsiz ve tesadüfi olması toplumun tümünde panik yaratır (İçli, 2007: 330).

Teröristler ve onların mensup oldukları örgütler, hızla değişen sosyal değerlerden yararlanarak, kitlelerde şaşkınlık yaratmakta, toplumda çeşitli gruplar arasında ayrılıklar körüklenmekte, bireyleri çevrede olup bitenlere karşı kayıtsız kalan bir toplum yapısı meydana getirmektedirler. Toplum bu durumunda önceden yanlış bularak reddettiği şeyleri bile kabul edecek bir kargaşa içine girmektedir (Songar, 1984: 144).

Bu örgütlerin bir diğer hedefleri de, toplumu bir arada tutan değerleri değiştirerek toplumun kültür yapısını etkileyerek terörizmin yaşayabileceği uygun bir ortam yaratabilmektir. Toplumsal bir karşılığı olmayan örgütlerin eylem yapabilmesi, hatta varlığını sürdürebilmesi pek mümkün görünmemektedir. Teröristlerin barınabildikleri ortama bir suçlu alt kültürün hâkim olması, o alt kültüre mensup kişilerin birbirlerinden destek alarak grupla özdeşleşmeleri ve ortak bir davayı savunmaları gereklidir. Böyle bir ortamda üyelerin katıldıkları eylemler onaylanır ve davaya ettikleri hizmetten dolayı eyleme katılanlar farklı bir statüye yerleştirilir. Bu alt kültür içinde doğru kabul edilenler genel kültürün doğrularından farklı olur. Bu tür düşünce yapısı onların şiddet uygulamaya devam etmelerini kolaylaştırır (İçli, 2007: 233). Sosyal yaşamda terör örgütlerinin amaçlarından bir diğeri de aile bağlarını gevşetmek ve nihayetinde ortadan kaldırmaktır. Bunun önde gelen nedeni ise, terör örgütlerinin eleman kazanma faaliyetlerinde ailelerin büyük engel teşkil etmesidir.

Aile, bireyin içine doğduğu ve topluma hazırlanma sürecinin başladığı temel ve vazgeçilmez bir kurumdur. Sağlıklı sosyalizasyon süreci ile toplumun değer ve normların, ileride üstleneceği rollerin gereklerini, paylaşmayı ve sosyal dayanışmayı öğrenen bireyin sapmış davranışlara katılması olasılığı çok azalmaktadır (İçli, 2007: 234).

3. BİREYİN PSİKOSOSYAL GELİŞİMİ VE ŞİDDET

Çocuk, doğumundan itibaren çevresiyle oyun şeklinde tezahür eden bir takım ilişkiler kurmaya başlamaktadır. Bu dönemde çocuk, başka insanların rollerini oynayarak, kendini onlardan ayrı sosyal bir obje olarak görmeye başlar. Daha sonra kişiyi etkileyen ve sosyal ihtiyaçlarını tatmin eden referans grupları kişinin hayatında daha önemli roller oynamaya başlamaktadır. Bu gruplar zamanla birbirlerinin yerini almakta ve ferdin hayatındaki yerleri ve değerleri değişmektedir.

Bu bölümde bireyin kendi dünyasında olup bitenler incelenmeye çalışılacaktır. Şiddet olgusunun birey üzerindeki etkilerini ve gelişim süreçlerini görebilmek için, bireyin tanımlanması, kişilik ve kimliğinin oluşma süreçlerinin irdelenmesi ve bu süreçte bireyin şiddet olgusunu nasıl içselleştirdiğinin anlaşılması gerekmektedir. Bunun için birey, kişilik, kimlik tanımlarının iyi yapılması, bireysel kimlik oluşumunun irdelenmesi ve bireysel kimliğin şiddeti içselleştirmesinin hangi aşamalar içinde gerçekleştiğinin incelenmesi gerekmektedir.

a. Birey, Kişilik ve Kimlik

Sözlük anlamı kendine özgü nitelikleri yitirmeden bölünemeyen tek varlık olan birey; psikolojik açıdan insan topluluklarını oluşturan, insanların benzer yanlarını kendinde taşımakla birlikte, kendine özgü ayırıcı özellikleri de bulunan tek can; sosyolojik açıdan ise toplumları oluşturan ve düşünsel, duygusal, iradeyle ilgili nitelikleri toplum içinde belirlenen insanların her biri, fert anlamlarına gelmektedir (TDK [web], 2010).

Bir kimseye özgü belirgin özellik, manevi ve ruhsal niteliklerinin bütünü, şahsiyet anlamına gelen kişilik ise sosyolojik açıdan bireyin toplumsal hayatı içinde edindiği alışkanlıkların ve davranışların bütünü olarak ifade edilmektedir (TDK [web], 2010). Bireyin düşünsel ve duygusal olmak üzere sahip olduğu iki beyninden düşünsel olanı, mantık yürüten, karar verme süreçleri işleten bir yapıya sahiptir ve bilişsel zekâ olarak ifade edilebilir. Kalp ile doğrudan bağlantılı olan duygusal beyin ise; zaman zaman mantıksız tepkiler gösteren, bireyin olayları tek yanlı olarak algıladığı, gerçek dünya ile ilgisi olamayan yorumlarda bulunabilen ve duygusal zekâyı içeren bir nitelik taşır. Ahenkli bir biçimde işlev görmesi gereken bu iki beyin yaşamın sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için gereklidir.

Bireyin etrafındaki olayları algılaması, yaşam boyunca devam eden öğrenme süreçlerine dâhil olabilmesi, gördüklerini ve yaşadıklarını hatırlaması ile kazandığı tecrübelerden hayatı boyunca faydalanması süreçlerinde önemli fonksiyonları olan bu iki beyin sürekli etkileşim hâlinde dirler ve zihinsel yaşamın temel taşıdır. Mantık ile duygunun sürekli bir şekilde çatışması ve bu çatışmanın ardından bir denge noktasında uzlaşılması doğru karar verme sürecinin en önemli halkalarından biridir. Duygulara dayalı kararlar öne çıktığında denge bozulur ve bireyin davranışları normalden anormale doğru uzanan bir düzlemde anormale çok yakın seyretmeye başlayabilir (Öner, 1998: 191-196'den aktaran Usta, 2009: 92).

Dolayısıyla bireyin davranışları içinde bulunduğu duygu durumu çerçevesinde oluşur; bu dönemde rasyonel davranış biçimlerinin gözlenmesi zaman zaman imkânsız hâle gelebilir. Bireyin etrafındaki insanlarca da gözlenebilen bu davranışları toplumun bireye bakışına zemin hazırlayan temel veriler olarak karşımıza çıkabilir. Bu durum; bireyin çevresinin doğrudan etkin olduğu kimlik oluşturma sürecini derinden etkileyebilecek bir mahiyet taşımaktadır. Kimlik, bireylerin ya da toplumsal grupların “kimsiniz, kimlerdensiniz?” sorusuna verdikleri cevaplardır (Güvenç, 1993: 3).

Verilen cevaplar öncelikle sosyal bir nitelik taşısa da aynı zamanda bireyin dış dünyadaki nesnelerden ayrı olarak yaşadığı, algıladığı fiziksel ve ruhsal bütünlüğünü temsil eden kendiliğini de işaret eder. Bu kendiliğin dışında kalan nesneler ise ötekilerdir (Çevik, 2009: 40). Çocukluğun ilk yıllarında başlayan ve aşamalı olarak ömür boyunca süren kimlik oluşumu öncelikle aile etkileşimlerinden beslenirken zaman içinde kendine güven, özsaygı, değerlilik gibi duygularla olumlu ya da olumsuz şekillerde gelişebilir (Güleç, 1992: 14).

“Ben Kimim?” sorusunun içindeki Ben, kişinin varlığı ile ilgili ruhsal anlamları yani İd, Ego, Süperego’dan oluşan ruhsal aygıtın savunma mekanizmaları gibi işlevlerini içinde barındıran kendiliğin en organize olmuş kısmıdır ve kendilik ile ötekilik tasarımlarının yapılmasını sağlar (Çevik, 2009: 40). Psikolojide “benlik” olarak adlandırılan bu bireysel kimlik fiziksel ve ruhsal olarak kim olduğumuzu tarif eden kendilik imgelerimizi oluştururken, diğerleriyle olan ilişkilerimizi öteki imgesi doğrultusunda şekillendirir ve “ötekilerin” davranışlarımıza verdikleri tepkiler sonucunda değişikliğe uğrayabilir. (Bilgin, 2001: 156; Çevik, 2009: 40). Bu durumda benlik bir öz bilinç hâlidir ve bireyin yalnız dış dünyanın değil iç dünyasının da farkında olması durumudur. Bu öz bilinç hâli bireyin egosunun kendilik ve ötekilik imgelerini birleştirmesiyle ortaya çıkarttığı; çoğunlukla değişmeyen bir yapıya sahip olan kendilik ve ötekilik tasarımlarının bir bütünüdür ve temelde gerçeğe dayanmaya çalışsa da gerçeklikten kopuk hareket etme durumu sıklıkla görülebilen bir durumdur (Çevik, 2009: 40).

b. Bireyde Sağlıklı Ruhsal Gelişim ve Kimlik Oluşumu

Bir önceki bölümde verilen birey, kişilik ve kimlik hakkındaki özet bilgilerin ardından bu bölümde bireyin doğumundan itibaren yaşadığı ruhsal süreçler ve bu süreçlerin bireysel kimliğin oluşumu üzerindeki etkileri “nesne ilişkileri kuramı” (Volkan ve Çevik, 1992: 19) çerçevesinde incelenmeye çalışılacaktır.

Nesne İlişkileri Kuramı yalnız herkesin gözü önünde gerçekleşen olayları değil bireyin ruhsal yapısı içindeki tasarımlarının ilişkileriyle; bu tasarımları oluşturan iz ve imgelerin gelişiminin de mercek altına alınmasını öngören bir kuramdır (Çevik, 2009: 40). Ego psikolojisi ile gelişim psikolojisinin bir sentezi olarak geliştirilen ve dinamik bir analize dayanan bu kuram egonun nasıl biçimlendiğinden çok psikoseksüel gelişme şemasının oral, fallik, latans aşamalarında ego ile id arasındaki ilişkilerini inceler.

Melanie Klein teoriyi ilk ortaya attığında analizini bebeğin anne memesi ile olan ilişkisine dayandırmıştır. Bu durum kaçınılmaz olarak insan yapısının tüm yapı taşlarının oral aşamada bir araya geldiğini iddia eden bir yaklaşımın oluşmasına neden olmuştur (Guntrip, 2003: 102). Winnicott ise memenin bir ifade tarzından başka bir şey olmadığını nesne ilişkileri ile kastedilenin anne ile çocuk arasındaki ilişkilerin tümünü ifade ettiğini söylemektedir (1998: 23).

Fairbairn oral dönemi ikiye ayırmıştır ve ilk dönemde bebek için yalnız memenin varlığı söz konusu iken ikinci dönemde memenin yanında bir anne imgesinin oluşmaya başlaması söz konusudur. Saplantılar anne ile çocuk arasındaki bağımlılığın zamanından önce kesilmesinden ya da yeterli doyumun sağlanamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu tür kişiler karşılaştıkları insanları “iyiler ve kötüler” olarak ayırırlar ve bu durum ileride yapılabilecek bir “sınır kişilik bozukluğu” tanısının en belirgin ölçütüdür. Erken oral dönemi sağ salım atlatan bir bebek geç oral dönemde iyi ile kötünün sentezini oluşturan bir nesne tasarımı gerçekleştirir ve sağlıklı bir şekilde gelişimine devam etme imkânına kavuşur (2002: 63).

Klein, bebeğin doğuştan sahip olduğu saldırganlığın kendine ait bir özellik olmasına katlanamadığını ve yansıtılmalı özdeşim olarak adlandırılan bir savunma mekanizması ile bu özelliğini tamamıyla nesnesine yani “ötekisine” aktardığını böylece kendilik imgesini bütünüyle bir iyilik imgesi hâline getirebildiğinden bahseder (1999: 84).

Çevik ise bu kuram çerçevesinde çocuğun gelişimini beş dönemde inceleme yoluna gitmiştir. Yaşamın ilk haftalarını içine alan **Birincil Ayrışmamış Dönemde** –Fairbairn'e göre erken oral dönem- henüz id'den ayrıışmamış ilkel ego sadece hoşnutluk ve hoşnutsuzluk yaşantılarını farkındadır. Anneyle irtibatı kuvvetlendikçe bir yandan ego ayrışıp gelişmeye başlarken, öte yandan bebeğin zihninde hoşnutluk ve hoşnutsuzluk yaşantılarından meydana gelen "anı adaları" oluşturmaya başlar.

Bebeğin yaşamının 1-2 ile 6-8'inci ayları arasını içine alan, **İkincil Ayrışmamış Kendilik Nesne Tasarımları Döneminde** kendilik ve nesne imgesini kurmaya başlar. Ego, bu imgeleri henüz ayırt edebilecek yetenekte değilse de hoşnutluk yaşantılarıyla ilgili kendilik, nesne imge ve tasarımları cinsel dürtülerle eşleştirilirken, hoşnutsuzluk yaşantılarıyla ilgili olanlarını ise saldırgan dürtülerle eşleştirilir. Genel olarak İyi ve Kötü olarak nitelendirilen bu imge ve tasarımlar birbirlerinden ayrı olarak geliştiklerinden dolayı yarılmış “*splitting*” gibi görünürler. Bunun sebebi ilkel egonun bütünleştirici yeteneklerinin henüz gelişmemiş olmasıdır.

Yarılmanın devam ettiği 6-8 ile 18-36`ıncı aylar arasındaki **Kendilik İmge ve Tasarımlarının Nesne İmge ve Tasarımlarından Ayırt Edilmesi Döneminde**, ego kendiliği nesneden ayırt edebilecek yeteneğe kavuşmuştur. Egonun bütünleştirici işlevleri henüz gelişmediğinden "iyi" taraftaki kendilik nesne imge ve tasarımları ile "kötü" taraftaki kendilik nesne imge ve tasarımlar birleşmemişler ve bu yüzden bireyin algılamaları siyahlarla beyazlardan ibaret bir nitelik taşımaktadır.

Bebeğin üçüncü yaşından itibaren başlayan ve oedipal dönem boyunca süren “**İyi**” ve “**Kötü**” **Kendilik Nesne İmge ve Tasarımlarının Birleşmesi Döneminde** "iyi" ve "kötü" kendilik imge ve tasarımları birleşip tüm kendilik tasarımı meydana getirirler. Normal bir gelişmede, ego, bu birleştirme işlevini yapabilecek duruma gelmektedir.

Süper Egonun (Üst Benlik) Daha İleri Bir Düzeye Gelip Olgunlaşması ve Ego (Benlik) Özdeşiminin Daha İleri Düzeyde Bütünleşmesi Döneminde ise bütünleşmiş olan kendilik ve nesne tasarımlarının bazı yönleri ego ve süper ego içinde erirler. Bu dönemde bir yandan ego ve süper egoyu daha da olgunlaştırırken, öte yandan ego ve süper egodaki bu olgunlaşma daha ileri düzeyde rafine olmuş kendilik ve nesne tasarımlarının oluşumuna yol açar. Burada olgunlaşma; yaşam boyu akla karayı sürekli karıştırarak iyi bir gri oluşturmaya paralel giden bir süreçtir (Çevik, 2009: 44).

İnsanın kişiliği ve kimliği; temelini atıldığı bebeklik döneminden, yaklaşık olarak beş yaşına kadar gelişimini sürdürmektedir; bu süre kimi durumlarda yedi yaşına kadar devam edebilmektedir. Bu dönemin ardından okul ortamına girerek kendi yaşında yeni insanlar tanımaya başlayan çocuk, kimliğine bu yeni ortamın özelliklerini katmaya ve toplumsal süreçleri daha yakından görmeye ve yaşamaya başlar. Yedi yaşından itibaren ergenlik döneminin sonuna kadar birey bütün çevresel uyaranları yeniden mercek altına almakta, toplumsal ve ait olunan iç grup kuralları çerçevesinde kendine kalıcı, değişmez bir kimlik yapısı oluşmaktadır (Çevik, 2009: 50).

Bilgin'e göre kimlik insanın kendini kavrayışının bir ifadesidir ve bu kavrayış içinde yaşanan toplum ile zamanın ruhuna göre değişikliklere uğrama imkânına sahiptir. Bu yönü kimlik oluşumunun dinamik bir süreç olduğunun açık bir ifadesidir (2007: 78). Toplumsal yapılanma şekillerine göre kimlik oluşumları çeşitlilik gösterebilmektedir. Geleneksel toplumlarda giyilen kimlik elbisesi toplumun geneli tarafından kabul gören ve o topluluğun içinde yaşamayı kolaylaştıran motifler taşıırken; modern toplumlarda bireyin özelliklerinin, duygu dünyasının yansımalarını görebilmek mümkün olabilmektedir. Günümüzün temel tartışma konularından biri olan post-modern düşüncelere göre ise bu elbise artık aşırı parçalanmış, çoklu özellikler almış olan, çok karakterli bir görünüm almıştır.

İnsanların birden çok kimlikle kendilerini ifade etmeleri günümüzde sıklıkla görülebilen bir olgudur. Erkek-Kadın, Milliyetçi-Çevreci, Asyalı-Avrupalı, Müslüman-Hristiyan gibi sınıflamalar diğerleriyle paylaştığımız ya da paylaşmadığımız değerler üzerinden kendimizi ifade etmenin bir yolu olarak ortaya çıkmaktadır (Weeks, 1998: 85). Çok çeşitli boyutlarda ifade edilebilme imkânına sahip olan kimlik en basit şekilde bireysel ve kolektif kimlik olarak ayırma tabi tutulabilir. Gelenekselden ayrılan modern zamanların kimlikleri, daha çok bireysel bir niteliğe bürünmüş ve sürekli değişebilen bir yapı kazanmaya başlamıştır.

c. Bireysel Kimlik ve Şiddet

Psikiyatristler şiddete yönelik davranışa yol açan etkenleri araştırmak istediklerinde çoğu zaman bireyin kişilik yapısını incelemeye yönelirler. Çevik'e göre bireysel kimliğinin farkına varmaya başlayan çocuk onu korumak için çeşitli mekanizmalar kullanacaktır. Bunlardan dışa dönük olanlar yansıtma ve yer değiştirme içe dönük olanlar ise özdeşleşme ve içe alımdır. Yansıtma ve yer değiştirme mekanizmaları çocuğun sahip olduğu kötü özelliklerini sevmediği kişi ya da nesnelerde Öteki; iyi özelliklerini ise sevdiği kişi ya da nesnelerde kendilik somutlaştırması ile tavır ve davranışlarını bu düzlem üzerinde oluşturması hâlidir. Çocuk bu dönemde ne kadar horlanır, ne kadar travmatize edilirse bu mekanizmaların çeşitliliği ve karmaşıklığı o kadar artacaktır (2009: 48).

Winnicott; bireyin şiddet içerikli davranış sergilemesinin en önemli nedenlerinden ikisinin, ailenin çocuğa ilgi, sevgi ve şefkat göstermemesi ile nesilden nesile aktarılan ve bir nevi kültür hâline gelen şiddet uygulamaları olduklarını ifade etmektedir (1986: 83). Şiddet, yaşantıların bir sonucu olarak tahrikle ortaya çıkan bir olgudur. Saldırganlık ise; psikolojik bir olgu olarak doğuştan gelmez, sonradan kazanılır. Duygusal beynin örselenmesiyle güdülenen bir nitelik taşır; biyolojik bir dürtünün ortaya çıkması sonucu oluşan bir mahiyet taşımaz (Erten ve Ardalı, 1996: 151).

Bireyin sahip olduğu varsayılan iki beyinden biri olan duygusal beyin; tıpkı dşşönsel beyinin de yaptığı gibi çevresel uyaranlardan aldığı her türlü uyarıyı kaydedip işler ve bu uyarıları kendisine göre yorumlayıp yaşamının içine monte edebilir. Bu süreçte dşşönsel beyin duygusal beyin altına girmesi; onun çeşitli konularda göstermesi gereken iradeyi gösterememesine ve davranışlarının duyguları çerçevesinde gelişmesine neden olur. Bu durum bireyin en yalın gerçeklere dahi kulaklarını tıkayıp duygusal tercihler ve çoğu zaman da hata yapmasına neden olur (Usta, 2009: 92).

Şiddetin, derin bir mahrumiyet yaşantısından, mutlak gerekli olan şeye sahip olunamamasına duyulan tepkiden doğan bir davranış olduğuna dair görüşler de bulunmaktadır. Engellenme dolayısıyla oluşan doyumsuzluk, şiddet ve saldırganlığın önde gelen sebeplerinden biridir (Kocadaş, 2004:78). Şiddetin en önemli isteklendirme kaynaklarından olan mağdurluk ve kurban edilmişlik psikolojisi bireyin kimlik oluşum sürecinde oluşturduğu içe dönük savunma mekanizmalarından ikisidir.

İçe alma ve özdeşim yoluyla ataların yaşadığı bir mağduriyet kuşaktan kuşağa bilinçli ve bilinçdışı olarak aktarılır ve hâlen hayatta olan neslin kendini mağdur hissettiğı bir psikoloji hâkim kılınır. (Çevik, 2009: 49). Mağduriyet psikolojisi kendine acıma ile başlayan içinde bulunduğu durum için karşı tarafı suçlama ile devam eden ve sonunda şiddeti bir çözüm aracı olarak görüp uygulayan tehlikeli bir duygu durumudur (Alçı, 2009).

Bireyin kimliğinin kaynağını daha çok atalarının geçmişte yaşadıkları ve nesilden nesile aktardıkları seçilmiş travmalar ve seçilmiş zaferler oluşturmaktadır. Bunlar grup içindeki çocuklarının ruhsal dünyasının içine yerleşirler ve onların dünyaya bakışlarını şekillendiren mitler hâlini alırlar (Çevik, 2009: 61; Volkan, 2009: 101). “Seçilmiş Travmalar” bireyi içinde bulunduğu toplumun sağlıksız olumsuz duygularına ortak eder; olumsuz durumla doğrudan muhatap olmamış olsa bile kendini mağdur edilmiş hisseder ve göstereceğı tepkilerin tamamıyla haklı olduğuna inancı tamdır.

Dünyasını bu tür görüş ve düşünceler bağlamında oluşturan birey için dünyadaki tek doğru kuralları içinde bulunduğu grupça oluşturulmuş, tek bir doğru yol üzerinde ilerleyen ve diğer insanların tutum ve davranışlarını bu düşünüş biçimine uydurmaları gerektiğini düşünen doğmalardan kaynaklanan görüşlerdir. Hayatı bu biçimde algılayan birisi ile diğer insanlar arasında büyük görüş farklılıkları olacaktır ve bu görüş farklılıkları ister istemez önemli çatışmalara yol açabilecektir (Usta, 2009: 96).

Terör örgütlerinin liderlerinde, gelişim dönemlerinde yaşanan ve bundan sonraki hayatlarını derinden etkileyen dayak, enstest ilişki ya da kişisel sınırlarının ihlal edildiği bir başka olaydan etkilenen kimlik sorunları ile karşılaşmıştır. Bu örselenmelere karşı gösterdikleri tepkiler öteki olarak gördüğü bir dış grup tarafından rahatsız edilmeleri durumunda ortaya çıkar ve şiddet eylemi şeklinde kendini gösterebilir.

Yaşanan örselenmelerin illaki fiziki bir boyut taşıması gerekli değildir. Erken yaşta ebeveynleri tarafından hayal kırıklığına uğratılmak, çok sevilen, saygı duyulan birinin kaybedilmesi, anne babanın boşanmalarından kendini sorumlu hissetme ve bunun getirdiği kişisel başarısızlık bir gruba dahil olamamanın getirdiği üzüntüler sonucunda da gelişebilir (Volkan, 2009: 95). Kaygı, öfke gibi duygu durum bozuklukları sinirsel gerilim yaratarak düşünme süreçlerini derinden etkilemektedir.

Bu nedenle duygusal dengesi bozulan birey doğru düşünememekte ve aradığı çıkış yolunu şiddet eylemlerine başvurmakta bulmaktadır. Çünkü onun dünyasında sorun çözmenin yegâne yolu müzakere değil mücadele ve nihayetinde saldırganlıktır. Duygusal beyni denetleyen mekanizma; düşünsel beyin ile insanın vicdanı yani üst benliğinden oluşur; fakat şiddete eğilimli bireylerde üst benliğin yeterince gelişmediği yaygın olarak görülebilmektedir. Şiddete yönelenlerin çoğunlukla, çocukluklarında terörize edilmiş, şiddete maruz bırakılmış, örselenmiş kimseler olmaları nedeniyle üst benliklerinin yani vicdanlarının “mağduriyetin seni haklı kılar” mantığı çerçevesinde şekillenmesi çok normal gibi görünmektedir.

Geçmişte yaşadığı travmalar, gelecekte başkalarına yaşatacağı travmaları normalleştirmekte ve haklılaştırmaktadır. Bunun yanında çeşitli aile içi şiddet gibi gerilimlerden, hayatlarının devamını sağlayabilecek kadar bile maddi imkânı olmayanların yaşadıkları ekonomik sıkıntılardan dolayı öz saygının yitirilmesi, kaybedilecek bir şeyin olmadığı düşüncesinin yaygınlaşması bireyin saldırganca tutum ve davranışlara kaymasına neden olabilir (Erten ve Ardalı, 1996: 158).

Özet olarak; gerçekleşmeyen beklentiler, giderilemeyen istek ve arzular, bireyin kendisini değersiz hissetmesine yol açan olay ve tutumlar kişinin duygusal beynini örselemekte; bu nedenle kişi gereken yaşam enerjisinden yoksun kalmakta ve birey sahip olduğu yeti ve becerileri sergilemekte güçlük çekmektedir. Bu durum karşısında şahıs içine kapanmakta, tam anlamıyla bir gerileme yaşamakta ve ortaya konulamayan bu beceriler nedeniyle tüketemediği enerjisi âdeta bir zehir gibi bireyin davranışlarında patlamalara yol açmaktadır.

Bu bastırılmışlık ve bunalmışlıktan çıkmanın en kolay yolunun, onu bu hâle getirdiğine inandığı yani ötekileştirdiği kişi, toplum, durum ve olaylara şiddet uygulamak hatta onları ortadan kaldırmaktan geçtiğini düşünmeye başlayan birey saldırganlığı problem çözme yöntemi olarak benimsemeye ve uygulamaya başlayacaktır.

Kendilik ve ötekilik ayrımlarını belirgin hâle getiren içsel ve dışsal savunma mekanizmaları olan geçmişte ataları tarafından yaşanmış travmalar, aşağılanmışlık ve mağdur edilmişlik duyguları şiddete ve saldırganlığa yönelik davranış kalıplarını besleyen en temel unsurlardır. Bu davranış kalıbını içselleştirme yalnız bireysel gelişim süreçlerinin bir sonucu olarak değil; Bandura'nın da ifade ettiği gibi sosyal öğrenme süreçlerinin sonucu olarakta ortaya çıkmaktadır (1973: 93). Bir sonraki bölümde şiddet ve saldırganlığa yönelik davranış kalıplarının grup davranışı ve sosyal öğrenme kuramları çerçevesinde nasıl geliştirildiği ve içselleştirildiği anlatılmaya çalışılacaktır.

3. GRUP SÜREÇLERİ VE ŞİDDET

Geçen zaman içinde etrafında olan bitenin farkına varmaya başlayan bireyin davranışları; dürtülerinin yanında içine doğduğu ve doğal üyesi olduğu topluluğun özellikleri çerçevesinde şekillenmeye başlayacaktır. Bu alt bölümde bireyin grubun davranışlarına nasıl uyum sağladığı ile bu süreçlerin şiddet ile ilişkileri incelenmeye çalışılacaktır.

a. Grup Davranışı Kuramları

(1) Grup Zihni Kuramı

Bireyin tek başına iken yaptığı davranışları ile kendini güvende hissettiği bir geniş grubun içindeki tutum ve davranışları arasından büyük farklılıklar gözlemlenmektedir. Çeşitli yazarlar geniş grupları gelişmemiş, hak hukuk gözetmeden herkesi öğüten ve etrafındakilere korku salan deve benzetmeler de; geniş grubu üyeleri arasında ister benzerlikler isterse farklılıklar olsun bir arada bulunma sonucunda yaratılan ortak ruh kitle psikolojisi olarak adlandırılır ve bu ruh, her birinin tek başına iken hissettiği, düşündüğü ve davrandığından çok farklı hisseder, düşünür ve davranır. Bu durum çoklukla bilinçdışı gelişen bir tablodur ve bilinç dışılık aklın olmadığı, atalara ait duyguların olduğu bir aşamayı temsil ettiğinden dolayı, sergilenen davranışta uygarlaşma emareleri görülemez (Le Bon, 2005: 28).

Volkan'ın "zaman çökmesi" adını verdiği gerilemelerin yaşandığı ve gerileme içinde olan geleceğe dair bir umudun olmadığı, kötücül bir havanın bulunduğu grupların şiddeti kullanımına bir sorun çözme yöntemi olarak sıklıkla başvurdıkları görülmüştür (Göka [web], 2007; Volkan, 2007: 147; 2009: 72). Bilinç dışının egemen olduğu bu durumlarda aynı gruba üye bir bilim adamıyla bir ahmak, ahmağın seviyesinde eşitlenir ve grup davranışı bu minvalde gelişir (Bilgin, 1994: 120).

Toplum tarafından temel yaşayış kuralları hâline getirilen örf, âdet, gelenek ve göreneklerin işlevsizleştirildiği ortamlarda geniş grup üyelerinin davranışlarını etkileyen üç temel mekanizma olan anomi, bulaşma ve telkine yatkınlık mekanizmaları çalışmaya başlar. Bireylik olgusunun yitimi olarakta adlandırılabilir olan anomi; sayı fazlalığı ile güçlenen, bireyin tek başına iken dizginleyebileceği içgüdülerini serbest bıraktığı bir durumdur. Grubun isimsizliği dolayısıyla kazandığı sorumsuzluk, bireyin de kendini hesap verme durumunda görmemesine ve içgüdülerinin esiri durumuna düşmesine sebep olur (Le Bon, 2005: 24).

Kitle davranışlarının özelliklerini belirleyen bir diğer mekanizma ise bulaşmadır. Toplu olarak bulunulan ortamlarda duygular ve davranışlar kişiden kişiye yayılır ve yaygınlaşır. İnsanlar bir hedefe ulaşmak için arayış içinde olmaksızın başkaları tarafından denenmiş ve başarıya ulaşmış davranış ve ifade kalıplarını kullanmayı tercih ederler. Kimi zaman bu seçim kişisel çıkarlarla ve insan doğası ile çelişse de birey, topluluk tarafından yaygın olarak benimsenen kalıpları uygulamak konusunda sıkıntı duymaz (Le Bon, 2005: 24). Le Bon tarafından ortaya atılan üçüncü mekanizma olan telkine yatkınlıkta topluluk içindeki bireyin bilincini yitirmesi, kendiliğini topluluktan ayrı görmemesi onu etrafındakilerin söylediklerine inanç ve uyma konusunda daha itaatkâr kılar, birey artık kâr-zarar hesabını yapabilecek durumda değildir (2005: 25).

Freud, grup içindeki bireyin telkine açık hipnotik durumundan yola çıkarak kuramını kitlenin liderle özdeşleştiği bir düşünce çerçevesinde geliştirmiştir. Ona göre; grup üyeleri, lideri kendilikleriyle özdeşleştirirler ve aynı “ben” idealini paylaşmaları nedeniyle birbirlerine olan bağları da daha sağlam hâle gelir (1998: 407). Bireyin bilincini yitirmesi, duygularının ön plana çıkması ve davranışlarına yön vermesi, dürtülerini gerçekleştirme isteğinin artışı ve dizginlenmemesi, ilkel ruh yaşamına dönüşü yani gerilemeyi ifade eden durumlardır ve burada lider o dönemlerdeki otoriter, korkulan babadan başkası değildir.

Grup, kendini kontrol eden, koruyan, kollayan ve gerektiğinde cezalandıran sınırsız yetkilere sahip babayı yani lideri başında görmek ister (Freud, 1998: 419). Grup üyeleri arasındaki etkileşimin üyelerin özelliklerinden farklı bir grup zihni oluşturduğu, bu zihnin bilinçdışı, duygusal ve dürtülerin etkisinde davranışlarda bulunduğu ve bu zihnin liderler tarafından derinden etkilendiğini kuramsal olarak ortaya konmuştur (Norbert, 1996: 48).

(2) Bireyselci Yaklaşım

Bu yaklaşım Le Bon, Freud ve Mc Dougall tarafından ortaya konulan ve geliştirilen “Grup Zihni” düşüncesine tamamen karşı çıkarken, bireyi ön planda tutmuş ve grubun bireysel gerçekliklerin toplamından başka bir şey olmadığını iddia etmektedir. Yaklaşımın öncüsü olan Allport bireyin grup içindeki davranışlarının yalnızken ki tutumlarından farklılaşmasını bireyin sosyal çevreye verdiği tepki olarak görmektedir (Karahana [web], 2009). Sosyal psikolojide birleşme kuramı olarak bilinen görüşe göre kitleler ortak görüşü ve değerleri paylaşan bireylerin bir araya gelmesi sonucu oluşan olgulardır ve bu grupların herkes tarafından kabul gören davranışlar gerçekleştirmeleri olağandır. Sosyal hızlandırma süreçleri ile açıklanmaya çalışılan bu durumda rekabetçi bir ortam bulunmasa da sadece izleniyor olmak bile performans artışına yardımcı olan bir güdülenmeye neden olmaktadır.

Bu konuda kitle davranışlarına kaotik ve patolojik bir olgu olmanın ötesinde anlam yüklemeye çalışan görüşlerden biri de beliren norm kuralıdır ve bu kurama göre normal bir sosyal süreç olan kitlesel davranış kurallarla ve normlarla sınırlanmaktadır. Bu kural ve normlar aslında yanılsamadır çünkü üzerlerinde görüş birliğine varılmış ve ilân edilmiş bir nitelik taşımazlar. Aşırı davranışlarda bulunan bireyler diğerlerinden farklı görüntüler sergilediklerinden çizgi dışı gibi görünürler ve aşırılığın en alt sınırı kural hâline gelir ve çoğunlukla durumsaldır (Karahana [web], 2009).

Günümüz psikososyal görüşleri davranışa tamamıyla bireysel bir pencereden bakarken, grubun bir zihni olduğu ve davranışların bu zihnin emirleri doğrultusunda geliştiği yönünde görüşleri olan bilim adamları da azımsanamayacak kadar çoktur. Bu noktada ortaya çıkan bir başka kuram ise sosyal kimlik yaklaşımı olarak görülmektedir.

(3) Sosyal Kimlik Yaklaşımı

Tajfel'e göre, bireyin benlik imajı iki önemli parçayı ihtiva eder. Bunlardan birincisi, "bireysel kimlik" iken diğeri ise bireyin "sosyal kimliğidir". Bireysel kimlik, kişiyi diğer kişilerden ayıran, kişinin düşünsel ve duygusal yeteneklerinden oluşan özellikleridir (Usta, 2009: 100). Sosyal kimlik ise "bireyin, ilgili grubun üyeliğine duygusal bir önem ve değer atfının eşlik ettiği, belirli sosyal gruplara ait olma bilgisidir" (Tajfel, 1978: 63).

Grubun sosyal özelliklerinin üyelerine yansması ve üyelerin toplumsal benliklerinin bu yolla şekillenmesi durumunun ön plana çıktığı bu görüşe göre, grup içerisinde insanlar kimliksizleşirler; gerçek kişiler olarak değil, grupların temsilcileri olarak algılanır ve karşılanırlar (Norbert, 1996: 48). Örnek grup bilgisel etki sürecinde, ilk aşama bireyin kendini belirgin bir sosyal kategorinin üyesi olarak tanımlaması ile başlar. Konumları belirginleştiren üyeler, kendilikleriyle iç grubun üyeleri arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları belirginleştirmeye, ön plana çıkarmaya başlarlar. Bu durum iç grupla bütünleşme ile dış gruptan kopuşun netleştiği bir durumdur. Bu aşamadan sonra birey, bütünleşmenin gereği olarak iç gruba ait basmakalıp normları öğrenir ya da oluşturur.

Son olarak ise birey iç grup üyelerini kendinden farklı görmemesinin sonucunda kendiliğinden koparak grup kimliği ile bütünleştiği yani kişiliksizleştiği bir aşamaya geçer. Kişiliksizleşme, bireyin kimliğini kaybetmesi, değil, sosyal kimliğin, bireysel kimliğe oranla baskın hâle gelmesidir ki bu durum bireyin davranışlarının grup normları doğrultusunda şekillenmesine yol açar (Turner ve diğerleri, 1987: 56).

Burada kitle ile grup davranışları eşitlenmiş olmaz. Kitle davranışı grup davranışlarının tersine rutin değildir; yüksek derecede yenilik ve belirsizlik içerir, hangi normların çerçevesinde şekilleneceği de çoğu kez belirgin değildir. Ayrıca kitle davranışlarında, uygun eylem tarzını tartışmak ve demokratik bir tarzda karara ulaşılmasını beklemek pek anlamlı olmayacaktır.

b. Sosyal Öğrenme Kuramı ve Şiddet

Sosyal bir olgu olan şiddet, ekonomik, sosyolojik, psikolojik, siyasi, durumsal nedenlerden kaynaklanan çok boyutlu sorunlar yumağıdır. Şiddetin sosyal bir olgu olarak ele alınması, toplumun değer yargılarını, alışkanlıklarını, gelenek ve göreneklerini ayrıntılarıyla incelemeyi gerekli kılmaktadır. Özellikle son günlerin önemli tartışma konularından biri olan toplumsal değerlerdeki hızlı değişimler, tarih boyunca toplumun genel yapısında çatışmalara varan uyuşmazlıklar yaşanmasına yol açmıştır. Bu dönemlerde topluma hâkim olan karmaşa şiddet olgusunu kışkırtmakta, yıkıcı ve dramatik olayların vuku bulmasına sebep olmaktadır (Alkan, 2002: 44).

Doğumundan itibaren birey ister istemez bir grubun üyesi olmak durumundadır. Toplumsal ya da sosyal kimlik, bireylerin sosyalleşme sürecinde içselleştirdikleri kültürel, tarihsel ve siyasal kodlar toplamıdır. Bu kodlar grup üyeleri arasında kuvvetli bir bağ oluşturarak bir arada tutar ve “biz”lik ve dolayısıyla “ötekilik” duygularının kaynağını oluşturur (Göka [web], 2007). Grup üyelerince paylaşılan psikolojik süreçler bazen güzel ve yararlı sonuçlara ulaşmak için kullanılırken, bazen de bir felaketin meydana gelmesine sebep olabilirler. Günümüz bilim dünyasında geçmiş olaylar ve tarihî dönemler incelenirken genellikle ilgilenilen zaman diliminin ekonomik, etnik ya da dinsel özellikleri mercek altına alınmakta geleceğe dair öngörüler bu veriler ışığı altında oluşturulmaktadır.

Elde edilen veriler ışığında ekonomik veya politik planlar yapılırken toplumun geçirdiği psikolojik süreçlerin neler olduğunun tespiti yapılan planların başarı şansını arttıracaktır (Volkan, 2007: 200). Kişisel özelliklerle, içinde yaşanan toplumun özelliklerinin hülasası olan birey davranışları, normların ana belirleyici olduğu bir sosyal kimliği benimsediği oranda ortak aklın gereklerini yerine getirme konusunda grubun emir ve direktiflerinden çıkamaz.

Grup zihnine hâkim liderlerin güdümünde kişiliklerini kaybetmiş, ortamda bulunan duygulara ansızın kendine kaptırmaya ve telkine açık bireylerin oluşturduğu kitleler, duygularının esiri olarak çok çeşitli aşırılıklarda bulunma eğilimleri göstermektedirler. Bilincin tamamıyla duygu ve dürtülerin güdümüne girdiği gruplar da zor durumlarında tıpkı bireyler gibi Volkan'ın "zaman çökmesi" olarak nitelediği geçmişte yaşanan acıları bugünlere taşıyan (2009: 72) bir gerileme yaşarlar ve yapıcı dinamiklerin yerine yıkıcı olanlar ön plana geçmeye başlar.

Grupta görülen şiddet eğilimi, bu gerilemenin bir dışa vurumu olarak ele alınabilir. Büyük grup gerilemesi olgusu, bireylerin karşılaştıkları ruhsal zorluklarla baş edebilmek için, geçtikleri gelişim basmaklarına geri dönmeleri sonucunu doğurabilir (Göka [web], 2007). Yiten bireyselliklerin yerini alan grup üyeliği ve grup kimliği birey için yaşamsal bir durumu ifade eder. Çünkü paylaşılan grubun kimliği onun varlığının tek ifadesi hâline gelmektedir. Grup kimliğine ilişkin genellemeler ve önyargılar zamanla önemini arttırarak tartışılmaz doğrular hâlini alır.

Bu ortamda oluşan kolektif bilinç hızla yayılarak gruba hâkim olan kişi yani liderin emir ve direktifleri sorgulanamaz gerçeklikler; liderin ise insanüstü niteliklere sahip koruyucu bir baba olduğu inancını tüm gruba bulaştırır. Bu yüzden gruplar gerileme yaşadıkları dönemlerde kolaylıkla yönlendirilip istenilen yönde harekete geçirilebilirler (Göka [web], 2007; Le Bon, 2005: 28).

Altında bulunduğu çadır sayesinde doğanın yıkıcı etkilerinden korunabildiğini ve yaşam savaşını sürdürebildiğini düşünen ve bu çadırın temel direği olan liderin yönlendirmeleri olmadan hayatını devam ettirme imkânı olmadığını düşünmeye başlayan otoriteye saygılı ve bireyleşememiş kişilerde (Kayatekin ve Volkan, 2006: 74) her şeyi hâkim otoriteden bekleme davranışı yoğun biçimde gözlenmektedir.

Beklentilerin karşılanmaması kaynaklı hayal kırıklıkları ile bunun çağrıştırdığı mağduriyet ve çevreye karşı duyulan güvensizlik; kişinin köşeye sıkıştığında saldırganlaşan bir kedi tutumu sergilemesine neden olabilmektedir. Çocukluk döneminde otoriteyi anne ve baba temsil ederken; ergenlik döneminden itibaren ailenin yerini toplumun liderleri ve devlet geçer. Eğer çocukluk dönemlerinde bireyin belleğinde iyi bir aile imajı oluşmamışsa, yıkıcı tepkinin devlete yöneldiğini görülür (Çevik, 2009: 54).

Grup zihninin hâkim olduğu; ister normların isterse liderlerin etrafında kenetlenen çevrelere mensup kişiler; davranış kalıplarını toplumsal öğrenme yoluyla edinmekte; özellikle çocukların ve gençlerin tutumları, davranışları, çevresindekilerden öğrendikleri kısa yollar çerçevesinde gelişmektedir. Kişisel farklılıklar olsa da içine doğulan, ortak bir dile ve aynı çocuk yetiştirme yöntemlerine sahip toplulukların yetiştirdiği çocukların benzer davranışlar sergilemesi gayet normaldir. Bu nedenle bir toplum içinde filizlenen şiddetin sebeplerini o topluluğun değişime dirençli, yapısal psikolojik özelliklerinde ve grup davranışlarında aramak gerekir (Göka [web], 2007).

Kurguladığı sosyal öğrenme kuramına göre Bandura; çocukların şiddet davranışını, toplumsallaşma sürecinde kazandığını söylemektedir (2003: 60). Ona göre bireyin takındığı saldırganca tutum ve davranışlar bazı etkenler çerçevesinde gelişir. Bunlar, geçmiş deneyimler, durumsal pekiştirici etkenler, saldırganlığa yönelik düşünce ve algılar ile sosyal ve çevresel etkenler başlıkları altında incelenebilir.

(1) Geçmiş Deneyimler

İnsanın hayatı boyunca yaşadığı olaylar neticesinde hayata ve insan ilişkileri dair çeşitli tecrübeler edinir. Bu tecrübeler hayatının her aşamasında davranışları üzerinde büyük etkilere sahip olacaktır. Çünkü bireyin edindiği deneyimler düşünüş tarzı üzerinde direkt etki edebilme özelliğine sahiptir.

Birey, saldırganlığı karşılaştığı problemlerin çözümünde ilk başvurulması gereken yöntem olarak gördüğü takdirde ilişki içinde bulunduğu ötekilere zarar verme potansiyeline sahip olur. Şiddet kullanımı ile ilgili psikolojik eşik bir kere aşıldı mı- hele de başarıya ulaşıldıysa- saldırganlık en temel sorun çözme mekanizması hâline gelir. Aile içi şiddete şahit olan çocukların ileriki hayatlarında aynı şiddeti kendi karısı ve çocuklarına yansıttıkları görülmektedir. Ailesinde ihtiyacı olan sevgiyi bulamayan bireylerin gerek aidiyet gerek özgüven gerekse sevgi bulduğu; kendiyile özdeşleştirip kimlik sahibi olduğu bir gruba dâhil oldukları görülmektedir.

Bandura'nın, çocuklara içi hava dolu bir bebeğe eziyet eden bir yetişkinin filmi izlettiği; çalışmasında filmi izleyen çocukların bu bebekle oynama fırsatı yakaladıklarında yetişkinin yaptıklarına benzer eziyeti yapmaktan geri durmadıkları sonucuna varılmıştır (Bandura, 1973: 163). Sosyal kimliği, grup davranışlarını oluşturan yapısal psikolojik özelliklerin yanı sıra koşullara özgü psikolojik özellikler nedeniyle her toplum, karşılaşılan ortak güçlükleri çözmek için şiddete yönelebilir.

Sırplar için 1402'de kaybedilen Kosova Savaşı, Ermeniler için Tehcir uygulamaları, Yunanlılar için İstanbul'un kaybı (Çevik, 2009: 60; Volkan, 2009: 102), Gürcüler için Gürcistan-Osetya savaşı (Volkan, 2007: 82) vb. gibi ilgili toplumlarca yası tutulamamış acılar sosyal kimliğin öne çıkarılması, oluşturulması ve devamı için önemli birer tetikleyici olmuşlar gibi görünmektedirler.

Büyük grupların geçmişte yaşanmış acı olayları sanki bugün yaşanmış gibi büyük ve derin duygulara içine girmelerine zaman çökmesi adı verilmektedir (Göka [web], 2007) ve bu dönemlerde topluluklar kendilerini tehlikede hissettiklerinden dolayı içe kapanmakta, savunma pozisyonu almakta hatta şiddete varan eylemlere başvurmakta bir beis görmemektedirler. Aynı zamanda sosyal kimliklerinin en önemli motifi olan bu olayları tartışmayı bile asla kabul etmemektedirler.

(2) Durumsal Pekiştirici Etkenler:

Silahın gündelik hayatın bir parçası olduğu, toplumca önemli sayılan üç önemli unsurdan -at, avrat, silah- birinin silah olduğu geniş gruplarda saldırganlık olaylarına daha fazla rastlanıldığı görülmektedir. Bu konuyla ilgili Berkowitz ve Le Page'in gerçekleştirdikleri bir deneyde, öğrencilerden başkalarına elektrik şoku vermeleri istenmiş ve birinci grubun masasının üstünde silah; ikinci grubunkinin üzerine ise raket konulmuştur. Deneyin sonucunda masasının üzerinde silah bulunan birinci grubun elektrik şokunu daha acımasızca verdiği tespit edilmiştir. Berkowitz ve Le Page bu durumu; silahın kışkırtıcı bir rol oynamasına bağlamıştır. Silahların insanların saldırganlaşmasını tetikleyici bir unsur olduğu böylece bilimsel anlamda kanıtlanmıştır (1967: 205).

Fareler üzerinde yapılan deneyler sonucunda verilen şokun şiddeti arttıkça hayvanların saldırganlaşmaya derecelerinin daha da artmaya başladığı gözlenmiştir (Myers, 2009: 76). Freud'un bireye acı veren, şok eden, yaşama sevincinin azalmasına neden olan kayıplara karşı zorunlu olarak verilen insanî bir tepki olarak gördüğü yas; kaybın kabullenilmesi ve hayatın devamı için yaşanması gerekli olan en önemli süreçtir. Bu sürecin başında birey bir iç pazarlık sürecinin içine girer. Sürecin sağlıklı bir şekilde atlatılmasının ardından ise birey kaybı iyi ve kötü yanlarıyla gerçekçi bir biçimde kabullenir ve yaşam enerjisini sağlıklı bir biçimde gelecek günler için harcama azim ve kararında olur (Çevik, 2009: 54).

Tıpkı bireyler gibi toplum da, kendisine acı veren, aşağılandığını hissettiği bazı olayların yas tutma ihtiyacı hissetmektedir. Bu ihtiyacın giderilmediği durumlarda acı hissi veren geçmiş “seçilmiş travmaya” dönüşür. Yas sürecinin tersine işleyen bu süreçte birey ya da toplum her an kaybın acısını içinde hisseder. Bu acı kimi durumlarda öfke patlamalarına yol açar.

Kimi zaman sosyal kimlik bu travma ile bütünleşir, hatta grup lideri bu travmatik durumu kendi yaşamları üzerinden gruba mal edebilirler (Çevik, 2009: 49). İdeolojik inançlar tarafından güdülenen şiddet; genellikle grup liderlerinin büyük grup üzerindeki telkinleri neticesinde gelişir. Liderler bu çabalar neticesinde görünürde grup için özelde ise kendi durumlarını geliştirmek amacıyla bir siyasi emele ulaşma niyetindedirler.

Bu niyetlerini, ötekileştirdikleri bir başka büyük grubu işgalci, kendilerini engelleyici, emperyalist ya da dış güç olarak nitelendirerek gerçekleştirmeye çalışırlar. Böylece geniş grubun başına gelen her türlü kötü olayın sorumluluğu ötekilerin omzuna kolayca yüklenebilir. Grubu etkisi altına alan bu görüşler “öteki” olarak algılanan kitlenin her geçen gün insanlıktan çıkarılmasına ve başına gelecek şiddet olaylarının sorumlusu olduklarına inanılmasına neden olur (Volkan, 2009: 325).

(3) Saldırganlığa Yönelik Düşünce ve Algılar

Myers’a göre saldırganlık “Başkalarına yönelik incitme ve zarar verme niyetiyle yapılan sözlü veya fiili eylemdir” (2009: 80). Yaşam mücadelesi içinde olan birey hayatının her safhasında hedeflerine ulaşmak için planlar yapar, eyleme geçer ve istediği şeyi almaya onu elde etmeye çalışır. Uygulanan yöntemler zaman zaman barışçıl yöntemler olabilse de saldırganlığın bir sorun çözme yöntemi olarak görüldüğü gruplar yüzünden şiddet ve terör dünya üzerinde korku salmaya devam etmektedir.

Her terör örgütünün üyelerini aynı amaç etrafında toplamak için oluşturduğu bir felsefesi vardır. Çok daha iyi bir gelecek vadeden bu ideolojilerin hedeflerine ulaşmak için her yolu mubah görmesi şiddet ve terörün örgütün birincil propaganda aracı hâline gelmesine neden olabilir. Şüphesiz, hiçbir inanç sistemi şiddetin bir sorun çözme yöntemi olarak kullanılmasını öğütmez çünkü bu inanç sistemleri insanları iyiliğe ve doğruluğa çağıran olgulardır.

İnanç sistemleri, öğretilerinin insanlar tarafından nasıl algılandığıyla paralel olarak birbirlerinden farklılıklar gösterebilirler. Nitekim aynı dinin takipçisi olan Mevlana ve onun inanç algısı kusurları örter; din, dil, ırk ayırt etmeden herkesi kucaklarken; Hasan Sabbah takipçilerine dönemin hâkim otoritesinin ileri gelenlerine dinî referanslar göstererek suikastlarda bulunmalarını öğretmiştir. Bu bağlamda terörü İslam'ın öğretileriyle değil Sabbah'ın bu öğretilere yüklediği anlamlarla ilişkilendirebilmek mümkün olacaktır.

Terörist, şiddet kullanımını normalleştirecek düşünceleri geliştirirken kutsaldan mutlaka yararlanır çünkü kutsalın sorgulanamazlığı işini kolaylaştırır. İnanç sistemleri kutsalın kolay kolay sorgulanamaması olgusu yüzünden aynı siyasete ve ticarete alet edildiği gibi teröre de alet edilmektedir. İnsanlar rasyonel yaratıklardır yani tutum, tavır ve davranışlarını mutlaka bir mantıksal çerçeveye içerisinde oluştururlar. Saldırgan tutum sergileyen her birey mutlaka bu davranışının sebepleri konusunda kendisini ikna edebilmiştir. Yoksa zaten bu saldırganlık o kişi tarafından sergilenebilecek bir tutum değildir.

Vicdan denilen olgu insan davranışlarının en önemli ayraçlarından biridir ve bir saldırganın vicdani açıdan rahatlaması için saldırdığı kişilerin bu tutumu hak ettikleri konusunda kendini ikna etmiş olması gereklidir. Terörist yaptığı eylemi meşrulaştıran bir algı ve düşünce sistematığının esiridir. Bu algı ve düşüncelerin temelleri bireysel gelişim sürecinde oluşturulan kendilik ve ötekilik somutlaştırılması ve sosyalleşme süreçleri sırasında atılmaktadır.

Bireysel kimliği giysi, sosyal kimliği ise bireyin ait olduğu grubu barındıran bir çadıra benzeten Volkan; çadır bezinin, hem kişisel giysi, hem de grubu kötü hava şartlarından ve dış etkilere koruma işlevi gördüğünü ifade etmektedir. Kimlik olarak ifade edilen olgu; kişisel birinci kat giysi ile ait olunan topluluğu örten çadır bezinden oluşmaktadır (2009: 87).

Etnik çadırın örtüsünü giymek, bireyin kendilik duygusunu onardığından, terörist bir örgüt liderine aslında kanlı bir katil olmasına rağmen, grup üyelerince yeri geldiğinde şefkat gösteren yeri geldiğinde cezalandıran baba rolü de izafe edilmesi normal bir durumdur. Bu durum grup üyelerinde kişilik bölünmesi olduğu gerçeğine işaret eder. İyi olan her şey grup kimliğinde dolayısıyla onun liderinde toplanırken grup tarafından terörize edilenler başlarına gelenlerden sorumludurlar. Çünkü onlar kötüyü temsil etmektedirler (Volkan, 2009: 90).

Bireyi şiddet eylemlerine yönelten duygu durumlarından bir diğeri de kişinin öz duyuları ve öz gereksinimleriyle bağlantısını kaybetmesi olgusu olan yabancılaşmadır (Tezcan, 1985: 47). Güçsüzlük, anlamsızlık, kuralsızlık, soyutlanma ve kendine yabancılaşma gibi duyguların yoğun olarak yaşandığı bu durum, şiddeti bir sorun çözme yöntemi olarak gören grupların bireyleri doğdukları, çocukluk ve ilk gençlik dönemlerini geçirdikleri çevrelerine hatta aile üyelerine karşı yıkıcı tepkiler vermeleri için sıklıkla kullanılmaktadırlar. İdealist eğilimler gösteren şiddet örgütü üyeleri inançlarının onurlu ve haklı olduğunu düşünürler ve karmaşık toplumsal ve siyasal sorunlara çabuk ve basit çözümler üretirler.

Düşünsel yorumlama, yargılama, çıkarım yeteneklerinin kısıtlı olması nedeniyle genellikle duygusal kararlar verirler. (Le Bon, 2005: 26). Maddi kişisel çıkarlar, yönetim kadrolarına atanma hayali, korku ve zayıflık, toplumdan dışlanma korkusu, ölümsüz olma, ölümden sonra daha iyi bir hayata sahip olma gibi bilinçdışı nedenlerle örgüt adına bazı sorumlulukları üstlenirler (Brown, 2004: 38).

(4) Sosyal ve Çevresel Etkenler

İnsan davranışlarının ağırlıklı olarak sosyal ve çevresel faktörlerden kaynaklandıkları görülmektedir. Her toplumun saldırganlıkla ilgili tutum ve davranışları sosyal ve çevresel faktörlerden dolayı farklılık arz eder. Kaufman, ve arkadaşlarının İspanyol ve İngiliz asıllı öğrenciler üzerine yaptıkları bir araştırmaya göre bir engelleme durumu ile karşılaştıklarında İspanyol öğrencilerin kapandıkları görülürken İngiliz öğrencilerin saldırganca davranışları tercih ettikleri sonucuna varılmıştır (1990: 760).

Her saldırgan davranış terör olarak nitelendirilemese de her terörist saldırgan ve şiddeti meşru bir problem çözme yöntemi olarak görür. Bu noktada terörün önüne geçmek için yapılması gerekli olan temel işlem insanları saldırganlaştıran faktörleri ortadan kaldırmaktır. Terörü bir çıkış yolu olarak gören bireylerin tamamına yakını ailelerinde baskı, şiddet, dayak gibi fiziksel ya da psikolojik yönden zarar görmüş kişilerdir (Çevik, 2009: 100; Volkan, 2009: 56).

Sevgisiz ilginin olduğu ailelerde veya baskıcı otoriter ailelerde çocuk şiddete şahit oluyorsa çocuğun rol modellerinin yaptığı davranışları tekrarlayarak şiddet kullanımına yöneldikleri görülmektedir. Sevginin, şefkatin, hoşgörünün hâkim olduğu, çocuğun görüşlerine değer verilen aileler çocukların birey hâline gelmesine, doğru ortamlarda sosyalleşmesine yardımcı olurlar.

Şiddet içerikli filmlerin çocuklar tarafından izlenmesi henüz gelişimine yeni başlamış olan psikolojisi üzerinde derin tahribatlar yapabilir ve şiddetin çocuk tarafından normalleştirilmesi bu çağlarda gerçekleşebilir. Çevremize baktığımızda günümüz insanının zamanla yarışıyor muşçasına koşuşturması hem kendine hem de etrafındakilere zaman ayıramamasına neden olmaktadır. Bu koşuşturmaca içerisinde bunalan insanlar bunalmışlıklarından kurtulmak için sıklıkla şiddete başvurmaktadır.

Bu kapsamda modern insanının ilkel çağlarda yaşayanlardan daha saldırgan olduğu görülebilir. Bu bağlamda kalabalık bir ortamda yaşama, hızlı bir yaşam temposu bireyin strese girmesine sebep olan durumlardır. Bu yüzden kalabalık ve buna bağlı olarak stresin olduğu büyük kentlerde saldırgan davranışlara sıklıkla rastlanılmaktadır.

Bireyin içinde yaşadığı çevre, ona yanlış alışkanlıklar kazandırarak sinirli bir kişilik hâline gelmesine sebep olabilir. Dinî inanç, siyasi görüş ve sosyal statü gereği mağduriyet psikolojisi ile yoğrulan insan grupları grup içinde soludukları kötücül havadan dolayı diğerlerine karşı nefret ve kıskançlık duygularını dizginleyemez bir hâle gelebilirler. Bu sağlıklı duygu durumları grup üyelerini saldırgan hâle getirebilir. (Usta, 2009: 99).

Sonuç olarak geniş grup kimliğini içselleştirmiş, kendini kimlik çerçevesinde ifade eden birey, yalnız kaldığı takdirde hiç başvurmayacağı hatta belki de lanetleyeceği davranışlara girişebilir. Kitle içinde bulunmanın kendisine kazandırdığı isimsizleşme, bütünleşme, telkine açıklık, saygı görme gibi nitelikler grup içinde hissedilen her türlü olumsuz ve sağlıklı duygunun davranışa dönüşmesi sonucu doğurabilir. Bu davranış ile birey toplumun çıkarını kişisel çıkarının önünde tutarken; kendini de güvenli bir limanda demirlemiş bir gemi olarak görmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞİDDET VE TERÖRE PSİKOSOSYAL BİR BAKIŞ

Bu bölümde, şiddet ve terörün kökenleri, önceki bölümde ifade edilmeye çalışılan ve insanları saldırgan davranış kalıplarını uygulamaya iten görüşler doğrultusunda oluşturulacak bir model çerçevesinde incelenmeye çalışılacaktır. Burada temel amaç, tanımlamaları, grup üyeliğinin genellenmiş algılarına dayandırmak, biz ve onlar farklılığını ortaya koyarak; bireyin kendini içinde gördüğü iç grup ile bu grubun dışında kalan ötekiler hakkında zihinlerinde oluşturdukları olumsuz düşüncelerin nasıl tutum ve davranışlara dönüştüğünü ortaya koymaktır.

Georgetown Üniversitesi öğretim üyelerinden Moghaddam'ın (2005: 162), şiddet eylemlerine giden süreçleri anlatmak için kullandığı beş basamaklı merdiven metodu daha da ayrıntılı hâle getirilerek kitlesel şiddetin altında yatan temel sebepler, tarihî ve kültürel faktörler, psikososyal faktörler, durumsal faktörler, başlıkları altında üç temel faktör ve bunların alt değişkenleri kapsamında incelenecektir.

1. TARİHÎ VE KÜLTÜREL FAKTÖRLER

Kültürün terörizm ve terörist ideolojiler üzerindeki etkisi ve rolü birçok sosyal bilimler araştırmacıları tarafından ihmal edilmiş bir konudur. Brannan ve arkadaşları problemi çok açık şekilde ortaya koymuşlar ve terörizm çalışmaları konusunda üzerinde nadiren araştırma yapılan bir konu olarak kültürü göstermişlerdir (2001: 14). Kültürün çok çeşitli tanımları bulunmaktadır. Kültürü tanımlamak için yapılan çalışmalar arttıkça terörizmin kültürel bağlantıları konusundaki bilgiler de artacaktır. Genel olarak kültür toplumsal temelli insan düşüncelerine ve davranışlarına verilen ad olarak tanımlanır.

Kültürün terörist ideolojiler üzerindeki etkileri bulmak temel hedef olduğundan “kültürün soyut ve sosyolojik boyutları olan durumların daha da radikalleşmesine sebebiyet veren her grup içinde geçerli sosyal roller, kurumlar, değerler, düşünceler grup üyelerini kendilerine rakip olanlarla mücadele etmeleri konusunda cesaretlendirirler” (Brannan ve diğerleri, 2001: 15).

İçinde doğduğumuz ve büyüdüğümüz çevre, algılamalarımızı ve kimliklerimizi koyduğu kurallar çerçevesinde şekillendirmekte; kimi zaman bize belli olaylar karşısında vermemiz gereken tepkileri öğreterek içine düştüğümüz durumdan bilinç dışı bir şekilde çıkmamıza yardımcı olmaktadır. Yapılan araştırmalar neticesinde kitlesel şiddete eğilimli kültürlerde üç ortak özelliğe rastlanılmıştır. Bunlar; tehdit altında olma algılaması, saldırganlığın bir problem çözme yöntemi olarak kabul edilmesi, ilahi bir güç düşüncesinin varlığıdır (Woolf ve Hulsizer, 2003: 6).

a. Tehdit Altında Olma Algısı

Staub tarafından karşıtlık/nefret ideolojisi” olarak ifade edilen tehdit altında olma hissi (1989: 250-251); temel insan ihtiyaçlarından biri olan ve Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisinin ikinci basamağını teşkil eden güvenlik ihtiyacının (1954: 41) bir sonucu olarak ortaya çıkar. Dış dünyanın tehlikelerinden korunmak için bir sığınağa ihtiyaç duyan birey; kendini iyi hissettirecek korumayı ya bir gruba dâhil olarak -ki bu yolla ihtiyaçlar hiyerarşisinin üçüncü basamağında olan ait olma ihtiyacını da karşılayacaktır (Maslow, 1954: 45)- ya da içine kapanarak sağlamaya çalışacaktır.

Gruplar için de geçerli bu hareket tarzına göre; içe kapanma yoluyla dışarıdan gelecek saldırılardan korunma yolunu seçmek, gerilemeyi de beraberinde getirmekte, tutum ve davranışlara bilinç dışı bir duygusallık hâkim olmaktadır. Mağduriyet hislerini besleyen bu duygusallık her an daha da artmakta ve bu his üzerinden tanımlanan grup kimliği güçlenmektedir.

Korunma güdüsüyle fiziki engellerin arkasında yaşamaya, diğer insanlarla etkileşimlerini kesecek barikatlar oluşturmaya, hatta giydikleri elbiseyi tek tipleştirerek etraflarına, “ötekilerin” giremeyeceklerini ifade eden psikolojik sınırlar çizmeye başlarlar (Kayatekin ve Volkan, 2006: 78; Volkan, 2009: 65). Bu davranış kalıplarına sığınılmasına neden olan iki temel duygu durumu ise aşağılanmışlık ve mağduriyet hisleridir.

Toplum içindeki yerimizi tayin ederken kullandığımız yöntemlerden biri de kendimizi diğerleriyle karşılaştırmaktır. Başkalarının zenginlikleri, kendi yoksunluklarımızla karşılaştırıldığında açık bir mağduriyet hissi oluşması kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkar. Kendini baskılanmış, doğal haklarından mahrum edilmiş hisseden, psikolojik ya da fiziksel şiddet görmüş; gelecek kaygısı yaşayan kimselerin bir araya gelmesiyle oluşan ve etraftakilerin mağduriyetinin farkında olduğunu bilen mazlum kitle; geri bırakılmışlığı aşmak için uyguladığı şiddetin yıkıcılığından korunmak için mağduriyetini kendine siper etme davranışı gösterir (Çevik, 2009: 62).

Terör örgütlerine katılımda oldukça önemli bir role sahip olan aşağılanmışlık hissi haksızlık ve istismar edilme duyguları ile birlikte temel motivasyon kaynakları olarak karşımıza çıkmaktadır (Borum, 2004:38). Terör suçu iddiası ile yapılandırılan gözetimler ve bunların sonucunda ceza ve tutukevlerinde yaşanan aşağılanma ve kötü muameleler bireylerin örgütlerle daha sıkı bağlar kurmasına uygun bir zemin oluşturmaktadır (Della Porta, 1992).

Devlet görevlilerinin intikam, cezalandırma ve teröristlere hak ettikleri dersi verme düşüncesiyle aşırı güç kullanmaları; örgüt üye ve sempatanlarının devlet görevlilerini dolayısıyla devleti düşman olarak görmelerine, daha da fazla kinlenmelerine neden olmaktadır. Bu tür duygu durumları içine giren bireylerin örgütün ön saflarında mücadele etmek için daha da istekli olmaları doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Adaletsizlik algısı uzun bir süredir genel olarak şiddetin özelde ise terörizmin anlaşılması için temel bir faktör olarak görülmektedir.

1970’li yılların ortalarında Hacker (1976); “düzeltilebilir adaletsizlik algısının terörün temel isteklendirme kaynağı olduğu” söylemiştir. Öç alma arzusu adaletsizliğin yanlışlığını düzeltmek için verilen ama mutlak suretle birbirini alevlendiren bir karşılık olarak karşımıza çıkmaktadır. “Terörizmin arkasındaki en güçlü isteklendirme kaynağının yalnız kendisinin değil diğerlerinin de uğradıkları haksızlıklara karşı geliştirilen intikam hırsı olduğunu düşünmek yanlış değildir. İster özel ister genellenmiş olsun intikam isteği ötekilere özellikle de adaletsizliğin sorumlusu olarak görülen kişilere yönelen şiddetin en güçlü isteklendirme kaynağıdır.” (Crenshaw, 1995: 97). Adaletsizlik algılamaları, terörizmin en başta gelen sebeplerinden biri olarak görülen mağduriyetler olarakta genellenebilir. Bu mağduriyetlerin ekonomik, etnik, ırksal, yasal, politik, dinî ya da sosyal olabileceğini ve bireyleri, grupları, kurumları ya da sosyal tabakaları hedeflediği söylenmektedir.

b. Saldırganlığın Problem Çözme Yöntemi Olarak Kullanımı

Toplumlar arası çatışmalar; hedeflerinin, düşüncelerinin, değerlerinin ve eylemlerinin birbirleriyle uyumlu olmamasından kaynaklanmaktadır (Staub, 2003: 68). Bu çatışmaların, karşılıklı güven, anlayış ve müzakereler sonucunda çözülememesi durumlarında ise; çözümün sağlanması için şiddet kullanımı alternatifsiz bir seçenek hâlini almaktadır.

Bu yönüyle saldırganlık ve şiddet, hayatın normal akışının bir parçası olarak ifade edilmektedir. Politik, etnik ya da dinî grupların şiddeti bir sorun çözme yöntemi olarak görme dereceleri çok çeşitli seviyelerde olabilir. İkinci Dünya Savaşı sırasında tarihin gördüğü en büyük soykırımlardan birine maruz kalan Yahudilerin; kutsal metinlerinde kendilerine vaat edildiğine inandıkları topraklarda bir devlet kurabilmek için bölgede yaşayan diğer grup ve devletlere karşı şiddet uygulamalarına gitmeleri ya da Yehova Şahitlerinin, inançlarının bir gereği olan pasifist yaklaşımları nedeniyle ellerine silah almayı reddetmeleri bu duruma örnek olarak verilebilir (Woolf ve Hulsizer, 2003: 7).

Toplumu etkileme, yönlendirme ve harekete geçirme imkânına sahip olan inanç sistemlerinde, şiddet kullanımı yoluyla daha iyi bir geleceğe ulaşılabacağına dair görüşlerin hâkim olduğu alt gruplar olduğu gibi; sevgiyi, hoşgörüyü, karşılıklı anlayışı referans alan gruplar da bulunmaktadır. Bu yönüyle heterojen bir nitelik sergileyen inanç sistemleri eski ve kötü olanla devamlı suretle bir mücadele içinde olduğundan; yapılan bu mücadelelerin kötücül gruplar tarafından istismar edilmesi sıklıkla görülen bir durumdur. Sanat eserleri, mitolojik hikâyeler ve sözlü tarih vasıtasıyla nesilden nesile aktarılan bu kötücül görüşler; iyi ile kötü arasında geçen kutsal bir savaşı meşru bir eylem olarak tasvir eden ifadeleri içerir.

Hristiyanlık barışı ve komşuları sevmeyi öğreten bir din olsa da; tarih içindeki Hristiyanlık uygulamaları uzun, kanlı ve şiddetin olumlu, doğru eylem olarak algılandığı bir geçmişe sahiptir. Haçlılar, cadı avına çıkan kilise mensupları, Yahudi karşıtı Nazilerin eylemlerini resmî ve gayri resmî olarak onaylayan Protestan ve Katolik Kiliseleri; daha büyük bir güzelliğe ulaşmak için şiddete uygun bir anlam yükleyen örneklerdir (Woolf ve Hulsizer, 2003: 6).

Bilgi teknolojilerindeki hızlı gelişmeler sonucunda dünyanın farklı yerlerinde yaşayan insanların diğerleriyle ilgili bilgiye sahip olma imkânlarının artmış olması gruplar arasındaki ön yargıların ortadan kalkmasına yardımcı olurken; günümüzde oluşturulmaya çalışılan karşıtlık ideolojisi toplumların geleneksel düşünce sistematığının dışına çıkmasına izin vermeyerek ötekiler yaratma konusunda büyük efor sarf etmektedir.

Bu bağlamda bir yanda günümüzün haçlıları olarakta görülebilecek ve tanrıyı kıyamete zorlayacak eylemler içinde olmayı gerekli gören binyılcılar Hristiyan âleminde görülürken, kendilerine vaat edilmiş toprakları zor kullanarak da olsa elde etmeyi meşru gören Ortodoks Yahudi gruplar; etraflarındaki ötekilerle barışmaya çalışan liderlerini dahi öldürmeyi meşru bir yöntem olarak değerlendirmektedirler.

Bu noktada şiddetin meşru bir araç olarak kullanılmaya çalışılmasının altında yatan iki temel sebep bulunmaktadır. Bunlar maddi propaganda ve düzenin ancak şiddet yoluyla değiştirilebileceğine dair yaygın inançlardır. Eylem yaptığı sürece adını duyurabileceğinin farkında olan örgüt yöneticileri varlıklarını sürdürmek, seslerini duyurmak, sempatizan ve eleman temin edebilmek için ses getiren, hedefinin canını acıtan ve düşmanı mücadeleye zorlayan faaliyetlerde bulunur.

Ulaşmak istediği hedefe ulaşabilmenin en temel yolunun gerçekleştirdiği eylemler vasıtasıyla sesini duyurmaktan yani propaganda yapmaktan geçtiğini bilen örgüt liderleri eylemlerin bu yönünü ön plana çıkarmak için ellerinden geleni yaparlar. Ülkemizin uzun bir süredir kanayan yarası durumunda olan ayrılıkçı hareketi sürdüren örgütün ilan ettiği eylemsizlik kararının son gününde Taksim meydanında eylem yapması; her çeşit terör örgütünün eylemleri birer propaganda aracı olarak kullanmalarının bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Yine aynı örgütün koyduğu hedeflere ulaşmak için kitleleri harekete geçirmek için terörist eylemleri kullanması, değiştirmeyi düşündüğü düzeni ancak şiddet yoluyla ortadan kaldıracığına inanmasının bir sonucudur. Evangelist Hristiyanların Tanrıyı kıyamete zorlamak (düzenin değişmesini sağlamak) için çıkartmayı düşündükleri savaş günümüz tartışmalarına da kaynaklık etmektedir.

c. Seçilmiş, Üstün Topluluk İdeolojisi

Terörizmin; insanların planladığı, yaptığı ya da destek verdiği şiddet hareketlerine anlam kazandıran veya bu hareketi kutsayan aşırı bir ideolojinin varlığı olmadan oluşması mümkün değildir. İdeoloji bu durumda; terör örgütü ve destekçilerinin de paylaştığı aşırı inanç ve değerler sistemi anlamına gelir. Terör ideolojisi; örnek topluluğun gelenekleri ve tarihî zemininden kökleştiğinde (Hamas için Filistinliler, ETA için Baskılar) bu ideolojinin terör örgütüne üye olmayan diğer bireyler ya da gruplar için de kabul edilebilir hâle gelmesi mümkündür.

Bu durum daha fazla insanın teröristlerin bakış açısını paylaşmasının daha fazla şiddet potansiyeli oluşmasına neden olacağından önemlidir. Terör örgütleri, yaşayan örgütsel yapılar olarak kalmak için eleman kazanmak zorundadır. Örgütler eleman kazanırken birçok tartışmayı sistemli olarak kullanırlar. Özellikle uğruna mücadele verdiklerini iddia ettikleri sınıf, grup ya da etnik toplumun içinde bulunduğu yoksunluk yoksulluğun en derin olduğu bölgeler terör örgütlerinin özel ilgi alanına girmektedir.

İdeoloji terimi genellikle olumsuz bir çağrışım taşısa da; genel olarak bireyin dâhil olduğu ve davranışları düzenleyen ve etkileyen üzerinde anlaşılmış kurallar bütünü olarak ifade edilir (Borum, 2004 :40). Bu kurallar ayrıca kişinin inançları, değerleri, prensipleri ve hedefleri ile ilişkilidir (Drake, 1998: 67). Bir ideoloji ile dünya görüşü – ne kadar geniş ya da aşikâr olsa da - arasındaki farklar ve ilişkiler kişinin bakış açısına göre değişkenlik gösterir. Buna rağmen bunlar yalnız davranış için yollar sağlamakla kalmazlar. Bunun yanında anladığımız ve açıkladığımız bilgiler, ipuçları ve çevremizdeki olaylara ışık tutan bir işleve sahiptirler (Mack, 2002: 150).

Borum tarafından geliştirilen “İdeolojik Gelişim Süreci” modeli 4 aşamalıdır. İlk aşama “Doğru Değil” aşamasıdır. Bu aşamada birey içinde bulunduğu yoksunluktan dolayı tatminsizlik ve memnuniyetsizlik duygusuna kapılmakta, kendisinin bu durumda olmayı hak etmediğini düşünmekte ve zihninde bir takım kurtuluş yollar canlandırmaktadır. Bu düşüncenin temelinde bireyin içinde bulunduğu sosyoekonomik koşullar bulunmaktadır ve bu koşullar her geçen gün bireyin umutsuzluğa ve paniğe kapılmasına neden olmaktadır (Borum, 2004: 28).

İkinci aşama “Adil Değil” aşamasıdır. Birey bu aşamada kendisini diğerleriyle karşılaştırmaya, kafasında bir takım muhasebeler yapmaya ve kendisinden daha iyi durumda olanlarında aslında durumlarını hak etmek için bir şey yapmadıklarını düşünmeye başlar ve “göreceli yoksunluk” olarak ifade edilen algılamayı oluşturur (Borum, 2004: 28).

Bireyin aslında hak ettiği yerde olmadığını fark etmesi ile bu adaletsizliğin nedeni olarak gördüğü kişi grup ya da kurumlara karşi öfke duymaya başlar. İşte bu noktadan itibaren üçüncü aşama olan “Senin Hatan” aşamasına geçilir. Birey bir yandan sosyalleşiirken diğer yandan da içinde bulunduğu kötü durumun müsebbiplerini aramaya ve hatta bulmaya başlar; çünkü ona göre adaletsizlik bir sebep olmadan meydana gelmez.

Bu kişiler kendilerini adaletsizliğin kurbanı olmuş zavallılar olarak görürlerse mutlaka bu duruma sebep olanlardan hesap sorma davranışı sergilerler. Ötekilere – bu işin sorumluları - karşi beslenen öfke, onları hedef olarak görmeyle sonuçlanır ve suçlamak için birileri aranır (Borum, 2004: 28).

Son aşama olan “Sen Ktsn” aşamasına geçildiğinde artık birey genellemelere girer ve önyargılar oluşturmaya başlar. Bu durum ötekilere karşi şiddet uygulanmasını bireyin zihninde normalleşi (Borum, 2004: 29). Dünyayı objektif gerçeklere değil de, sübjektif değer yargılarına göre algılamaya başlayan kişiler artık hedefine karşılık vermeye yani ona karşi şiddet kullanmaya başlar. Başkalarını öldürmeye kadar giden süreçte birey artık, örgütün grup dinamiği içinde hareket etmektedir (Crenshaw, 1990: 23).

Bireyler ve gruplar arasında ideolojinin kaynağı insan ihtiyaçları ve değerlerinin sınırlarının doğrultusunda genişlemektedir. Terörist ideolojilerin yapısında ya da sürecinde terörist davranışını anlamamıza yardımcı olabilecek bazı ortak noktalar bulunmaktadır. Beck terörist ideolojilere bilişsel bir model uygulamış ve gerek bireysel gerekse grup yeleri olarak şiddet eylemleri uygulayanlarla benzer bilişsel tahribatlar terörist düşüncesinde de gözlemlenmektedir (2003: 261). Bu durum genellemelere dâhil edilebilir.

Bu yönüyle düşmandan beklenen günahlar bütün nüfusu kolaylıkla kuşatma altına alınabilir. Daha geniş bir açıyla bakıldığında terörizmi destekleyen ideolojileri açıklayan üç temel durum ifade edilebilir. Bunların ilkinde göre ideoloji davranış kalıplarını normalleştiren ve yol gösteren inançlar demeti sağlar. Teröristler aynen diğerlerinde olduğu gibi içsel çatışmalara ya da uyumsuzluklara inançlarıyla uyumlu hareketler yaparak ve kendilerini iyi olarak görmelerine imkân vererek engel olmak isterler. Temel olarak teröristler, eylemlerini haklılaştıran sebepler geliştirmek durumundadırlar (Borum, 2004: 41).

İkincisi bu inançlar geliştirilebilir olmalı ve ne sorgulanabilir ne de sorgulanmış olmalıdırlar. İnanç anlam ve amaç sağlar ve belirsizliği azaltır, uyumu ve intibakı kolaylaştırır. Derin bir güvence sunar ve diğerleri bir topluluk oluşturulmasına yardımcı olur (Moghaddam ve Marsella, 2003: 100). Terörist ideolojinin içindeki inançlar kendilerinden kesinlikle şüphe duyulmayan, eleştirilmeyen ve şüpheli bir şekilde analiz edilmeyen bir temele oturmaktadır. Gerçekten de bu ideolojiye dâhil olanlar arasında sapkınlık ve ihanete neden olanlar dışındaki sebeplere ve hissi kanıtlara dayanan ne kadar inançsızlığın inancı mümkün kılabileceği düşünmek endişe verici bir durumdur.

Keane de benzer şekilde “terörizm için taleplerine ulaşmak öncelikle basit bir düşünceye mutlak bir bağlılık gereklidir. Soru soran, müzakere eden, yeni fikirlere neden olan tartışmalar açan beyin mücadele içindeki terörist hareket için yeni bir ayrışma kaynağı temin eder. Sabit bir tutuculuğa saplanıp kalmak terör eylemi icra eden insanlara güvenlik ve haklılık vaat eder.” demektedir (1998: 56).

Üçüncüsü ise davranışlar hedef odaklı olmalı ve anlamlı bir sebep ve amaç sunmalıdır. İnsanlar anlam için çabalar ve ne yazık ki hiçbir neden iyi ve kötü arasındaki şiddetli tartışmadan daha büyük bir anlama sahip değildir. “Teröristlerin düşünce dünyası şeytanı imha etmeye yönelik arzular tarafından sürekli meşgul edilmektedir.” (Falk, 1988: 36).

İdeolojiler genel olarak belirlenmiş üzerinde uzlaşmaya varılmış davranış kurallarını açıklayan paylaşılan inançları temel alırlar. Teröristler için ideoloji “vahşetlerine ilham kaynağı olan politik ve ahlaki görüşlerine dünyayı algıladıkları şekilde yol bulmaya ve insanların ve kurumların eylemlerini nasıl yargıladıklarının açıklanmasını” sağlamaya yarar (Drake, 1998: 64).

Basitçe ifade etmek gerekirse ideoloji neden ve nasıl meydana geldiğini açıklayamasa da eylemi kontrol eder. İdeoloji davranışı anlık davranışlar (şiddet) ile gelecekte istenen durumlar (Yeni Devlet, Cennet vs.) arasında bir bağ kurma yoluyla etkisi altına alır (Taylor, 2004: 176). Bağlantının uzaklığı ve istenirliği eylemin sorgusuz sualsiz yerine getirilmesi için uygun bir ortam yaratmaktadır.

Buna karşın, dinî kurallara uyma davranışları gelecekte bu kurallara uyulmadığından dolayı içine düşülecek dinî korku ve suçluluk duygularından kurtulabilmek için “acil durum kapısı” görevini sürdürmektedir. İdeolojiler özellikle dinî olanlar; takipçilerini eylemselliğe sürükleyen bir takım zorunlulukları içinde barındırır. Bu noktada iki tip kuraldan bahsedilebilir. Bunlar ahlaki ve uhrevi kurallardır. Ahlaki kurallar insanların bir şeyin doğru ya da yanlış olduğuna dair ahlaki itikatları dışında oluşturdukları belirli tutum noktaları şeklinde tarif edilmektedir. Ahlaki kurallar diğer güçlü tutumlarla benzer özellikleri paylaşırlar fakat isteklendirici ve eylemsel unsurlar eklenmiştir çünkü bu tutumlara ahlaki itikatlar emdirilmiştir.” (Borum, 2004: 31).

Kitlesel şiddet ile bir grubun bir üstünlük ideolojisini körü körüne kabullenmesi arasında da paralellik olduğu görülebilir. Böyle grupların üyeleri kendilerini saldırganlıklarını yönelttikleri kişi ve gruplardan üstün olarak görürler. Çünkü bu üstünlük onlara yaratıcının vermiş olduğu bir ayrıcalıktır.

İkinci Dünya Savaşının baş aktörleri olan Nazilerin; Yahudi, Çingene gibi “alt ırklara” mensup kişilerden üstün olduklarını düşünmeleri, 1994’teki Ruanda soykırımı sırasında Hutuların Tutsilerden üstün olduklarını açıklamaları buna örnek olarak verilebilir (Woolf ve Hulsizer, 2003: 8). Uhrevi kurallar dinî ideoloji tarafından yönlendirilen radikallerin en tipik özelliklerinden biridir. Rapoport tarafından da nitelendiği şekilde “kutsal terörün şeffaf kaynağı onun en ayırıcı karakteristik özelliğidir ve tanrının her olaya doğrudan müdahil olduğuna dair bir algılama yaygındır” (1984: 662).

250 Filistinli terörist ve eylemci ile yaptığı çalışma sonuçlarına göre Nasra Hassan tüm katılımcıların eylemlerini İslam Dininin bir gereği olarak gördükleri söylemektedirler (Aktaran Borum, 2004: 32). İnanç sistemleri üstünlük ideolojisine açılan bir limandır; çünkü bünyelerinde, tanrının kurtuluş için kendileriyle iletişime geçmesinin diğerlerinden farklı ve üstün olduklarının kanıtı gibi gören bir anlayış barındırırlar. Okudukları kutsal metin yegâne metin, liderleri ise onu yorumlayabilen tek gerçek âlim olduğundan; kendilerini diğerlerinden güçlü ve üstün görebilirler (Kayatekin ve Volkan, 2006: 80).

Yukarıda kısaca açıklanmaya çalışılan değişkenler inanç temelli şiddet ile etkileşim içerisinde olsalar da; bu faktörlerin dinsel örgütler içerisindeki yansımaları tek başına grubun nefret düşüncesine veya şiddete kaymasına yetmeyebilir. Bu nedenle topluluğun şiddet davranışlarına yönelmesine neden olabilecek diğer bir faktör olan psikososyal faktörlere değinmekte yarar bulunmaktadır.

2. PSİKOSOSYAL FAKTÖRLER

Terör örgütleri eleman kazanma süreçlerindeki iki temel aşamadan faydalanmaktadırlar. Bunlardan ilki sosyal metotlar olarakta adlandırılan arkadaşlık, hemşerilik, akrabalık ilişkileri gibi sosyal faaliyetlerdir. Etnik ve dinsel inanç birlikteliği sayesinde temas edilebilen bireylerle kurulan sosyal ilişkiler ağı o bireyin örgüte sempati duyması, destek vermesi ve en sonunda eylemlere aktif katılımcılar olarak iştirak etmesi için yaşamsal önemi haizdir.

Bir diğer aşama olan psikolojik metotlar ise grup süreçleri ile alakalı olan psikolojik metotlardır. Bunlar bireyin zihni yapısının sıfırlanıp yeniden yüklendiği bir formatlama işlevi görürler. Grup süreçleri içerisinde kendine yer bulan birey güdüleme yoluyla örgüt ideolojisini ve her türlü eyleme gözü kapalı girebilecek bir militan kimliğini bu aşamada içselleştirmektedir.

Bu noktadan sonra bireyin algıları ile olaylara ve dünyaya bakışı, iyi - kötü tanımlamaları ve yaşama dair görüşleri, örgütün dayattığı normlar ve tanımlamasına çerçevesinde gerçekleşir. Bireyin geniş grup kimliğini tamamen içselleştirdiği noktada örgütün tam kontrolü altına girmiş olur (Sever ve diğerleri, 2010: 150)

Grubun kültürel tarih faktörlerinin tanımlanması belli bazı dinî grupların nefreti ve şiddeti neden bir araç olarak kullandıklarını daha iyi anlamamızı sağlarken sosyal biliş, etkileşim ve ilişkiler başlıkları altında incelenebilecek olan psikososyal faktörler inançlardan beslenen nefret ve şiddetin filizlendiği bereketli toprakların nasıl işlendiğini açıklığa kavuşmasına yardımcı olmaktadır.

a. Psikososyal Biliş

Terörizme neden olan hayat tecrübelerine dayanan tek bir terörist kişiliği ya da profili yoktur. Terörizme giden patikaları anlamada hayat tecrübelerinin rolü duygusal ve davranışsal temalara dayanır.

Bunlar önceki bölümde de anlatıldığı şekilde adaletsizlik, mağduriyet, kötü muamele ve aşağılanmışlıktır. Bunlar arasındaki ilişki o kadar yakındır ki; bu durum birbirleri üzerindeki etkileri ayırt etmeği imkânsız hâle getirir. Kötü muamelelerin birçoğu adaletsizdir. Aşağılanma çoğunlukla kötü muamelenin en uç örnekleriyle sonuçlanır. Dahası bu deneyimler ileride farklı şekillerde etkilere neden olabilir ya da bireysel gelişimin farklı bir noktasında tekrar edebilir.

Bandura engellenmişlik hislerinin; insanlık dışı davranışların oluşumunda önemli roller oynadığını ifade etmektedir. Sosyalleşme süreçleri içerisinde insanlar dâhil olmaya çalıştıkları toplumun geliştirdiği ahlaki standartlara uyum sağlama tutumu geliştirirler. Kişisel kontrolü devreye sokan bireyler kendilerine uyguladıkları kısıtlamalar yoluyla davranışlarını grubun koyduğu kurallara uyumlu hâle getirmeye çalışırlar. Bu uyumu benliklerini tatmin eden, değer katan hisleri geliştirerek yaparken ve moral standartlarını tahkir edecek davranışlardan geri durmaktadır; çünkü bu tarz davranışlar kendini suçlu çıkarma durumunu beraberinde getirir. Kendini kısıtlama içsel standartla paralel davranışlar gelişimine neden olur (2003: 121).

Engellerin kaldırılması olarakta adlandırılabilen bu süreç şu aşamalardan geçmektedir: Ahlaki haklılaştırma, dilin yumuşatılması, yayılma ya da sorumluluğun yerleşmesi yoluyla kişisel vekâlet hissinin tanınmaması, kişinin eyleminin yaralayıcı etkilerinin küçültmesi ya da görmezden gelmesi, suçun kurbanı yüklenmesi, kurbanların insanlıktan çıkarılması. Bandura bu aşamaların herhangi birinin ya da tamamının terörizme katkıda bulunabileceğini; fakat bunlardan üçünün terörizmle kısmen alakalı olduğunu ve “sosyal öğrenme kuramı” çerçevesinde hem teorik hem de görgül araştırmalarla desteklendiğini ifade etmektedir (2003: 121). Kişisel kısıtlamalar engelinin kaldırılmasının bir yolu kişinin eylemi haklılaştıran olaylar hakkındaki önyargıları ya da tahminlerini değiştirmesi içindir.

Teröristlerin eylemlerini haklı görmelerine neden olan ister kişisel kaynaklı isterse grubun ideolojisinden doğmuş olsun gerekçeler bulunur (Hacker, 1976: 53). Wasmund şiddete sorgulanamaz bir gerekçe sağlayan toplumsal ideolojinin gücüne dikkat çekerek; “grup ideolojileri teröristlerin eylemlerine yasallık hissi ve ahlaki gerekçeler sağladığı için kutsiyete sahip sözde dinî bir karaktere bürünmektedir. Şüpheler bu noktada baskılanır.” derken ahlaki haklılaştırma aşamasına vurgu yapmaktadır (1986’dan aktaran Borum, 2004: 51)

Şiddetin suçlanmaya değer, cezalandırılmayı hak eden ya da öç alınması gereken kişileri hedeflemesi anlaşılabilir bir durumdur. Teröristlerin düşüncesi karşıtlarına yönlendirdikleri suçlamalar ve mağduriyetler nedeniyle delinebilir. Ötekiler şiddeti yalnız kim olduklarından dolayı değil yaptıklarından dolayı da hak etmektedirler. Teröristler haksızlık koleksiyoneridirler; bu durumun arkasına sığınmakta, şiddeti haklılaştırmak yoluyla şiddetlerinin hedefini karakterize etmek için kullanmakta ve kurban hedeflerin kusurlu, provoke eden, itici hâle getirmeye çalışmaktadırlar.

Nitekim tarihin her döneminde ötekileştirilen gruplar maruz kaldıkları şiddetin baş müsebbipleri olarak görülmüşlerdir. Ortaçağ Avrupa’sında kadınların ve Yahudilerin veba salgını, büyücülük vb. dönemin bütün kötülüklerinin sorumluları olarak görülmeleri sonucunda toplu olarak öldürülmeleri ya da yakılmaları bu durumun en önemli örnekleri arasındadır (Girard, 2005: 29).

Düşmanlarınızın insan olmadıklarını ilan etme yoluyla ve insan haklarının inkârı yoluyla vicdani rahatsızlıklar oluşması baştan engellenmektedir. Terörist retorik ve ideolojiler insanlıktan çıkarılma terimleri içinde karşıtlarını yaratacaklardır. Tipik olarak bu karşılaştırma şekli, sevimsiz hayvanlarla benzeşim kurma ya da onları şeytanileştirme şeklinde somutlaşmaktadır.

Della Porta İtalyan militanların politik şiddetin kullanımını kurbanlarını insanlıktan çıkararak; yer altı örgütlerin belgelerinde sistemin aleti olarak geçen ve domuzlar ya da çoban köpekleri gibi tanımlamalarla somutlaştırılan söylemler sayesinde haklılaştırmaya çalıştıklarını ifade eder (1992: 128). Şeytanlaştırma hedefin insanlıktan çıkarılmasının bir aşamasıdır ve oluşturulan ikili sistem dünyanın iyiler ve kötüler olmak üzere iki kutba ayrılmasına yardımcı olur (Borum, 2004: 33). Şeytanlaştırma “ötekine uygulanan ölüm cezasıdır” (Falk, 1988: 58). Yukarıda bahsedilen düşünceler genel olarak bireysel kimlik gelişimi evresinde kazanılır ve öteki algısının oluşması ile birlikte şiddet davranışına doğru evrilir.

Field’ın çocuklarla ilgili yaptığı çalışmalar sonucunda çaresizlik, yalnızlaştırılmışlık ve umutsuzluk hislerinin, çocukların bilişsel gelişim süreçleri üzerinde önemli tahribatlar yaptığını tespit etmiştir. Ulaştığı sonuçlara pekte şaşırmayan Field; “genel duygu ve deneyimler bize kötü muamele gören, haksız yere cezalandırılan bireylerin öç alma hisleriyle dolduğunu göstermiştir.” demektedir. Küçüklüğünde bir şekilde terörize edilmiş kişilerin büyüdüklerinde, adaletsiz uygulamaların sorumlusu olarak gördüğü yönetimlere karşı koymak için içinde bulundukları sosyal ortamında desteğiyle birer terörist hâline gelmeleri ve terör eylemlerini bir hayat tarzı gibi benimsemeleri pek şaşırtıcı bir durum değildir (1979: 72).

Akhtar ağır sarsıntılara maruz kalmış bireylerin terör örgütlerinin en temel elemanları olduklarına dair kanıtlar bulunduğunu söylemektedir. Ona göre “sürekli şekilde fiziksel bir kötü muameleye ve duygusal aşağılanmaya maruz kalan çocuk; diğerlerine karşı güven duymayan, pasiflikten nefret eden ve fiziki ve psikolojik sınırlarını ihlal eden olaylar yaşamaktan korkan bir birey olarak büyür” (1999’dan aktaran Borum, 2004: 39). Bazı araştırmacılar ve terörist örnek olayları hapis dönemlerinin adaletsizlik, kötü muamele ve aşağılanma hislerini bireyin bilinçaltına yerleştiren dönemler olduğunu göstermektedir (Della Porta, 1992: 130). Bu dönem grup ya da örgüt üyelikleri içindeki kimliklerini bütünleştiren, bunları bireysel kimliklerinin en değerli parçası hâline gelen bir mahiyet taşır.

Hapishane deneyimlerinin etkileri seküler ve dinî gruplar arasında farklılık göstermektedir. İki gruptan da çok küçük bir bölüm mahkûmiyet döneminin ardından örgütleriyle çok az ilişki içinde olduklarını ifade etmişlerdir. Seküler örgüt üyelerinin %62'si hapishaneden sonra tekrar örgütsel faaliyetlere devam ettiğini söylerken; İslamcı grup üyelerinde bu oran %84 seviyelerine çıkmaktadır. Bu dönem İsraililer ile İsrail güvenlik güçlerine karşı duyulan olumsuz algılamaları kuvvetlendirmektedir (Borum, 2004: 39).

Çocukluk sarsıntıları ve ergenlik adaletsizlik ve aşağılanmışlık algılamaları birlikte ele alındığında birçok olaya genellenebilseler de terörizmi tek başlarına açıklama gücüne sahip değildirler. Bazı teröristler örgütlerle hapse girmeden önce ilişki içine girmişlerdir ve birçok insanın aşağılanmışlık hisleri terörist olmadan çok önceki bir döneme rastlamaktadır. Bu yaşam tecrübelerinin pek çoğu hassasiyet işaretleri, motivasyon kaynakları ya da militan bir ideolojiyi güçlendiren mekanizmalar olarak görülebilir. Psikolojik kimlik; gelişmiş, oturmuş kendilik algısı olan ve kişinin temel değerlerinin, tutumlarının ve inançlarının güvenlik problemlerinin çözüldüğü bir durumu ifade etmektedir. Gelişimsel olarak bu yapı ergenlik krizleri ve erken erişkinlik döneminde oluşur.

Bununla beraber “bireysel kimliğin başarılı gelişimi, kişiliğin bütünlüğü ve devamlılığı için hayati önemdedir” (Crenshaw, 1990: 17). Bireysel kimlik arayışı kişinin kendine aşırı ideoloji sahipleri ile terör örgütlerine ulaşacak bir yol çizmesine neden olabilir. Bu durumda birey sorgulamadan kabul içselleştirdiği bir takım inanç ve değerlerin savunucusu rolünü oynamak zorunda kalabilir. Toptancıların, aşırı ideolojileri dolayısıyla sahip oldukları “siyah ve beyazlardan” oluşan doğaları; dünyanın karmaşıklığı içerisinde yönünü bulmakta zorlananlara çok çekici gelmektedir (Borum, 2004: 45).

Bu sürecin bir çeşidi de kişinin bireysel kimliğini grup üyeliği yoluyla tanımlamasıdır. Kişinin bireysel kimliği; bireyselliğe ve kendine özgülüğe ihtiyaç duyulmaksızın grup kimliği ile sınırlandırılmıştır. Bu bireyler için “terörist gruba karşı duydukları aidiyet hissi psikolojik kimliklerinin en önemli parçası hâline gelir.” (Post, 1990: 123).

Benzer bir mekanizmada ise kişisel anlam arayışı bireyi sonuçlarının neler olabileceğini uzun uzadıya düşünmeden bir amaç uğruna harekete geçmeye zorlayan bir role iter. Bu yolla birey zor bir soru olan ben kimim? sorusunun cevabını kendini terörist, özgürlük savaşçısı, şehit ya da benzer bir rolü sahiplenmiş bir kişi olarak ifade ederek verir (Della Porta, 1992: 131).

Taylor ve Louis terör örgütlerinin klasik eleman temin metotlarını şu şekilde tarif etmektedirler: “Bu genç insanlar kendilerini tatmin edecek ve gelecekte daha iyi bir konuma taşıyacak davranışların neler olduğunun arayışında oldukları bir dönemdedirler.” İçinde gelişim için imkânlar barındıran yansız olaylar gerçekte sanaldır; toplumsal kimlikleri için bir takım yollar bulurlar fakat toplumlarındaki olumsuz durumlar kendilerini çizgi dışına çıkarılmış, açıkça tanımlanmayan bir toplumsal kimlik içinde kaybolmuş hissetmelerine neden olur (2004: 178).

Çevik’in dışsal savunma mekanizmaları olarak tarif ettiği ve çocuğun hoşuna gitmeyen özelliklerini başkalarının şahsında idealize etmesi şeklinde özetlenebilecek mekanizmalar; olumsuz düşüncelerin somutlaştığı ötekilerin; aşağılık, değersiz ve ahlaksız varlıklar olarak damgalandığı, günah keçisi olarak görüldüğü bir bilinç dâhilinde çalışır. Bu süreç bireylerin kişiliklerinin oluşmasına izin verilmeyen toplumlarda; yabancı korkusunun yaygın olduğu ve ötekilerin aşağılık varlıklar olarak görüldüğü kolektif bir kimlik algısı oluşması şeklinde sonuçlar doğurabilir (2009: 50).

Doğumundan itibaren önce kendini daha sonra da etrafını keşfetmeye başlayan birey, zamanla kendi konumunu netleştirme ihtiyacına girerek dünyayı biz ve onlar, iç grup-dış grup şeklinde bölmektedirler (Çevik, 2009; Kayatekin ve Volkan, 2006: 73; Tajfel, 1982: 16). İç grup olarak tanımlanan olgu; kendilik imajımızın bir sonucu olarak ortaya çıkan ve ortak zaferler ve mağduriyetler çerçevesinde gelişen sosyal kimliğimizin en önemli bileşenlerinden biridir (Çevik, 2009: 61; Onorato ve Turner, 2004: 23).

Bireyin üniforması olarakta nitelendirilebilecek olan paylaşılan sosyal kimlik; kişinin kendine olan güvenini arttırdığı, önüne ulaşılacak hedefler koyarak hayatının anlamlı hâle getirdiği için olumlu bir unsur olarak görülmektedir. Maslow'un aidiyet ihtiyacı (Maslow, 1954: 38) olarak nitelendirdiği insanlar için önemli olan beş temel ihtiyaçtan birini karşılayan iç gruplar insanların olumlu kişiliklerinin devamı için çok değerlidir.

Bir kişinin iç gruba bağlılığı dış gruba karşı ön yargı, ayrımcılık ve şiddet ihtimali yaratabilse de bu durum otomatik olarak ortaya çıkabilecek bir nitelik taşımaz (Brewer, 1979: 309). Sosyal kimliğimiz sayesinde edindiğimiz kolektif hafıza bize dünyayla ilgili bilgileri işleme sürecinde kısa yollar ve deneyimler ikram eder (Nisbett ve Ross, 1980: 247). Bu kısa yollar ve deneyimler karşılaşılan çeşitli olaylarla kolaylıkla başa çıkmamıza yardımcı olan çözüm yolları sunarlar ya da bizi doğrudan ilgilendirmeyen olaylar hakkında derinlemesine düşünmemizi önleyerek kolaylıkla sonuca ulaşmamıza yardımcı olurlar.

Dolayısıyla; inançlarımızın şekillendiren bir gruba dâhil olmamızın ardından, yeni fikir ve görüşlere kulak vermek dahi istemeyebiliriz. İnanç tutuculuğu olarakta adlandırılabilir bu olgu; dinî grupların inançlarını bir gerçeklik temeline oturtamasalar bile, kendilerini takip etmek zorunda hissettikleri yoldan geri dönme davranışı geliştiremezler. Çünkü geri dönüş sonu belirsiz maceralara adım atmak anlamı taşımaktadır (Ross ve diğerleri, 1975: 889).

Hristiyan dünyasında yaygın olarak kabul gören İslam'ın teolojik bir temeli olmayan, varlığını kılıç zoruyla sürdüren bir olgu (Lewis, 1990: 231) olduğuna dair görüşler 11 Eylül saldırılarının ardından kuvvetlenmiş ve bunun sonucunda Amerika Birleşik Devletleri genelinde birçok şehirde Müslümanlara yönelik nefret suçlarında patlamalar yaşanmıştır (Woolf ve Hulsizer, 2003: 10). İnanç tutuculuğu bu tür davranışlar ve inançlarla başa çıkılmasını zorlaştırmakta ve bunların zamanla değişmesine izin vermemektedir.

Bireylerin temel hata özelliklerini adil bir dünyaya inanma isteğiyle eşleştirme eğilimleri başlarına gelen her türlü kötü olaydan dolayı kurbanları suçlamalarına neden olabilir. Mesela veba salgını nedeniyle kitlesel ölümlerin yaşandığı Ortaçağ Avrupa'sında Yahudilerin nehirlere zehir karıştırdıkları söylentisi toplum tarafından öteki olarak görülen Yahudilerin günah keçisi hâline getirilmelerine ve katledilmelerine neden olmuştur.

Bu olayda dönemin popüler şairi Guillaume de Machaut tarafından yazılan ve Yahudileri kötüleyen metnin katkıları göz ardı edilemez (Girard, 2005: 4). Keza İkinci Dünya Savaşı ardından soykırımdan Yahudilerin de kısmen sorumlu tutulmaları gerektiğini söyleyenler çıkmıştır (Woolf ve Hulsizer, 2003: 10). Bilgiyi işleyen şair, yazar ve düşünür olarak adlandırılan insanların ve grup liderlerinin tipik davranışları nefretin yayılmasına ve dinsel şiddetin şekillenmesine neden olabilir.

b. Psikososyal İlişkiler

Sosyal psikologlar birinin sosyal çevresini içinde yaşadığı ve psikolojik etkileşimin olduğu toplumsal düzenin kişinin davranışları üzerine etki yaptığı yer olarak tarif ederler. Fakat ilki ve en önemlisi; burası toplumsal etkileşimin olduğu bir ortam; insanların diğerlerinin davranış ve düşüncelerini etkilemeye çalıştığı bir yerdir.

Böyle olsa da psikososyal bakış açısı toplumsal ve psikolojik kararın terör saldırılarını doğrudan etkilediğine yönelik yaygın algılamayla eşleştirilse de, kişisel, gruplar arası ve grup içi çeşitli toplumsal karşılıklı bir süreç olarak görülmelidir. Dahası, bu etkileşim süreçlerinin bazıları bilinci ve stratejik bir yoldan gelişir. Bazen terörist organizasyonlar amaçlarına ulaşabilmek için; propaganda kampanyalarına benzer tanıtım teknikleri kullanırlar. Bu düşünce en iyi şekilde çok bilinen bir anarşist söyleminde de olduğu gibi “maddi propaganda” deyimiyle açıklanabilir.

Bazı azınlık gurupları terörist aktiviteleri toplumsal değişim yaratma yolu olarak kullanırlar. Bu guruplar genellikle çoğunluk tarafında kabul görmeyen politik ve dinsel durumlar ile inançları yansıtırılar. Deneysel toplum psikologları tarafından yapılan bir araştırmaya göre azınlıklar; çoğunluk üyelerini kendi bakış açılarına çekebilmek için ikna yoluyla onları etkilemeye çalışırlar. Etkili ikna, azınlık üyesinin çeşitli durumlardaki görüşünü açık olarak ifade edebilme yeteneğine dayanır.

Böyle bir durumda bir azınlık, çoğunluğun durumunu değiştirebilir veya etkileyebilir. Terörizmde bu süreçten farklılıklar arz etmez; çünkü korkunun veya terörün yaygınlaşması doğrultusunda şiddet bir iletişim dili hâline gelir. Terörizm ve propaganda arasındaki ilişkiyi tekrar hatırlayacak olursak; her şeyden önce terörist şiddet insanların dikkatinin belli bir soruna yöneltmesi ve teröristin politik ve dinsel isteklerinin yaygınlaşması anlamına gelir.

Sosyal çevrenin bireyin inançları ve değerleri üzerindeki etkilerinden daha önce de bahsedilmiştir fakat bu durumu tatminkâr bir şekilde destekleyen veriler konusunda sıkıntılar bulunmaktadır. Kanlı bir terörist kimliğinin oluşumuna yardımcı olan sosyal, kültürel, politik değerler terörist yapısının oluşumu için gerekli fakat yeterli olmayan bileşenlerdir. Gerçekten de erken yaşam deneyimlerinin, sosyalleşmenin ya da kısıtlı bir çevrenin etkisi altına girmenin kişinin dünya görüşünü değişik yollarla nasıl şekillendirebildiğini görebilmek zor bir olay değildir.

Köktenci topluluklarda görülen temel özellikleri ortaya koyduğu çalışmasında Volkan; bu tür örgütlerin mutlaka referans kaynağı olarak kullandıkları bir kutsal metnin olduğunu ve bu metni en doğru şekilde açıkladığına inanılan bir yol göstericinin bulunduğunu söylemektedir (2009: 143, Kayatekin ve Volkan, 2006: 85).

Var olan kurallara sorgusuz sualsiz itaat davranışını geliştiren bu durum büyük ölçüde bu dünyada yaşanan sıkıntıların ahirette daha iyi bir yaşam için referans olacağı düşüncesinin bir yansıması olarak ortaya çıkabilmektedir (Wilson, 1989: 105). Belli bir cemaatin içine girerek varlığını ispatlama gereklerinden birini yerine getiren birey için mensubu olduğu inanç ya da grup kendilik tarifinin en belirgin elemanıdır.

Grubun dış gruplar hakkındaki görüş ve düşüncelerini içselleştirmesi kaçınılmaz bir durumdur. Yapılan araştırmalar neticesinde kilise üyelerinin üye olmayanlara nazaran daha ön yargılı oldukları bulunmuştur (Altemeyer ve Hunsberger, 1992: 115). Öğrenilmiş, içselleştirilmiş ve psikolojik bir olgu olan dinsel şiddet; ötekilere karşı üstünlük sağlayan, grup bütünlüğünü muhafaza edilmesine yardımcı olan, üyelerin tanrıyla yakınlaşmalarına aracı olan, içinde yaşadıkları terörize ortamı normalleştiren, uygulayıcılarına ün ve saygınlık kazandıran bir nitelik taşımaktadır.

Orta Doğu Barış görüşmelerinde önemli bir rol oynayan lâik kanadın önemli isimlerinden biri olan İsrail Başbakanı İzak Rabin'in Ortodoks bir Yahudi tarafından öldürülmesi hem barış sürecinin durmasına hem de barış karşıtı bir Yahudi blok oluşturulmasına yardımcı olmuştur (Selengut, 2003: 59).

Keza Lübnan'da İslam'ın Şîf mezhebini temsil etmek için yarışan zaman zaman silahlı mücadeleye girişen iki örgüt -Hizbullah ve Emel- ortak düşman olan Amerikalı, Fransız ve İsrailli hedeflere intihar saldırıları düzenlemek üzere bir araya gelmişlerdir (Selengut, 2003: 58).

c. Psikososyal Etkileşim

Sosyal psikologların tamamı; bireylerin psikolojik karakterlerinin çeşitli sosyalleşme ve sosyal etkileşim süreçleri ile açıklama konusunda görüş birliğine varmışlardır. Bu durum teröristlerin zihinsel özellikleriyle de uyum sağlar. Bazı araştırma sonuçlarına göre terör örgütüne katılım süreci arkadaşlar ve akrabalarla paylaşılan sosyal ve politik çevre tarafından derinden etkilenmektedir.

Gerçektende radikal düşünce ve değerlerin şekillendirdiği bir çevrede büyümüş olmak kişiyi bu düşünce ve değerleri savunan bir terör örgütüne katılmaya yönlendirir. Mesela bazı ETA, Kızıl Tugaylar ya da İrlanda Cumhuriyet Ordusu üyeleri Bask milliyetçisi, İrlandalı Katolik veya İtalyan radikal solu alt kültürüyle yoğrulmuş ailelerde doğmuş ve büyütölmüşlerdir (Della Porta, 1990: 133).

Psikososyal bakış açısı ayrıca teröristin örgüte katılımının ardından karşılaştığı “ikincil sosyalleşme” süreci üzerinde de önemle durmaktadır. Bu sürecin laik örgütlerinde kullandığı indoktrinasyon yöntemleriyle önemli benzerlikleri olduğu bazı uzmanlarca da ifade edilmektedir (Della Porta, 1992: 133; De la Corte, 2007: 122). Hiç şüphesiz; örgütlerin içinde gelişen hareketler ve yaşam şekilleri; üyelerinin zihniyetlerinin şekillenmesini, örgüte ilişkin görüşlerinin keskinleşmesini, üyelerinin suç işlemeye hazır hâle gelmelerini sağlamaktadır.

Şiddet eylemlerinin önündeki engellerden biri de olumsuz kendilik algısıdır. Bu durum kişinin sorumluluk algılamalarını hafifletmek yolu ile zayıflatılabilir. Psikososyal araştırmalar kişilerin hem grup adına hareket ettikleri hem de kuralları ihlal ettikleri zaman insanların kendilerini daha az sorumlu hissettikleri sonucuna varmıştır. Bu duruma “Sorumluluğun Yayılması” adı verilmektedir ve olayları seyirci olarak izleyenlerde yaygın olarak görölen bir durumdur.

Bu etki “Sorumluluğun Yer Değiştirmesi” durumuyla benzeş olsa da burada fail eylemi baskın bir otoritenin emirleri doğrultusunda yaptığına inanıp sorumluluktan kurtulmaya çalışması yönüyle farklılaşmaktadır. Bu şekildeki yer değiştirmeyle fail eylemi zihni manada temize çıkarır çünkü o fiili başkalarının emirleri doğrultusunda işlemiştir. Nazi kuvvetlerine mensup birçok kişinin daha sonra öne sürdüğü bu sav terör örgütü üyeleri ve radikaller arasında yaygın bir şekilde kabul görmektedir.

Benzer olmayan bir psikososyal süreç bireyselliğin kaybı durumunda da görölmektedir. Klasik bireyselliğin kaybı teorisine göre bireylere birey olarak değer verilmediği durumlarda; kendilik farkındalıklarını kaybeder, bilinçlerine ket vururlar. Sonuçta ortaya çıkan durum “bireyselliğin olmadığı durum” olarak nitelendirilebilir. İsimsizlik, grup duruşu ve fiziki arzu gibi faktörler bireyselliğin olmadığı durum hipotezini oluştururlar.

Daha sonraki araştırmalar her ne kadar gözlemlenebilir çekinik olmayan davranışları duruma uyumluluk reaksiyonu olarak açıklasa da kişini psikolojik durumundaki temel değişimler genel sosyal normlara aykırı davranma isteğini arttırmaktadır. Sorumluluğun yer değiştirmesi otorite pozisyonunda bulunanların talimatlarıyla gelişen bir durumdur. İtaat mekanizması ahlaki merci bireyden otorite figürüne transfer edilmesine zemin hazırlayan temel aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konudaki en bilinen alışma Milgram tarafından 1960 yılında katılımcılardan diğerlerine elektrik şoku vermelerinin istendiği çalışmadır (1974: 232).

Bu deney neticesinde katılımcıların aslında hiç veremeyecekleri kadar yüksek voltajdaki elektriği kendilerinde devamlı kontrol altında oldukları izlenimi yaratan bir otorite figürünün bakışları altındayken kolaylıkla uyguladıkları görölmüştür. Milgram bu deneyin neticelerini anlattığı çalışmasında katılımcıların büyük çoğunluğunun otorite figürünü tarafından kendilerinden istenen şeyleri yapma konusunda oldukça istekli olduklarını ifade etmektedir (1965: 62).

Bireyselliğin kaybı konusunda içinde bulunulan durumsal kurallara karşı gösterilen davranışsal tepkilerin bireyselliğin kaybına neden olduğuna dair bulgular doğruysa; bu durum Tajfel tarafından ortaya konulan “Sosyal Kimlik Teorisini” destekler. Tajfel’in teorisi içinde yaşadığımız dünyayı daha basite indirgemek için insanları gruplara ayırıp sosyal kategorilere böldüğümüz sosyal bir çevre oluşturma eğiliminde olduğumuzu iddia eder (1982: 13).

Bu kategoriler sınırlı ölçülerde deneyimlerimizden kaynaklansa da genel olarak içinde yaşadığımız topluluğun görüşleri doğrultusunda şekillenir. Bu çeşit sosyal kategoriler içindeki üyeliğimiz sosyal kimliğimiz olarak ifade edilir ve kendilik algımız içinde önemli bir yer işgal eder. Sosyal kimliğimizi geliştirmek için diğer gruplarla karşılaştırıldığında kendi grubumuzun olumlu bir şekilde ayrışmasını sağlayan davranışlar gösterme eğiliminde oluruz.

Eğer buna imkân bulamıyorsak ilk fırsatta grubumuzu değiştirme imkânları aramaya başlarız; bu da mümkün olmadığı takdirde içinde bulunduğumuz sosyal durumu daha olumlu bir sosyal kimliğe ulaşmak maksadıyla yeniden tanımlarız. Bu çıkarımlar; belli durumlar için neyin uygun olduğunu tanımlayan grup normlarıdır. Bu yolla grubun kuralları kuralsız ve toplum karşıtı eylemlere karşı olan bireysel duvarları zayıflatır.

Orta Doğulu teröristlerle yaptığı görüşmelerde bu durumu yansıtan Post “ Bireysel ve grup kaynaşması sonucunda mücadele çok daha kişisel hâle gelmektedir. Grup bütünleşmesi bireysel üyeler için sorumluluk hissinin kaybına neden olduğundan eylemler için uygun bir haklılaştırma sağlar.” demektedir (2004: 143). Bazı terörist adayları radikal aşırılıkçı grup içinde yalnız hayatları için anlam değil aidiyet hissi, bağımlılık ve ilişkilendirilmişlik duygularını da bulurlar. Bu adayları katılıma sürükleyen gerçek sebep ya da psikolojik isteklendirme tamamıyla kişinin kimliğini bir bütün hâline getiren büyük aidiyet ihtiyacıdır.

Toplumsal kalıplar tarafından aynı hizaya getirilen bireyler için terör örgütüne katılım bir ömür boyu ötekileştirilmelerinin ardından ilk kez gerçek aidiyet duygusunu tatma ve örgütün hiçbir zaman sahip olamadıkları aileleri hâline gelmesi anlamına gelmektedir (Post, 1990: 31). Bu güçlü aidiyet hissi katılımı isteklendiren, örgüt içinde kalışı çekici hâle getiren, eylem yapmaya zorlayan kritik bir öneme sahiptir. Volkan ve Çevik bu noktada terör örgütlerinin bireyselliği grup kimliğine tabi kılarak aile koruması sağlayabildiklerini iddia etmektedir (1992: 26). Bu yolla düşman dünyaya karşı bir koruma sağlayan bir koza yaratılmış olur (Moghaddam ve Marsella, 2003: 165).

Eleman temini konusundaki gözlemler birçok insanın aileleri, arkadaşları ve eş dostları ile dayanışma arayışı içinde iken katılıma ikna edildiklerini göstermektedir (Della Porta, 1995: 136). Crenshaw bu konuda “Terörist hâline gelen bireylere çekici gelen şey inananlardan oluşan topluluk ya da gruptur; belli bir ideoloji ya da şiddet değil.” (1990: 20) demektedir.

Gerçektende aşırılıkçı gruplar arasındaki güçlü kaynaşma ve bağlılık görüntüsü onları daha çekici hâle getirmektedir. “Yarılmayı önleyen ve kişinin kendisiyle ve içinde yaşadığı toplumla ilgili olan aidiyet ihtiyacı ve sabit bir kimlik ihtiyacı; farklı içeriklere sahip olan, farklı motivasyon kaynaklarından beslenen terör örgütlerinin davranışlarındaki benzerlikleri arasında köprü oluşturan önemli bir olgulardır.” (Post, 1990: 38).

Dinî örgütlerin içindeki grup dinamikleri doğası gereği dinsel nefret ile şiddetin şekillenmesine yardımcı olabilir. Genellikle uyumla karakterize edilen dinî gruplar sahip oldukları reddedilemez, tartışılmaz ilahi metin ile bu metnin tek doğru açıklayıcısı olan liderlerinin varlığı sayesinde yakaladıkları bu uyumu kimi zaman baskı yoluyla da sağlama yolu seçebilirler. Birçok dinin göstergesi olan ayinsel davranışlar bu uyumun yerleşmesine yardımcı olurlar.

Dahası, uyumsuzluk için öngörülen üyelikten çıkarma, sözlü saldırı, fiziksel şiddet ve ölüm tehdidi gibi çok ciddi cezalar bulunması grup üyelerinin davranışlarını istenen yönde düzenlemeleri konusunda üzerlerinde baskı hissetmelerine neden olabilecektir. Milgram tarafından yapılan itaat çalışmaları neticesinde ortaya çıkan sonuçlar; bir otorite figürünün davranışlarımızın istenen yönde olması üzerindeki güçlü etkilerini göstermektedir (1965: 62; 1974: 38).

Bu çalışmalarda katılımcılara karşı koyan kurbanlara gittikçe artan bir şiddette elektrik şoku verme imkânı tanınmış ve sonuçlar gözlenmiştir. Başlangıçta düşük miktarlarda şoklar veren katılımcılar çalışmanın ilerleyen safhalarında normalde hiçbir durumda veremeyecekleri kadar büyük şiddette şoklar vermişlerdir. Bu duruma katkıda bulunan en önemli unsur ise ortamda katılımcıları devamlı gözleyen ve yeri geldiğinde emirler vererek onları zorlayan bir otorite figürünün bulunması olmuştur (Woolf ve Hulsizer, 2006: 21).

Buradaki figür beyaz önlüklü bir gözlemcidir ve katılımcılarla arasında bir astlık üstlük ilişkisi yoktur. Bu özelliklere sahip bir otorite figürünün etkileri ortadayken; Tanrının sözlerini açıklayan tam güçlü liderin bulunduğu dinî bir örgütte otorite figürünün üyeler üzerindeki etkisi çok daha fazla olacağı açık bir gerçekliktir. Çünkü o koruyan, kollayan, gerektiğinde cezalandıran, paylaştıkları kimliği ayakta tutan temel direktir (Volkan, 2007: 100; 2009: 217)

Grup süreçlerinin temel özelliklerinden biri olan kimliksizlik hissi yaratma, dinî gruplarda da yaygın olarak görülmektedir. Bu durum, bireysellikten kurtulma hissinin grup üyeliğine doğru kayması sayesinde gerçekleşir. Bireyselliğin kaybı yapıp ettiklerinden sorumlu olmama hissini de beraberinde getirdiğinden şiddete yönelik eylemleri kişi açısından meşrulaştırıcı bir işlev görebilir (Dunn ve Rogers, 1989: 95).

Grup süreçlerinde ortaya çıkan iki önemli durum ise fikirlerin bulaşıcılığı ve telkine açıklıktır. Çeşitli çalışmalar grup tartışmalarının grubun başlangıçtaki dayanaklarını kuvvetlendirme eğiliminde olduğunu göstermiştir. Çok sıkı ilişkileri olan gruplar içindeki kişilerin düşünme şekilleri gerçek durumunun baskılanmasına ve paylaşılan zahirî bir dünya algısı oluşturulmasına neden olmaktadır. Grup bütünlüğünü koruma ruhu içinde gruplar liderle hemfikir olurlar ve mümkün olan alternatif bakış açılarını gözden geçirirler (Woolf ve Hulsizer, 2006: 16).

Sıkı ilişkileri olan dinî bir grup içinde bulunan bir lider için grup üyelerinin ciddi bir direnişiyle karşılaşmadan bir nefret politikasını savunma imkânı bulunabilir. Çünkü bu lider bir yandan tüm güçlü bir baba rolü oynarken diğer yandan da yaratıcının emirlerini en doğru ve yalın bir şekilde çevresindekilere iletmektedir. Teröristlerin akılcı yollarla hareket şansı yalnız bireysel psikolojik özellikleriyle değil aynı zamanda örgütlerinin karakterleri ile de sınırlıdır. Grupların ve örgütlerin psikolojileri ile ilgili çalışma bu durumla yakından ilgili bilgiler sunar (De la Corte, 2007: 125).

Terör örgütünün eylemlerini etkileyen en az iki temel özellik olduğu görülmektedir. Birincisi; örgüt yapıyla ilgili yapılabacaklardır. İkincisi ise grup dinamikleri ile ilgilidir. Herhangi bir örgütün yapısı üyeler arasında kurulmuş çeşitli rol ve kurallara dayalı sosyal ilişkiler örüntüsü olarak görülmektedir. Genel olarak terör örgütlerinde iki farklı temel yapı göze çarpar (De la Corte, 2007: 128).

Birinci tip örgütler az ya da çok hiyerarşik bir yapının bulunduğu IRA, PKK, Kızıl Tugaylar örneklerindedir. İkinci yapıda ise çok az hiyerarşik, çok esnek ve merkezi bir yönetimin olmadığı örgüt modeli göze çarpar. Bu durum terörist grupların çoklu hücrelerden oluşması ve genellikle kendi başlarına hareket ettiklerini gösterir. Dünyanın çeşitli yerlerinde faaliyet gösteren cihatçı ağlar bu ikinci gruba en önemli örneklerdir. Hiyerarşik yapı güçlü liderliği, sıkı kontrolü ve operasyonel başarılar sayesinde daha üst kademelerde görev yapma imkânını içerir.

Az hiyerarşik yapıların çözülmesi; bazı hücrelerin ve ağların etkisiz hâle getirilmesinin tamir edilemez hasarlara yol açmaması nedeniyle daha zordur. Günümüzde birçok teröristin ulus ötesi terör örgütlerinin taktik ve stratejik taleplerini daha iyi uyum sağlamak için daha esnek örgütsel modeller oluşturmuşlardır (De la Corte, 2007: 128).

Terör örgütlerinin içindeki grup dinamiklerine dayanarak, karar verme süreçlerinin farkında olunmalıdır. Bazı deneysel çalışmalar göstermiştir ki; gruplar davranış ve kararlarının bireylere göre daha yüksek oranda kutuplaştırma eğilimindedirler. Bu kutuplaşma bazen yüksek riskli hareketlerin doğmasına neden olmaktadır (Myers, 2009: 322). Grup kutuplaşmasının olduğu yerlerdeki terör hücreleri benzer durumlar gösterirler. Mesela; bazı dönemlerde teröristler, kendileriyle aynı aşırı ideolojiyi paylaşmayan insanla ilişkilerini aniden azaltırlar. Dahası; teröristler devamlı sıkı bir disiplinin muhatabıdır.

Her iki faktörde “grup düşüncesi” kavramının gelişimine yardım eder. Sosyalpsikolog Janis; “grup düşüncesi” kavramını; geçen yüzyıl boyunca önemli politik ve askeri komitelerce yapılan önemli karar verme hatalarına sebep olan etkileşim dinamiklerini tanımlamak için ortaya atmış (1972: 47); çeşitli araştırmacılar ise farklı kaynaklardan beslenen örgütleri açıklamak için “grup düşüncesi” kavramını kullanmışlardır.

Terör hareketleriyle ilgilenmeyi kolaylaştıran diğer grup özellikleri ise; teröristin davranışını aklileştirirken kullandığı kurallar ve roller; grup liderlerince abartılan duygular ve teröristin militanlığı ile ilgili maddi ve psikolojik ödüllerdir. Son olarak sosyal etkileşim, ikna ve düşünceleri değiştirme hakkındaki araştırma, insanların yaptıkları işi aklileştirmek için kullandıkları sebeplerin bu eylemlerin yapılmasından hemen sonra geliştirildiklerini ortaya koymaktadır (De la Corte, 2007: 126).

Terör örgütlerinin sıradan politik ve dinî hareketlerle paylaştıkları bir tarafta kolektif kimlik oluşturma psikolojik sürecinin oynadığı merkezi roldür. Terörist örgütler kendilerini değerlerin ve etnik veya dinî topluluğun çıkarlarının savunucuları olarak takdim ederler. Sosyal Kimlik Teorisinde de belirtildiği üzere; teröristlerin kendilerini geniş topluluğun üyeleri olarak ifade etmeleri, hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olacak bir durumdur (Tajfel, 1986; Turner, 1991; Taylor, 2003).

3. DURUMSAL FAKTÖRLER:

Dinsel şiddetin gruplarca içselleştirilmesi saldırgan hareketi ve düşmanlığı tetiklemeye yetecek bir unsur değildir. Grubun içinde beslediği nefretin dışarıya çıkması için uygun bir ortamın bulunması temel gereklerden biri gibi durmaktadır. Durumsal faktörler olarakta adlandırılacak ortamların en belirginini toplumun dengesini bozan kriz dönemleridir. Savaş, salgın hastalık, ekonomik buhran, deprem, göç vb. kriz dönemlerinde cana ya da mala zarar geleceğinden endişelenen kitleler aklıselim ile hareket etme imkânlarını kaybederler. Kaos bulunan ortama hâkim olur ve her birey kendine özgü yöntemlerle bu durumdan kurtulmak ister. “Olağanüstü dönemler olağanüstü liderler çıkarır” özdeyişinde belirtildiği üzere kriz dönemlerinde topluma önderlik etmek üzere ortaya çıkan otoriter liderler şiddetin görünür hâle gelmesine yardımcı olan bir diğer faktör olarak öne çıkmaktadır.

a. Denge Bozucu Kriz Dönemleri

Tarihin her döneminde şiddet olaylarının yaygın olarak yaşandığı; her dönemde alışılmış düzenin sekteye uğradığı krizlerin hüküm sürdüğü zaman dilimleri olduğu görülmektedir. Ekonomik, politik krizler ya da geçmiş bir savaşın etkileri her cinnet döneminin arka planını oluşturan olgular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bölgenin dengesini bozan temel durumlar; toprak ve doğal kaynak paylaşım mücadelesi, üçüncü bir grubun varlığı ve karışması, çevresel krizler ve savaş tehlikesi olarak görülmektedir (Landis ve Boucher, 1987: 28). Staub'un da belirttiği şekilde krizler bireyler açısından oldukça denge bozucu bir nitelik kazanmakta ve bireyin grup kalkanı dışına çıkması, korkunun artması, ihtiyaç ve gerekleri karşılayamama, bireysel kimlik karmaşası ve ön yargıda artış tehditleriyle baş başa kalması sonuçlarını doğurabilmektedir (1989: 65).

Kriz dönemlerinde grupların gösterdiği en temel tepkiler kendini koruma içgüdüleriyle içine kapanma ve ardından ise yıkıcı eylemlere girişme şeklinde kendini göstermektedir. 11 Eylül eylemlerinin ardından saldırıların faillerinin net olarak belirlenmesine rağmen bu işte Yahudilerin parmağı olduğunu düşünen ve kadim ön yargılarını gözler önüne sermekte bir beis görmeyen “Hristiyan Kimliği Hareketi” benzeri aşırı grupların davranışları bu düşünceyi doğrular mahiyette bir hâl almıştır (Juergensmayer, 2003: 34).

Kişisel krizler bireyleri dinî gruplara, mezheplere, nefret gruplarına kolaylıkla itebilir. Bu tür örgütler kişiye tam da ihtiyacı olduğu yer ve zamanda aidiyet duygusu ya da kimlik kazandırabilirler. Bireylerin varoluşsal bir benlik bunalımına (Frankl, 2000: 121) sürüklendiği günümüz dünyasında kendisiyle ilgilenen, dertlerini sorunlarını paylaşan, ona aidiyet duygusunu tattıran gruplarla gönül bağı oluşturan birey; kolektif kimlik uğruna modern dünyanın en değerli varlığı olduğu söylenen bireysel kimliğinden vazgeçecek bir bilinç düzeyine geçiş yapmaktadır (Çevik, 2009: 66).

b. Otoriter Liderler

Literatürde terör örgütlerinin liderlerinin etkilerinin farklı olabileceğini ileri süren çok az olsa da liderliğin doğası üzerine verilmiş çok sayıda eser bulunmaktadır. Temelde lider bir etki ajanıdır. Bazı liderler yasal bir rütbe ve otorite sahibiyken diğerleri sıradandırlar.

Etkili liderler eşzamanlı olarak grubun hedefine oldukları kadar sürece ve ilişkilere de dâhil olurlar. Etkili grup liderliği ile alakalı bulgulardan biri de farklı grupları başarıya ulaştıracak tek bir yolun bulunmadığı gerçeğidir. Terörist liderlerin genel özelliklerini derleyen bir çalışmaya göre “lider kişisel hırslardan arınmış grubun başarısını ve mutluluğunu ön planda tutan bir kişilik yapısı sergilemektedir”. Kişisel yetersizlik ve hatalarını tıpkı grubun diğer elemanlarının da yaptığı gibi başkalarına yükleme taraftarıdır.

Kendileriyle aynı düşünce sistematüğinden gelmeyenleri şeytanla işbirliği içinde olan sapmış kişiler olarak nitelendirirler. Bu liderlerin birincil savunma mekanizmaları yansıtmadır. Kötü olarak görülen tüm özellikleri temsil eden günah keçileri grubun geneli tarafından ötekileştirilmiştir. Lider tıpkı grup üyeleri gibi adanmıştır fakat bu adanmışlık paranoid kişilik kadar hayal dünyasında değildir. Günümüz söyleminde terör örgütlerindeki liderlik tartışmaları kolaylıkla karizmatik liderlik nosyonu üzerine odaklanmaktadır. Karizma bu liderlere takipçilerini kolayca harekete geçirme imkânı kazandıran duygusal bir kazanç sağlamakta ve bu durum sorgulanamaz bir itaat ve bağlılığı beraberinde getirmektedir.

Otorite pozisyonundaki karizmatik insanlar her zaman iyi liderler olarak nitelendirilemezler. İyi liderler güçlü ve zayıf taraflarının farkındadırlar ve çevrelerini buna göre tasarlarlar. Krizler ve dengesizleştirici faktörlerin varlığı nefret ve şiddet uygulayan gruplara katılımda önemli bir rol oynarken, grup liderleri bir diğer önemli durumsal faktör olarak öne çıkmaktadır. Staub’a göre tekçi bir kültürün öne çıktığı topluluklarda devlete ve otoriter lidere bağlılık en üst düzeydedir (1989: 19). Babaerki bir kültür ile yoğrulmuş bireyin, normal bir psikolojik gelişim yaşayamaması durumunda kendini her koşulda koruyan ve kollayan bir babaya ihtiyaç duyması kaçınılmaz olacaktır. Kimi zaman ağa, kimi zaman şeyh, kimi zamanda devlet otoritesi olarak karşımıza çıkan bu figür bireyselleşememiş bu kişinin kimliğinin en temel ögesidir ve bu kişi ya da grup üzerinde her türlü tasarrufu yapma imkânına sahiptir (Çevik, 2009: 30).

Dinî örgütler de liderlerinden derinden etkilenirler. Mutlak inanç ve destek bekleyen liderler takipçileri tarafından alınan bilgileri manipüle etmekle kalmaz; dinî hoşgörü ve yapıcı eylemler yaratacak grup fonksiyonlarını nefret ve yıkıcı şiddet yaratacak hâle de getirebilir. Din temelli nefret gruplarının ağ sitelerine çabucak bir göz gezdirdiğimizde son olarak bahsedilen şeyi yapmaya çalıştıklarını açık bir şekilde görürüz.

Bu siteler dış grubun iğrenç resimlerini, şiddet temelli grafikler ve korku yaratacak ateşleyici makaleler içerirler. Liderler internet ve kabul edilen okumalar yoluyla grubun mesajlarını kontrol edebilir. Gücün bu durumları sosyal psikolojik faktörlerin etkisi altında ve daha sonraları din içi nefret ve dinler arası şiddet gelişiminde önemli bir rol oynayabilecek olanları manipüle etmek için önemli durumlardır (Woolf ve Hulsizer, 2006: 13).

Molla Ömer'in kişiliğinde somutlaşmış Taliban örneği Freud'un ortaya attığı gerilemiş kitle psikolojisiyle uyum göstermektedir. Hâkim olduğu Kandahar kentinde İslam'ın çok katı bir yorumunu uygulamaya sokan Molla Ömer'in şehir hâlkının yaşantısına müdahâle eden kuralları uygulamaya sokmasına rağmen, onlara uzun yıllar boyu zulüm eden haydutlara ve yerel kolluk kuvvetlerine karşı mücadele vermesi; etrafında koruyucu kollayıcı baba gibi görülmesine neden olarak, geniş kitlelerce benimsenmesi sonucunu doğurmuştur (Volkan, 2009: 17).

Başarılı dinî liderler doğru yerde doğru zamanda bulunan doğru insanlar olduklarından hiç kimse günümüzün küresel çapta faaliyet gösteren radikal İslami gruplarının liderlerinin ya da yerel çapta faaliyet gösteren Davidian, Aum Shinrikyo, vb. kültlerin liderlerinin dinî derinliklerinin sorgulanmasına dair bir çaba içine girmemektedir (Kayatekin ve Volkan, 2006: 80).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PSİKO SOSYAL AÇIDAN DİN VE ŞİDDET: EL KAİDE ÖRNEĞİ

Bu bölümde yukarıda oluşturulan model ışığında günümüz kutuplaşmalarının temel aktörlerinden biri olan El Kaide Terör Örgütü ve bu örgüt bünyesinde aşkın bir amaç uğruna faaliyet gösterdiklerine inanan bireylerin örgütle ilişkileri psikososyal bir bakış açısından incelenecektir.

1. TARİHİ VE KÜLTÜREL FAKTÖRLER

İnsan topluluklarının davranışlarına yön veren en temel unsurlardan birisi de içinde doğup, büyüdüğü, kimlik ve kişiliklerini oluşturdukları kültürlerdir. Nesilden nesile aktarılan bu kültürler zaman içinde değişiklik gösterebilse de gerileme içinde olan bir toplum için değişim olumsuz ve de yıkıcı bir nitelik arz edebilir. Bu çerçevede günümüz küresel mücadelelerinin bir numaralı aktörlerinden bir olma konumunda olan El Kaide'nin kültürel alt yapısı ve bu altyapının grup dinamikleri üzerine yaptığı etkileri incelenecektir.

a. Tehdit Altında Olma Algısı

Tarih boyunca çatışmanın, mücadelenin, savaşın eksik olmadığı bir coğrafya olan Orta Doğu, yeryüzünde yaygın olarak görülen üç semavi dinin de doğduğu topraklardır. Kaynakları farklı olmasa da hitap ettikleri toplumların yaşayış, örf, âdet ve gelenekleri dolayısıyla birbirinden farklılık gösteren bu dinler zaman içinde insan topluluklarını birbirinden ayıran temel özellikler hâline gelmişlerdir. Üç dinin kutsal olarak kabul ettiği Kudüs kenti ve çevresi tarih boyunca bu dinlerin takipçileri arasında el değiştirmiş ve bu değiştirmeler genellikle yapılan savaşlar neticesinde gerçekleştirilmiştir. İşin içine şiddetin girmesi bu topluluklar üzerinde derin travmalara neden olmuş ve bu durum dinler arasında nefret tohumları saçılması konusunda en büyük etken hâline gelmiştir.

Yahudilik ve Hristiyanlığın ardından öncelikle Arap yarımadasında daha sonra da tüm dünyada kendisine taraftar bulan bir din olan İslam dininin Kudüs ve Filistin üzerindeki hâkimiyetini sona erdirmek amacıyla on bir ila on üçüncü yüzyıllar arasında Avrupalı Katolik Hristiyanlarca düzenlenen haclı seferleri ile başlayan kutsal mücadele bölge Müslümanlarının kendilerini tehdit altında hissetmeleri ve karşıtlık ideolojisinin birer mensubu hâline gelmelerinin temellerini atan önemli olaylardır. Kudüs'ün Eyyubilerce alınmasının ardından bölgedeki Hristiyan askerî ve siyasi varlığının ortadan kalkmasıyla bölge Müslümanları tehdit altında olma duygusundan geçici bir süreyle de olsa kurtulmuşlardır.

Daha sonraki dönemlerde dünyaya hâkim bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğunun halife ünvanı taşıyan başkanının himayesinde yaşamına devam eden bölge halkı 19'uncu yüzyıl sonu 20'nci yüzyıl başlarında yavaş yavaş halifenin kutsal gölgesinin dinlerini yozlaştırdığını iddia eden bir akım olan Vahabbizim etkisi altına girmiş ve İngilizlerinde desteğiyle bu gölgenin üzerlerinden kalkması için mücadele etmeye başlamıştır. Mücadelelerini, "kâfir yönetimlere" karşı koymayı dinin temel şartlarından biri olarak gören Selefi ideolojisi çerçevesinde sürdüren Vahhabiler; Suud ailesiyle karşılıklı çıkarları doğrultusunda işbirliği yaparak Arap coğrafyasında etkin hâle gelmiş; İngilizlerle omuz omuza verdikleri mücadele neticesinde dinî yozlaştırdığını iddia ettiği halifenin başında bulunduğu devleti Arap yarımadasından çıkarmayı başarmışlardır.

Birinci Dünya Savaşı neticesinde doğu, batı, kuzey ve güneydeki topraklarını yitiren Osmanlı İmparatorluğu, kalpgâhı olan Anadolu'ya çekilmiş; 1918 Ekiminde imzaladığı ateşkes anlaşmasıyla yenilgisini fiilen kabul etmiş ve İtilaf devletlerini isteklerini koşulsuz şartsız kabul eden bir anlaşmaya imza atmıştır. Ateşkes anlaşması ile anavatanı olan Anadolu'da bile hayat hakkı kalmayan bir devletin o zamana kadar tebaa olarak gördüğü halk; Mustafa Kemal önderliğinde gerçekleştirdiği Millî Kurtuluş Mücadelesi neticesinde ülkesini kurtarıp, cumhuriyetin ilânı ile birlikte hilafete son vermiştir (Itzkowitz, 1972: 210).

Asırlardır Müslüman âlemi üzerindeki çadırın görüntüden ibaret de olsa temel direği olan halifenin varlığının ortadan kaldırılması, koruyucu baba ihtiyacı içinde olan kitlelerin kendilerini sahipsiz ve bunun sonucunda tehdit altında olduklarını hissetmeleri sonucunu doğurmuştur (Volkan, 2009: 209). Koruyucu baba figürünün ortadan kalkmasına dolaylı olarak da yardım eden bu kitleler; dünya savaşını kazanan devletlere yamanmış olan bir takım liderler öncülüğünde sınırları cetvele çizilmiş devletçiklerin temel unsurları hâline gelmiş olsalar da; yönetime hâkim zümreler üzerinde herhangi bir etkileri olamadığından dolayı kendi inançlarına uygun yönetilme imkânına kavuşamamışlardır.

Bu durum karşısında yükselen tepkiler 20'nci yüzyıl başlarında başta Mısır olmak üzere yaygınlaşmış ve günümüz küresel radikal İslami akımların temelleri bu dönemde atılmıştır. Genel anlamda diktatörlük ya da krallıklarla yönetilen, arkasında bir halk desteği bulunmayan zayıf devletler niteliği taşıyan Arap ülkelerinin çeşitli ideolojiler çerçevesi içinde bir araya gelmeleri mümkün olamamıştır. Bu durum Volkan'ın deyiimiyle bu toplumların lidersiz gerileme (2009: 221) içine girmelerine, içlerine kapanmalarına, kendilerini tehdit altında hissetmelerine, bu histen şiddet yoluyla kurtulmanın yollarını aramalarına neden olmuştur.

20'nci yüzyıl boyunca devam eden bu his Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği gibi büyük devletlerin güdümündeki yerel yönetimlerin yarattığı hayal kırıklığı ve soğuk savaş dönemi ardından ortaya çıkan küreselleşme rüzgârlarının toplumları kültürel değişimlere zorlaması gibi nedenlerden dolayı artarak devam etmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası Yahudi toplumuna yaşadıklarından dolayı beslenen sempati dolayısıyla Birleşmiş Milletler kararıyla Filistin topraklarında devlet kurdurulması ve bu devletin topraklarını savaş yardımıyla genişletmeyi başarması bölgede yaşayan Müslümanlardaki tehdit altında olma algısını derinleştiren bir başka unsur olarak ortaya çıkmıştır.

Günümüz küresel köktendinci oluşumlarının vücut bulmasında rol oynayan iki önemli olay bulunmaktadır. Bunlardan biri Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali iken diğeri ise Sovyet Bloğunun çökmesidir. Günümüz köktendinci akımının birinci dalgası, genelde komünizmle mücadele etmek üzere batılı devletler tarafından oluşturulan stratejiler gereği kurulan ve faaliyet gösteren dinî hassasiyetlere sahip örgütlerin vücuda getirilmesi; özelde ise Afganistan'ın işgali ve kurulan komünist rejime karşı silahlı mücadele verecek İslami hassasiyetleri yüksek gruplara verilen desteğin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Cihat kavramı üzerinden kurulacak bir silahlı mücadele örgütlenmesinin Afganistan'ın kurtarılması için İslam âlemi çapında etki yaratacağını düşünen Abdullah Azzam bu ilk dalğanın ideologu olarak ortaya çıkmıştır. Tehdit altında olma duygusu üzerinden işleyen modele göre savunma odaklı cihat İslam esaslarının arasında önemli bir yer edinmiştir. Topraklarınızın bir bölümünün işgal edilmesi, halkınızın bir bölümünün esir edilmesi durumlarında bir zorunluluk olarak ortaya çıkan silahlı mücadele; Afganistan'ın işgali sonrasında İslam âlemi tarafından inançlarının gereklerinden biri olarak görülerek, küresel köktendinci örgütün temellerini atan bir gelişme hâlini almıştır.

Çok çeşitli Müslüman ülkelerden Afganistan'a giderek kutsal savaş'ın birer parçası hâline gelen insanlar; Doğu Bloğunun yıkılmasının ardından mücadelenin tarafı olmak durumunda kalan Müslümanlara yardım etmeyi bir görev bilmişlerdir. Bu kapsamda Bosna'ya, Çeçenistan'a, Kosova'ya, dinî vecibelerini yerine getirmek üzere koşan örgüt zamanla küresel güçlerle derdi olan eski Marksist ya da üçüncü dünyacı çevrelerin ilgi odağı hâline gelmiştir (Roy, 2004: 295). Birinci Körfez savaşı El Kaide için bir başka kırılma noktasıdır. Bin Ladin açısından bakıldığında Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak; bünyesinde barındırdığı halklar Müslüman olsa da yöneticilerinin dünya görüşleri açısından kâfirdirler.

Radikal İslami yapının önde gelen isimlerinden Faraj bu konuda “Size en yakın düşmana karşı mücadele, uzaktaki düşmana karşı mücadeleye göre önceliğe sahiptir... Bütün Müslüman ülkelerde düşman güç dizginlerini elinde tutmaktadır. Düşman şimdiki yöneticilerdir.” (Henzel, 2005: 69) demektedir. Suudi topraklarının kâfirlerden korunması her Müslümanın üzerine düşen asli sorumluluktur. Bu bilinçle hareket eden örgüt Suudi Arabistan Krallığından bu görevi yerine getirmek için izin istemesine rağmen bu izni alamaması, üstüne üsluk kutsal toprakların Amerikan koruyuculuğu altına girmesi örgütün Vahhabi Krallığı ile arasının açılması sonucunu doğurmuştur. Çünkü tüm Müslüman âlemince kutsal kabul edilen Hicaz toprakları kâfir çizmesi altında ezilmektedir. Bu durum dünyayı örgütün sahip olduğu gözlükle gören kitlelerin kendilerini aşağılanmış ve mağdur hissetmelerine neden olan bir durumdur (Orbach, 2001:55).

Konuya küresel köktendinci akımın ikinci dalgasının bayraktarlığını yapan El Kaide örgütü özelinde yaklaştığımızda karşımıza çıkan durumun; yukarıda bahsedilen olayların örgüt tabanı üzerinde yaptığı etkilerin bilinçli liderler tarafından derinleştirilmesi sonucunda meydana geldiği açık bir şekilde görülmektedir (Selengut, 2003: 245) . Örgütün ideologları ve liderleri bazında yapılan incelemeler neticesinde bu kişilerin eğitimlerinin büyük bir bölümünü lâik olarakta adlandırılabilen pozitif bilim yapan okullarda ve şu ya da bu nedenlerle doğup büyüdüğü ortam dışında tamamladıkları görülmektedir.

Batı kültürünün insan ruhunda yarattığı buhranları ve aşırı bireyselleşme kaynaklı yalnızlaşma duygusunun beraberinde getirdiği varoluşsal anlam boşluğunu yakından müşaade etme imkânı bulan bu kişiler; kendilerini ve bir diktatör veya kralın demir yumruğu altında ezilen halklarını, küreselleşme ile bilgi teknolojilerindeki gelişmelerin bir sonucu olarak gördükleri bu tehlikeden korumak için; tehdit altında olduğunu hisseden her canlının içgüdüsel olarak yaptığı gibi; içe kapanma, ortak bir değer etrafında birleşme ve tehdidi bertaraf etmek için bütün gücünü bu yöne kanalize etme süreçlerini devreye sokmuşlardır.

Amerikan İç Savaşı'nın ardından hiçbir savaşını kendi toprakları üzerinde yapmayan bir devlet olan Amerika Birleşik Devletleri için ekonomik başkentinde küreselleşmenin simgesi olan anıtsal binalara yönelik yapılan saldırı; travmatik sonuçlar doğurmasının yanında, Amerika Birleşik Devletleri'nin neden hedef seçildiğini bulmaya yönelik soruları da beraberinde getirmiştir. Birleşik Devletleri; küresel şiddet ağının hedefi hâline getiren sebepler nelerdir? Juergensmayer'e göre bu sebepler; Birleşik Devletlerin İslamcılarının doğup büyüdüğü topraklarda etkin olmalarını engelleyen onları hicret etmeye zorlayan kâfir rejimlere destek olması; arkalarında halk desteği olmayan bu rejimlere verdiği destek ve sahip olduğu sınırsız ekonomik güç sayesinde kültür erozyonuna neden olması ve nihayet küreselleşme ile onun dünya çapında dayattığı kuralların değişimi kaçınılmaz hâle getirmesi sonucunda toplumsal dengelerin yerle bir olması şeklinde özetlenebilir (2003: 183).

b. Saldırganlığın Problem Çözme Yöntemi Olarak Kullanımı

6'ncı yüzyıl Mekke toplumunun alışkanlıklarına, yaşam tarzlarına, inançlarına eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşan bir inanç sistemi olarak ortaya çıkan İslam Dinî; toplum içinde haksızlığa uğrayan kişi ya da grupları destekleyen, onların haklarını yüksek sesle dile getiren bir tutum içinde olmuştur. Bu hâliyle yerleşik düzen ve onun hamilerinin tepkilerini üzerinde toplayan İslam öğretisi, peygamberi ve takipçileri, kimi zaman fiziki şiddete varan uygulamalara maruz kalmışlardır.

Değerlerinin, geleneklerinin, ekonomik ayrıcalıklarının tehdit altında olduğunu düşünen Mekke toplumunun ağır baskılarına maruz kalan İslam Peygamberi bu dönemde şiddete şiddetle mukabele etmek yerine, tebliğ ettiği dine inananları güvende olacakları bir başka şehre göç etmeye ikna etmiş, bu yolla uğrayacakları kayıpları en aza indirmeye çalışmıştır. Tarihte hicret olarak adlandırılan bu göç hadisesinin ilk Müslümanlar üzerinde çok çeşitli travmalar yaratmış olması muhtemelse de bu durum saldırganca davranışlara yönelmelerine neden olmamıştır.

Tebliğ ettiği dine inananların emniyetli bir şekilde Medine'ye ulaşmasının ardından bu şehre giden İslam Peygamberi döneminde gerçekleşen savaşların genel itibarı ile savunma savaşları olduğu ve nefsi müdafaa kapsamında kabul edilebileceği öne sürülebilir. İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim incelendiğinde bu görüşü destekleyen çok miktarda ayet olduğu görülecektir.

“Sizinle savaşanlara karşı siz de Allah yolunda cihat edin. Fakat savaşa katılmayanları öldürmek ve işkence yapmakla haddi aşmayın. Muhakkak ki Allah haddi aşanları sevmez. Onları nerede bulursanız öldürün. Onlar sizi Mekke'den nasıl çıkardılarsa siz de onları oradan çıkarın. Fitne katilden daha şiddetlidir. Onlar sizinle çarpışmadıkça, siz de Mescid-i Haram yanında onlarla çarpışmayın. Eğer çarpışacak olurlarsa siz de onları öldürün. Kâfirlerin cezası işte böyledir” (Kur'an-ı Kerim, Sure 2, Ayet 190,191).

Şiddete şiddetle mukabele etme izninin verildiği bu ayet, kutsal metinde bulunan onlarca örnekten yalnızca biridir ve hicretin ardından Müslümanların Medine'ye yerleşmesinden sonra indirilmiştir. Açık bir şekilde savaş dışında kalanlara zarar verilmemesi gerekliliğini hükme bağlayan bu ayetlerde mağduriyet temelli nefret ve şiddetin önüne geçmeyi amaçlayan bir mantık görölmektedir. Kötü gözle bakılan bir topluluk hâkim otoritenin baskılarından kurtulmak amacıyla kendi sınırları içine çekilmeyi amaçlamış, yer değiştirmiş ve bir nevi içe kapanma yaşamıştır.

İçe kapanmanın ötekileştirdiği topluluğa karşı kin ve nefrete dönüşmesi olağan bir sonuç gibi görünse de bu örnekte gerek kutsal metnin vaaz ettiği hususlar gerekse kutsal metni anlaşılır hâle getiren dinî önderin kişiliği ve uygulamaları mücadelenin savunma savaşı tarzında, nefsi müdafaa kapsamında gerçekleştirilmesine zemin hazırlamıştır. Bakıldığında Peygamber döneminde yapılan savaşların- Bedir, Uhud, Hendek savaşları ve Mekke'nin Fethi- Medine şehri ile ticaret kervanlarının korunması ve yapılan anlaşmaların hilafındaki saldırılara karşı koymak amaçlarıyla gerçekleştirildikleri görölmektedir.

İslam Peygamberinin vefatına kadar devam eden bu hareket tarzı liderin ölümü ardından ortaya çıkan iktidar ve güç mücadeleleri kapsamında değişikliğe uğramak zorunda kalmış; özellikle dördüncü halife ve peygamber damadı olan Ali dönemi ve sonrası şiddetin normalleştirildiği, özendirildiği hatta bir sorun çözme yöntemi olarak algılandığı bir süreç gelişmiştir. Halife Osman'ın öldürülmesinin ardından halifeliğini ilân eden Ali ve onun halifeliğini kabul etmeyen Mekke'nin ileri gelen ailelerinden birinin başı olan Muaviye arasındaki güç ve iktidar mücadelesi Müslümanları ikiye bölmüş saldırganlığın bir sorun çözme metodu olarak normalleştirilmesine neden olmuştur.

Günümüzün küresel köktendinci örgütlerin temellerini atan asıl bölünme ise iki taraf arasındaki yapılan Sıffin Savaşı sırasında yaşanan Hakem olayı neticesinde meydana gelmiştir. Allah dışında hiç kimsenin hüküm verme yetkisinin olmadığına inanan, kendilerini Haricîler olarak adlandıran bir grup; halifelik meselesinin hakemlerin verecekleri kararlara göre netice bulmasını kabul eden Hz. Ali'yi kâfir ilân etmişler ve ondan ayrılarak İslam tarihinin en savaştıcı partisini kurmuşlardır. Tipik bir gerilemiş topluluk olan Haricîler İslam'ın ilk dönemlerine özlem duymuş, Allah'ın hükmüyle hükmetmeyen kâfirler (Kur'an, Maide: 40) olarak gördüğü hâkim otoriteye karşı direnişi meşru görmüş ve içinde bulundukları kavmiyet psikolojisinin getirdiği saldırganlığın problem çözme vasıtası olarak görme düşüncesini davranışlarına yansıtmışlardır.

Zamanlarının büyük bir bölümünü ibadet ve benzeri ritüellerle geçiren bu grup kendilerinden olmayanları düşman gören bir zihniyete sahiptir (Kuyucu, 2007: 53). İslam Ansiklopedisi tarafından, cesaret, sıkıntıya tahammül, inancı uğruna fedakârlık ve mücadeleden yılmama gibi özellikleri ile öne çıkarılan; Haricîlerin dinî bilgi açısındaki sığılıkları onları; dinden çıkma ile günah işleme arasındaki farkı ortadan kaldırarak, durumu Kur'an hükümlerinin dışında tavır sergileyenlerin Allah'a şirk koştuklarını iddia etme noktasına kadar getirmiştir. Bu durum da doğal olarak Allah'ın hükümlerini çiğneyenlerin yani kendi grupları dışındakilerin öldürülmelerinin normal görülmesi sonucunu doğurmuştur.

Her önüne geleni kâfir ilân edip mücadelesini diğer Müslümanlara karşı vermeyi şiar edinen gruplar kendilerini Haricîler olarak nitelendirmeseler El Kaide, Tevhid-i Selâm vs. isimler kullansalar da Taha Akyol'a göre İslam içinde faaliyet gösteren fanatik devrimci akımlar haricîliğin devamı niteliği taşırlar (2000: 191). 13'üncü yüzyıl yaşamış ve dine yaşadığı toplumun ihtiyaçlarına cevap veren yorumlar katmış bir düşünür olan İbn Teymiye, 18'inci yüzyıl Vahhabi hareketi, Mısırlı ideolog Seyyid Kutub, Usame Bin Ladin gibi aşırılık yanlılarını derinden etkilemiştir (Esposito, 2003: 64).

Peygamber ve dört halife dönemi uygulamaları ile Kur'an ve sünneti dinin temel kaynakları olarak gösteren bir akım olan selefiyenin bir temsilcisi olan İbn Teymiye; yaşadığı dönemde toplum üzerinde büyük baskılar oluşturan; Müslüman olmalarına rağmen örfi kurallarla toplumu yönetmeye çalıştıkları için küfür içinde olduğunu iddia ettiği Moğol hükümrانlığına karşı mücadele etmenin dinî bir vazife olduğunu söylemiştir. Bu sayede cihat; namaz, oruç ve zekât gibi İslam'ın temel kavramlarının arasına girmiştir (Bodur, 2004: 47; Esposito, 2003: 66). Yozlaşmış olduğunu düşündükleri İslam dinine eski saflığını yeniden kazandırmayı hedefleyen bir akım olan Selefiye akımı, Hasan El Benna önderliğinde 1925'te Mısır'da kurulan Müslüman Kardeşler Örgütü ve Hint alt kıtasında Ebu Ala Mevdudî tarafından kurulan "Cemaat-i İslami" sayesinde eylemci ve hatta devrimci bir karakter kazanmaya başlamıştır.

İslam Dünyası'nın Batı Dünyası'nın gerisinde kalmasının temel sebebini dinden uzaklaşmak olduğunu düşünen El Benna; Mısır özelinde uygulanan liberal milliyetçi politikaların işsizlik, yoksulluk ve yozlaşmayla neticelendiğini ve bu durumun insanları batı uygarlığının kölesi hâline getirdiğini iddia etmiştir. İslami kaideleri uygulayan bir yönetimin bütün bu sorunların üstesinden gelinmesini sağlayacağı görüşünde olan El Benna; bu yönetimlerin kurulması için peygamber tarafından büyük cihat olarak ifade edilen karşıdakilerin kalbini kazanmaya yönelik olan ruhi çaba yerine; şiddet uygulamaları ve silah kullanılarak gerçekleştirilen küçük cihat yönteminin kullanılması gerektiğini söylemektedir (Esposito, 2003: 71).

Enver Sedat suikastını gerçekleştiren bir örgüt olan Müslüman Kardeşler; fikir babaları olan El Benna'nın fikirleri doğrultusunda mücadelelerini kendilerini yeterince ifade etmelerine bile tahammül edemeyen bir rejimin başkanını bombalı bir eylemle ortadan kaldırma düzleminde sürdürmeyi seçmişlerdir. Hedeflerinde olan Sedat'ın yanında bulunan masum insanların da ölecek olması hiçbir şekilde sıkıntılı bir durum olarak algılanmamıştır. Suikast; Mısır'da ve çevre ülkelerde kaos ortamının yaygınlaşması sonucunu doğurmuş ve kurtulmayı umdukları baskı ve engellemeler artarak devam etmiştir. İslam'ı, dünya üzerinde var olan zorba ve günahkar sistemleri yok ederek; insanî bir düzen kurmayı amaç edinmiş bir sistem olarak gören Mevdudî'ye göre İslam; toplumsal sistemi kendi anlayış ve idealleri doğrultusunda şekillendirme yetisi bulunan devrimci bir ideolojidir (1967: 143). Bu ideolojinin dünya üzerinde hâkim olması ise mevcut hâkim otoritenin silah zoruyla ortadan kaldırılması ile mümkün olacaktır.

Radikal İslami gruplara ilham kaynağı olan bir başka düşünür olan Seyyid Kutub; bünyesinde devrimci ve cihatçı özellikler barındıran küresel köktendinci akımların babası olarak ifade edilmektedir (Esposito, 2003: 77; Henzel, 2005: 71). Baskıcı Mısır rejimine tepki olarak El Benna ve Mevdudî'nin görüşlerini daha radikal bir noktaya taşıyan Kutub; Allah'ın şeriatı dışında başka kurallarla yönetilen toplumların bu kurallara karşı silahlı bir mücadeleye girmesinin ilahi bir zorunluluk (Kutub, 2005: 41) olduğunu iddia etmiş ve toplumları silahlı direnişe çağırmıştır. Bu çağrının altında yatan temel sebebin “Şeytani düşman dönüştürülemez, yalnızca imha edilebilir” (Juergensmayer, 2003: 217) anlayışı olduğu düşünülebilir.

El Kaide ve onun lideri Usame bin Ladin'i derinden etkileyen bu görüşler küresel terörizm faaliyetlerinin çıkış noktasını teşkil eden bir mahiyette olup, daha güzel ve yaşanması bir dünya yaratmak için “Allah'ın hükmüyle hükmetmeyen” yönetimlerin ve ona destek olanların şiddet yoluyla ortadan kaldırılmasını vaaz etmektedirler. Şiddeti bir sorun çözme yöntemi olarak gören bu anlayış, soğuk savaşın bitişinin ardından dünya üzerinde yaşanan trajedilerin önemli bir kısmının müsebbibi olarak karşımıza çıkmaktadır.

c. Seçilmiş, Üstün Topluluk İdeolojisi

Kendi iç grup üyeleri dışındaki herkesi kâfir ilân eden bir geleneğin günümüzdeki temsilcileri olan köktendinci örgüt aynı motif üzerinde faaliyet gösteren diğer örgütlerle ortak üç temel özelliğe sahiptir. Bunların ilki, hedef kitlelerinde kabul gören dinin; kendilerinin de inandığı gerçek dinin düşük bir sürümü olduğunu düşünürler. İkincisi, dinin kişiye özel bir olgu olduğu düşüncesini reddederler. Üçüncüsü ise, lâik örgütlerle asgari müştereklerde bile buluşmaları imkânsızdır çünkü bu gruplar biriciktirler (Juergensmayer, 2003: 176).

1992 yılında Irak savaşı dolayısıyla meydana gelen kırılma ile Suudi rejimden uzaklaşan Ladin ve örgütü, 1996 yılındaki savaş ilânında bu devleti de hedef almış ve rejimin dayattığı geleneklerin şariat hükümlerine uymadığını, ümmeti rencide ettiğini, Allah'ın emirlerine karşı geldiğini söylemiş ve bu rejimi açık bir şekilde düşman tanımlaması içine sokmuştur (Orbach, 2001: 58). "Allah'ın hükmüyle hükmedin" emrinin hilafında hareket edenleri dışlayan, onları dinden çıkmış sapkınlar olarak nitelendiren kutsal ideoloji etrafında birleştirilen geniş kitleler; Allah'ın dinînin tek gerçek yorumlayıcısı olan liderin -ki bu lider Bin Ladin, Molla Ömer, Zevahiri gibi din eğitimi konusunda çok donanımlı olmayan kimseler de olabilir- gösterdiği hedef doğrultusunda, kendi ülkelerine hâkim rejimleri, Amerika Birleşik Devletleri'ni ve genel olarak Batı Dünyası'nı düşman olarak görmekte-dirler.

Gözü kapalı olarak lidere ve ideolojiye uyan, kendilerini mağdur fakat kudretli hissettikleri farklı bir moral yapıya sahip olan takipçiler, göz önünde bulunmak ve dikkat çekecek hareketler yapmak yerine çevrelerine ördükleri duvarlar vasıtasıyla kendilerini dış dünyadan soyutlama yolunu seçerler. Bu şekilde bir yandan deşifre olmaktan kurtulurken diğer yandan da etraflarındaki küfür dolu yaşamın kendi hayatları üzerindeki etkilerini en aza indirme imkânına kavuşmuş olurlar ve zamanla bu yüce ideoloji aile değerlerinin, birçok eski gelenek ile intihar ve insan öldürmekle ilgili inançlar da dâhil olmak üzere dinî inancın yerini alır.

Bu ideolojiyi yaygınlaştırma görevini üstlenen öğretmenler; önemli enstrümanlarında bir olan “Sabırlılık sabırlılık tarafından bozulana kadar sabırlı olacağım” gibi sihirli gibi görünen sesli ifadelerle sahip ilahileri defalarca tekrarlatma ve bu çeşit mistik fakat anlamsız deyişleri Kur’an’ın seçici okumalarıyla eşleştirme yoluyla alternatif bir gerçeklik yaratmaktadırlar. Ayrıca bu kutsal öğretmenler; öğrencilerin gerçek dünya işleriyle ilişkilerine, anlamlı iletişim yollarını ve aileleriyle temaslarını kesmek, müzik ve televizyon gibi cinsel açıdan onları tahrik edecek şeyleri yasaklamak yoluyla müdahale etme imkânlarına sahiptirler ki bu durum görünürde dışarıdaki dünyanın pisliklerinin öğrencilere bulaşmasının önüne geçmek; gerçekte ise öğrencilerin zihninde yarattıkları yanılsamaların bozulmasını önlemek içindir (Kayatekin ve Volkan, 2006: 83).

Ölüm neticesinde elde edilen yeni statü yani şehitlik bir yanda yaratıcı katında makbul insan olma imkânını sağlarken diğer yandan da dünyada evlilik töreni neticesinde elde edilecek imkânlarla kutsal amaç uğruna hayatın fedası sonucunda ulaşılacak olması durumun düğün niteliği kazanmasına, ailelerin evlatlarının kaybına sevinir hâle gelmesine ve dolayısıyla eylemleri yapacak öğrenci bulma imkânlarının her olay sonrasında daha da artmasına neden olmaktadır. Böylesi bir havayı soluyan toplumun kendisini bu atmosferin cazibesinden kurtarması pek mümkün görülmemektedir (Moghaddam ve Marsella, 2003: 168).

Batı Dünyası’nın karşısına, onun kadar fiziki güce sahip olmasa da; inancı hâline gelen ideolojisini koruma içgüdüsünden güç devşiren ve bu uğruda hayatından vazgeçen gönüllülere sahip; kuvvetli birbirinden bağımsız hücreler hâlinde olsa da gelişen teknolojinin tüm imkânlarını kutsal amacı doğrultusunda kullanmayı ulvî bir görev olarak gören bir yapının geçmiş olması, aslında iyi ile kötü arasındaki savaşı simgelemektedir. Çünkü Latin’in bakış açısına göre Amerika Birleşik Devletleri’nin Kutsal Topraklarda, Afganistan’da, Irak’ta yaptığı şey Allah’a savaş açmaktır ve Allah’a karşı açılan bu savaşta inançlarının ve topraklarının korunması uğruna kâfirleri yok etmek her Müslüman’ın üzerinde düşen bir farzdır (Orbach, 2001: 57).

Kendilerini iyi ile kötü arasındaki sonsuz savaşın bir parçası olarak gören bireyler inançlarını sorgulanamaz bir gerçeklik olduğunu düşünürler ve kendilerinin gerçeğin ve adaletin koruyucusu olarak görürler. Sonuç olarak inançlar insanlardan daha önemli hâle gelir. Çünkü din son hedeftir; “toplumda dinî bir ayak izi bırakmak için insanlar kurban edilebilir” (Nepstad, 2004: 300).

Afganistan ve Çeçenistan’da Ruslara karşı, Bosna’da Sırp ve Hırvatlara karşı, Mısır, Sudan, Cezayir’de yerli zorbalara karşı, Filistin’de Siyonizm’e karşı, Irak ve Afganistan’da Amerika Birleşik Devletleri’ne karşı verdikleri Allah’ın hükmünü yeryüzünde hâkim kılma mücadelesi dolayısıyla kendilerini Allah’ın sevgilisi ve yeryüzündeki temsilcisi olarak gören bir ideolojiye sahip kişileri grup kimliği dışında başka kimlik ile görmek imkânsızdır. Çünkü bu kimlik bireysel kimliklerindeki çatlakları dolduran ve kişisel bütünlüğünü koruma imkânı yaratan bir nevi tutkal işlevi görmektedir (Volkan, 2009). “Ladin’in El Kaidesini bu bütüncül yapıdan ayırt eden şey ise; Araplar ve Müslümanlar arasındaki bölücü ve kışkırtıcı öğelere değinmesi değil dünya görüşünün genişliği, modern teknolojiyi kullanabilmesi sayesinde toplulukların kırılganlıklarına erişip tespit edebilme imkânı ve hedef listesinin beşerî ve düşünsel açıdan sınırsızlığıdır” (Howell, 2001: 148).

Kernberg siyah beyaz şeklinde de ifade edilebilecek bu ikilemi köktenci ideolojilerin genel özellikleri arsında göstermektedir (2003: 150). Bu ideolojilerin dünyayı ideal ve şeytani topraklar olarak ikiye ayırdığı ve kendilerini de ideal dünyanın savunucuları, savaşçıları olarak sundukları açık bir şekilde görülmektedir. Şeytani dünyanın idealleri, inançları ve davranışları ahlaksız, tehlikeli, yıkıcı ve tehditkârdır. Tipik olarak bütün şiddeti ve öfkeyi şeytani sosyal gruba mal eden bir ideoloji; kâfir bu gruba yöneltilecek şiddet uygulamalarını meşru müdafaa zemininde haklılaştırmaktadır (Kernberg, 2003: 158).

2. PSİKOSOSYAL FAKTÖRLER

Bu bölümde küresel çapta faaliyet gösteren radikal örgütün eylemlerine alt yapı desteği sağlayan; gerek sosyal yaşamdan kaynaklanan gerekse birey ve grupların psikolojik durumlarının birer yansıması olan durumlardan bahsetmek yararlı olacaktır.

a. Psikososyal Biliş

İslam dininin ilk çağlarından itibaren kendini tehdit altında gören iç grup dış grup ayrımını etkin şekilde yapmış ve ötekileştirdiklerini açık şekilde Allah'ın emirlerine karşı gelen dinden çıkmış kâfirler olarak gören bir yönetici grubu ile onların güdümünde olan ya da fiilî destek vermese de eylemlerine sempati ile yaklaşan bir tabana sahip olan küresel radikal hareket dünya çapında yankı uyandıran eylemler gerçekleştirse de dünyanın hiçbir yerinde hâkim olduğu toprak parçasını ve onun üzerindeki insanları Allah'ın emrettiği, liderlerinin yorumladığı şekilde yönetme imkânına kavuşamamıştır.

Mısır'da etkin olan Müslüman Kardeşler, Cezayir'de seçim kazanan ama ülkeyi yönetme yetkisini kazanamayan "İslami Selamet Cephesi (FİS)", Filistin'in bir bölümünde seçim kazansa da bu yüzden abluka altına alınan ve dış dünya ile ilişkileri tamamen kesilen " Hamas", Sovyetler Birliğine karşı mücadele verdikleri dönemde destek gördükleri Amerika Birleşik Devletleri tarafından kafalarına tonlarca füze atılan Taliban örnekleri, kendini El Kaide olarak isimlendiren Usame Bin Ladin önderliğindeki küresel terör örgütüne; hedef kitlesini yaptığı eylemlerin meşruiyetine ikna etme, sempaticiler ve militan kazanma imkânları sağlamaktadır. Örgütün mağduriyet temelli olarak oluşturduğu politikalar; Afganistan, Irak, Filistin ve benzeri bataklıklarda kendine uygun üreme alanları yaratmakta ve hasmını sıtma etme imkânına kavuşmasına yardımcı olmaktadır.

Allah'ın şeriatını uygulama söylemiyle ortaya çıkan Taliban'ın Afganistan'a hâkim olduğu dönemdeki uygulamalarının İslam dinîyle ne kadar bağdaştığı yaygın şekilde tartışılrsa da; dış güçlerin müdahalesi ile yönetimden uzaklaştırılmaları arkalarındaki halk desteğini koruma imkânlarını arttırmıştır ki bu durumun doğruluğu Birleşik Devletler ve müttefiklerinin Afganistan kırsalına hâlâ daha hâkim olamamasından da anlaşılmaktadır. Mağdur ve mazlum söylemini referans alan küresel radikal hareketin esas eylem gücünü; dünyanın dört bir yanına dağılmış –hicret ettirilmiş- yeni vatanlarına kök salma mücadelesi içindeyken yerleşikler tarafından hor görülen, aşağılanan, en pis işlerde çalışmaya mecbur edilen nispeten iyi eğitilmiş ama yeni toplumuna entegre olmakta zorluk çeken bireyler oluşturmaktadır.

11 Eylül saldırılarında başrol oynayan Muhammet Atta ve arkadaşları yukarıda sayılan özellikleri ile o güne kadar çizilen köktendinci militan profiline tamamen zıt bir durumu ifade etmektedirler (Juergensmayer, 2003: 68; Phares, 2005: 48; Roy, 2004: 132) . Atalarından kendilerine kalan mağdur ve mazlum edilmiş olma hislerini yerlerinden yurtlarından edilmiş insanların sahipsizlik ve hayata tutunma hırsı ile harmanlayan bu insanlar; bireyselleşmenin en uç örneklerinin yaşandığı batı toplumlarının içinde ancak grup dinamikleri ve düşüncesi ile ayakta kalabilecekleri bilinciyle bireysel kimliklerinde oluşan çatlakları grup süreçlerinin iyileştirici merhemleriyle onarmaya çalışmaktadırlar.

Doğup büyüdüğü topraklarda kendilerine fizyolojik ihtiyaçlarının yanında manevi ihtiyaçlarını karşılama imkânını çok gören; cahiliye dönemi Mekkesi ile özdeşleştirdiği yerel yönetimlere, bu yönetimleri güdümü altına alıp arkalarında halk desteği olmasa da iktidar sahibi olmalarına imkân sağladıkları, kendi kültürlerini dünyaya egemen hâle getirmek, dünyanın bütün nimetlerini kendi kasalarında toplamak için uğraştıkları ve aydınlanmacı bilim adamlarını kendilerine referans alıp devlet yönetiminde dinî esasları kullanım dışına çıkardıkları, inancı bireyin tekeline bıraktıkları için başta “Büyük Şeytan” olarak adlandırdıkları Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere 21'inci yüzyılın modern sömürge imparatorluklarını ötekileştirmişlerdir.

Bir yandan hâkim güçlerin halklarına sağladıkları imkânlardan yararlanan diğer yandan da bu imkânları öteki olarak adlandırdıkları hâkim gücü ortadan kaldırmak, hiç olmazsa ona zarar vermek için kullanmayı normal gören yeni radikaller bu yönleriyle küreselleşmenin evlatlarıdır. Post modern bir dünya tasavvurunun yaygınlaştığı bu çağın ulusları içlerinde her etnisiteyi barındırmakta olsa da insanı güdüleyen temel hislerden biri olan kıskançlık, dilencinin sonsuza kadar dilenci olmasına engel olacak bir hareketlilik ve istek uyandırmakta; ortaya çıkan bu yarış kendilerine imkân verilmediğini düşünen çevrelerin içlerinde öfke biriktirmelerine neden olmaktadır.

Usame Bin Ladin örneğinde cihat Amerika'ya karşı yapılmaktadır. Amerika'ya karşı yapılan savaş çağrıları Birleşik Devletlerin İslam ümmetini hedef alan haçlıların mızrak ucu olarak görülmesinin bir sonucudur. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri binlerce askerini iki kutsal caminin bulunduğu bölgeye göndermiş, fiilen işgal etmiş ve bu müdahalesini güdümündeki baskıcı, zorba rejimlere verdiği destekle daha da üst seviyelere taşımıştır”

b. Psikososyal İlişkiler

Yaşamlarını sürdürdükleri devletlerin toplumsal hayatı düzenlemek üzere koyduğu normlara uyma konusunda pek istek göstermeyen, hatta bu kurallara uymayı küfürle eş değerde gören bir düşünüşün temsilcileri olan radikal İslami hareket mensupları; Selefiye düşüncesinin şariat kurallarını uygulama konusundaki kararlılığına sıkı sıkıya bağlıdır. İçinde yaşadıkları toplumun yaşantısına karışmamayı tercih eden takipçiler, dış dünya ile aralarındaki sınırları belirginleştirmek amacıyla kendilerini yüksek duvarlar arkasına, çevredeki insanların giyimlerinden farklı giysilerin altına saklama yolunu seçerler. Kendilerini koruma içgüdüleriyle başvurdıkları bu yol zihinlerindeki iç grup-dış grup ayrımının netleşmesine yardımcı olmaktadır. Dış grupla bütün ilişkisini kesen, dünya üzerindeki bütün kötülükleri ötekinin şahsında biriktiren, sahip olamadığı değerler yüzünden ötekini suçlayan, mağdur edildiğini düşünen bir konuma geçen iç grup üyelerinin içindeki nefret gittikçe büyüyen bir hâl almıştır.

Küresel Radikal İslam'ın yeni temsilcileri eskilerine göre farklı özelliklere sahiptir. Birincisi bu kişilerin tamamına yakını medrese eğitimi almamış kişilerdir. Teknik okul, mühendislik, tıp, hukuk gibi alanlarda eğitim görmüş bu kişiler; küçük hücreler içinde sorguladıkları inançları neticesinde bireysel bir İslamlaşma süreci yaşamışlardır. Muhammed Atta'nın bıraktığı mektupta geleneksel bir cenaze töreni ve bir mezar istememesinin altında yatan temel sebep budur (Roy, 2004: 302).

Yeni akımın üyelerini üç temel gruba ayrılmak mümkündür. Orta Doğu'dan okumaya gelmiş grup birinci tip insan grubudur. Diğerleri ise batıda doğan ikinci kuşak Müslümanlar ve sonradan Müslüman olanlardır. Bu üç tip insan grubunun da temel özellikleri; yerleşik olmamaları, yeni bir İslam anlayışına sahip olmaları, hâkim otoriteye başkaldırı ihtiyacı içinde olmaları ve cihatçı bir ülkeye sahip olmalarıdır.

Dünyanın çok değişik bölgelerinde yerleşmiş, anayurtlarıyla çok sınırlı bağlantıları olan, değişik diller öğrenmeye meraklı bu militanlar küresel çapta faaliyet göstermektedirler. Buna örnek olarak verilebilecek olan 11 Eylül saldırıları Hamburg'ta yaşayan Mısırlı Muhammed Atta; Arap Emirliklerinden Mervan el Şeyhi; Yemenli Remzi Binalşib ve Lübnanlı Ziyad Cerrah tarafından Hamburg, İspanya ve Kuala Lumpur'da planlanmıştır (Roy, 2004: 305). Bu militanlarla ilgili tespit edilen bir diğer çarpıcı durumda; bunların hiçbirinin mücadelelerini anayurtlarında yapmak gibi bir istek ve çabalarının bulunmamasıdır.

Eylemlerini Batı ülkelerinde yapmak hevesinde olan militanlar gerçekleştirdikleri olayların hiçbirinde kamu binalarını hedef olarak seçmemişlerdir. Saldırılarını küresel sermaye açısından sembol niteliği taşıyan bankalar, ticaret merkezleri gibi yerlere yöneltmişlerdir (Roy, 2004:307). Aslında çokta dindar olmayan militanlar; genellikle eş, dost baskısı gibi nedenlerden ötürü değil daha önce de bahsedilen Afgan – Rus savaşında faaliyet göstermiş gönüllülerden biriyle karşılaşmalarının ardından bu yeni radikal İslami gruba üye olmaktadır.

Tebliğci bir ruhla yeni insanlar kazanmaya uğraşan, cami cami dolaşıp İngilizce konuşan devşirmelerin temel hedefi; ayrımcılığa uğrayan, yalnız ve çaresiz, ruhsal çöküntü içindeki ikinci nesil Müslümanları İslami hareket bünyesine kazandırabilmektir. Kazandıkları grup kimliği sayesinde kendilerine güvenmeye başlayan yeni üyelere büyük güçlerle mücadele etme kudretine sahip oldukları inancı aşılarmaya çalışılmaktadır.

Büyük güçlerle mücadele etme isteğı gösteren ve bu isteğini yaptığı eylemlerle tüm dünyaya duyuran hareket, kurulu düzenle problemi olan, isyankâr duygulara sahip herkesi kendine çekmektedir. Üyelerinin çoğunun dinî bir eğitim almadığı bu örgüt batılı değerleri içselleştirmiş olmasının yanında, ailelerini kötü Müslümanlar olarak nitelendirebilecek kendine özgü bir İslam anlayışı çerçevesinde hareket etmektedirler. Örgüte katılımlarından önce pek dindar olmadıkları bilinen örgüt üyelerinin yaşamları gelenekselliğın uzağındadır. Terörist bir eylemde ölü olarak ele geçirilen bir militanın yakınları onu; camiye bile zorla giden, pek dindar olmayan, içki, sigara içen, kızlarla gece kulüplerine giden biri olarak tanımlamışlardır (Roy, 2004: 311). Irksal ve etnik ayrımları hiç göz önünde bulundurmıyan bu kişiler gayrimüslimlerle evlenme konusunda bir beis görmemektedirler.

Sonradan müslüman olanların temel özellikleri ise şunlardır. Öncelikle bu kişiler İslam'ın yerleşik ve uluslararası düzene karşı duruşundan dolayı bu dinî seçmişlerdir. Birçoğı İslam'dan önce çeşitli dinlere mensup topluluklara girip çıkmışlardır. Birçoğunun geçmişinde bir veya daha fazla asayiş olayına karışmış olma durumuna rastlanır. Zenciler, Latinler ve karışık etnik yapıda olan insanlar kendilerini reddeden sistemle savaşabilecekleri bir mecra olarak görebildiklerinden dolayı İslam'ın radikal grubunun içine girmişlerdir (Roy, 2004: 317). Aşkın bir amaç uğruna hayatını feda etmenin gerek maddi gerekse manevi faydalarının bulunması, bu yolda ölümü çok daha çekici hâle getiren bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. İnanç temelli şiddet olaylarının temel aktörleri genellikle gençlerdir.

Bireysel kimliklerini tam oturtamamış, kendilik tanımını grup kimliği üzerinden yapan bu gençler; ait olduğu grubun ulaşmayı hedefledikleri uğruna ölümü bu dünyada ulaşamadığı nimetlere –para, şöhret, cinsellik vb.- ulaşma vasıtası olarak görmektedirler. Bu yolla hem kendilerini hem de ailelerini onurlandırdıklarını düşünen gençler, kendilerine vaat edilen ödüllerin yaşamlarından çok daha kıymetli olduğunu düşünmeye başlayacaklardır. Gerçekten de çocuklarını kaybeden ailelere yapılan maddi yardımlar ile bu ailelerin toplum tarafından ayrıcalıklı kişiler olarak görülmesi; taziye evinin bir düğün evine dönüştürülmesi, gençlerin intihar saldırıları için gönüllü olmaları sonucunu doğurmaktadır (Juergensmayer, 2003: 79).

Terör örgütüne katılım; aşırı politik veya dinî düşüncelerin temsilcisi olan kişilerle ilişki kurma sonucunda da gerçekleşebilir. Kişisel yollar, ilişkiler ve seçimler genç müslümanların radikal bir cihatçı hâline gelmelerine yol açan temel faktörlerdir. El Kaide gibi bir örgüte katılım bireyin cihatçı görüşleri olan bir kişiyle istemeden de olsa tanışması sonucunda ortaya çıkmaktadır. İncelenen 168 katılımcılı bir örneklemin %68'i arkadaşlığın, %14'ü ailesel bağlantının örgüte katılmalarına neden olan temel faktör olduğunu söylemiştir. Diğer iki açıklayıcı değişken ise sosyalleşme deneyimlerinin oynadığı role açıklık getirmektedir, Bunlar; 1) Medrese ve Kur'an kurslarına katılım deneyimlerinin rolü(%8) 2) radikal camilerde düzenlenen faaliyetlere katılımdır (Roy, 2004: 230).

c. Psikososyal Etkileşim

İlk dalganın ideologu olan Abdullah Azam belli bir toprak parçası üzerinde “Allah'ın hükmüyle hükmedecek” bir devlet kurmak yerine aynı idealleri paylaşacak dünya üzerine yayılmış bir ümmetin çekirdeğini oluşturacak yapının kurulmasını öngörmüş; Afganistan'da Sovyetlere karşı verilen mücadele sonraki yıllarda yapının devamını ve yaygınlaşmasını sağlayan kadroların yetiştirilmesini sağlamıştır (Roy, 2004: 296).

Başlangıçta Afganistan'ı Selefi/Vahhabi ideolojinin sürgün vereceği toprak olarak gören Bin Ladin daha sonraları böyle bir pratiğe ihtiyaç olmadığı konusunda görüş bildirmeye başlamış; mücadelenin Dârü'l-İslam - Dârü'l-Harb ekseninden çıkarılarak dünyanın değişik bölgelerinde yaşayan aynı ideali paylaşan bir ümmet üzerinden küreselleştirilmesi idealini benimsemiştir (Juergensmayer, 2003: 63).

Afganistan'ın verimli topraklarında yetişen ağırlıklı olarak Suudi Arabistan, Mısır ve Cezayir'den gelen on binlerce militan daha sonra ülkelerinde hâkim düzene karşı kurulan örgütlerin çekirdek kadrolarını oluşturmuşlar; Bosna, Çeçenistan, Kosova, Keşmir, Somali, Yemen, Sudan vb. bağımsızlık mücadelelerine destek vermek için bu ülkelere gitmişlerdir (Roy, 2004: 298). Aşkın bir amaç uğrulan yerleşik bir hayat kurma imkânlarından vazgeçen, belki de böyle bir hayatı küfür olarak gören insanların hayatlarının odağına cihadı koymaları ve bunu inandıkları dinin temel kurallarından biri olarak görmeleri bireysel kimliklerinden kopuşlarının açık bir ifadesi olarak görülmektedir.

Yıllar boyunca çeşitli mekânlarda ait olduğu grubun bekası için verdiği mücadele nedeniyle kendilik imajını oluşturmamış, değer verdiği bir ailesi, eşi, çocukları olmayan, üzerine giydiği geniş grup giysisini kendi derisi olarak görmeye başlamış olan bir insanın yaptığı şeylerin sorumluluğunu almasını beklemek hayalcilikten başka bir şey olamaz. Yaptıklarının sorumluluğunu almaya alışmamış kişilerin davranışlarında oluşabilecek aşırılıklar kelimelerle ifade edilebilecek düzeyin çok çok üzerinde olabilir.

Cihatçıların, bütün dünyanın şiddet eylemi olarak algıladığı faaliyetleri icra ederken ki inanmışlıkları bütün sorumluluğun aşkın bir güç olan Allah tarafından alınacağına dair inançlarından kaynaklanmaktadır; çünkü onlar gerek silahlı mücadeleyi gerekse intihar eylemlerini kendini Allah yolunda feda etmenin bir ifadesi olarak görmektedirler. Abdullah Azam bu konuya açıklık getirmek için “eğer herkes bir gün ölecekse, Allah yolunda ölmekten daha yüce bir durum var mıdır?” diye sorar (Juergensmayer, 2003: 72).

Önceki bölümde konuyu açıklamaya çalışırken verdiğimiz “Milgram Deneyi” örneğindeki otorite figürünün katılımcılar üzerindeki etkisi, katılımcıları normalde yapamayacakları şeyleri yapmaya zorlamaktaydı. Yukarıda verdiğimiz örnekte otorite figürünün yaratıcı olduğu düşünüldüğünde eylemcilerin uygulayabilecekleri şiddetin sınırı olmayacağı açık bir şekilde görülebilecektir. 11 Eylül saldırılarının sonuçları bu durum için iyi bir örnek teşkil etmektedir. Tanrının emirlerini en doğru şekilde duyuran dinî liderlerin verdiği fetvalar bu süreçte etkin olan bir başka otorite figürünün varlığına işaret etmektedir. Sınırlanmış grupların temel özelliklerinden biri olan karizmatik liderin varlığı grup süreçlerinin uygun şekilde devamını sağlayan unsurların başında gelmektedir. Taliban’ın başındaki Molla Ömer, Filistinliler üzerinde etkili olan şeyh Ahmet Yasin gibi figürler bu duruma örnek olarak verilebilecek isimlerdir.

3. DURUMSAL FAKTÖRLER

a. Denge Bozucu Krizler

İkinci Dünya Savaşı ile kurulan iki kutuplu dünya dengesi ufak çaplı sıcak çatışmalar haricinde genellikle silahlanma yarışları şeklinde geçmiştir. Nüfuz alanlarının, ekonomik çıkar alanlarının, ticaret bölgelerinin savaşı kazanan büyük devletlerce paylaşılmış ve bu düzenin devamı için kurulan Birleşmiş Milletlerin uluslararası etkinliği çok sınırlı kalmıştır. 1990’lı yılların başında bu dengenin Batı Dünyası ve onun lideri Amerika Birleşik Devletleri lehine bozulması dünyayı yeni bir krizin içine sokmuştur.

Bir yandan kendini dünyaya hükmeden bir güç olarak gören Sovyetler Birliği’nin yıkılmasının bu birlik halkı ve uyduarı üzerinde yarattığı travmatik tablo; diğer yandan en güçlü hasmının dünya sahnesinden çekilmesiyle freni boşalmış bir araba misali etki alanını alabildiğine genişletmeye çalışan Batı Bloğunun yarattığı tahribat ve yerel anlaşmazlıklardan kaynaklanan kanlı etnik savaşlar, dünyayı yaraları kolay kolay sarılamayacak bir hastalığın pençesine düşürmüştür.

Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhak etmesi ardından Birinci ve İkinci Körfez Savaşları bölgede bir türlü sağlanamayan istikrarı bozucu unsurlar olarak ortaya çıkmışlardır. Birinci Körfez Savaşı döneminde Suudi yönetiminin topraklarını koalisyon güçlerine açması ve Dahran kentinde bir Amerikan üssünün kurulmasına izin vermesi, Arap-Müslüman dünyada kutsal toprakların kirlendiği algısının oluşmasına yol açmıştır. El Kaide'nin etkin bir şekilde propaganda malzemesi olarak kullandığı bu durum örgüte sempati duyan insanların kendilerini aşağılanmış hissetmelerine ve Suudi rejimine karşı bir ötekileştirme sürecine girmelerine sebebiyet vermiştir (Orbach, 2001: 59).

1948 yılında Birleşmiş Milletler kararıyla Filistin toprakları üzerinde kurulan İsrail Devleti'nin bölge insanı üzerinde yarattığı travmatik etki ve bu devletin savaş yoluyla devamlı suretle topraklarını genişletmesine uluslararası toplumun duyarsız kalması tüm Müslüman âlemini yıllar sürecektir bir mücadelenin tarafı hâline getirmiş; mağduriyet duygusu genellenmesine; genelde Yahudi toplumuna özelde ise Siyonist İsrail Devletine karşı ötekileştirme, damgalama, insanlıktan çıkarma süreçlerinin geliştirilmesine zemin hazırlamıştır.

Soğuk savaş sonrası döneminin düşman ihtiyacının Müslümanlar tarafından karşılandığı savı; 1990'lı yıllar boyunca yapılan yerel mücadelelerin bir tarafında mutlaka Müslüman bir topluluk ya da devletin bulunması nedeniyle gerçek gibi görünmektedir. Bu dönemde Afganistan'da, Çeçenistan'da, Bosna'da, etnik ve dinî farklar dolayısıyla su yüzüne çıkan çatışmalar soykırıma varan uygulamaları dünyanın gündemine taşımıştır. Bosna'da aynı etnisiteye mensup farklı din ve mezheplerin takipçileri on yıllarca bir arada huzurlu bir şekilde yaşadıkları komşularını acımasızca katledebilmişleridir. Afganistan dağlarında Sovyetlere karşı mücadele veren ve tecrübe kazanan mücahitlerin Bosna ve Çeçenistan'daki din kardeşlerine yaptıkları silah, para ve savaşçı desteği günümüz küresel radikal İslam hareketini uluslar üstü bir nitelik kazanmasına neden olmuş; uluslararası para ve silah transferi yapma imkân ve kabiliyetine sahip bir örgüt olma vasfını kazanmıştır.

Yıllar içinde kendini küresel egemenlere karşı küresel direniş örgütü gibi konumlayan El Kaide ve onun taşeronluğunu yapan yerel yapılanmalar; Medeniyetler Çatışması teorilerinin gölgesinde gelişerek kendini tehdit eden “Büyük Şeytan’ın” büyüklüğüne delalet eden simgesel yapılarından biri olan ikiz kuleleri yıkacak bir eylemi gerçekleştirmiştir. Bu eyleme gelinceye kadar adım adım düşmanına ufak çapta da olsa zarar verdirecek eylemlerde bulunan örgüt düşmanını evinde vurarak “ya bizdesiniz ya da onlardan” saflaşmasına neden olacak adımı atmıştır. 11 Eylül 2001’den sonra yangın yerine dönen dünya’da teker teker her bir birey zarar görür, bireysel hak ve özgürlüklerinden vazgeçmek zorunda bırakılırken, yükselen petrol fiyatları ve silah şirketlerinin hisseleri nedeniyle kazanan küresel sermaye olmuştur.

b. Otoriter Liderler

Canlı birer organizma olan örgütler ve grup davranışları liderlerinden psikolojik durumlarından ve karakteristik özelliklerinden etkilenmektedirler. Biyografik çalışmalara göre aynı örgüte katılan insanlar farklı kişilik ve motivasyonlara sahiptirler. Teröristlerdeki genel özellikler; kurbanlarla empati kuramama, dogmatik veya ideolojik düşünce veya basit ya da ütopyacı bir dünya görüşüdür. (Beck, 2003: 268). İşte bu özelliklerin devamlı bir suretle canlı tutulmasını temin eden ve grup üyelerinin eylemlerine odaklanmalarını sağlayan figürün yani liderin önemi bu noktadan itibaren ortaya çıkmaktadır.

Örgütler ve onların liderlerini psikososyal açıdan inceleyen bir bilim adamı olan Volkan (2009: 205) günümüz radikal İslamcılığının bayraktarlığını yapan bir örgüt olan El Kaide’nin lideri olan Ladin’in sorunlu çocukluğu ile ilgili bilinen boyutları incelemiş ve Ladin’in içsel rövanşist psikolojik motivasyonlarının dış dünyada ki hareketlerine nasıl yansıtıldığına ışık tutmuştur.

İslam Peygamberi, daha sonra ruhani lider hâline gelen ve tebliğ ettiği dinî korumak için eline kılıç alan bir öksüzdür. Bin Ladin'de bir nevi öksüz sayılır çünkü biyolojik annesi o daha bir yaşındayken bakım sorumluluğu üvey annesine verilerek; babasının hareminden sürülmüştür. Bu gerçekten de onun kindar bir karakter geliştirmesine sebep olan önemli bir olaydır (Volkan, 2009: 236).

Büyük bir ihtimalle gelişim merdivenine tırmanışı sırasında bir baba figürüne de ihtiyaç duymuştur çünkü tüm işaretler 52 çocuğu olan bir babanın hiçbir çocuğuna gereken ilgiyi göstermeyeceği yönündedir. Üstüne üslük babasının o daha 10 yaşındayken bir uçak kazasında ölmesi ve onun ölümü ardından babası yerine koyduğu abisini de benzer bir şekilde helikopter kazası sonucu kaybetmesi onda izleyen yıllarda etkisini gösteren bir travma yaratmıştır. Hayatı boyunca göremediği, varlığını hissedemediği korucu baba figürünü kendi şahsında, örgütün babası olma yoluyla giderme çabası içinde olan Bin Ladin; şahsi servetini örgütün eylemlerinin ve faaliyetlerinin fonlanmasında kullanmaktadır (Kayatekin ve Volkan, 2006: 71-91; Orbach, 2001: 63).

Bin Ladin kendini; kendisine inananları korumak üzere savaş meydanına çıkan İslam Peygamberiyle özdeşleştirdiğine dair örnekler de bulunmaktadır. Öyle ki, bir fırsat ortaya çıktığında Bin Ladin kendini; İslam için ne yapılması gerektiğini ve İslam'ın meşru müdafaa şartları oluştuğunda şiddete cevaz veren yapısını çok iyi bildiğini gösteren yüce bir önder olarak sunmuştur (Selengut, 2003). Kendisini peygamber ile özdeşleştiren Molla Ömer gibi, örneklerde de görüldüğü üzere insanların sorgulama yeteneklerini kullanma ihtiyacı hissetmedikleri din gibi alanlarda, başka bir takım güçlere sahip olmalarından dolayı söz söyleme imkânı bulan kişiler, dinî inançları kendi emellerine alet etme imkânlarını kolaylıkla bulmaktadırlar.

Hiç şüphesiz ki sahip olduğu maddi olanaklar propaganda yöntemlerini etkin olarak kullanmasına imkân sağlamıştır. Bin Ladin İslam dünyasının haç altında ezildiğini düşünmektedir. Büyük bir ihtimalle halifeliğin Türkler tarafından kaldırılmasına atıf yapmaktadır. Bin Ladin; Halife'nin şahsında bütünleşen baba figürünün kaybedilmesinden dolayı üzülmekte; küresel, binyılcı dünya görüşüne sahip yeni babaya olan ihtiyacı karşılamak için dünya çapında faaliyet gösteren bir örgütün lideri olma durumunu kullanmaya çalışmaktadır (Kayatekin ve Volkan, 2006: 78).

İslami toplumunun yüreğinin derinliklerinde hissettiği; Batı Dünyası tarafından kendisine yöneltilen kötü davranışlar, aşağılamalar ve insan olmaktan dolayı sahip olduğu temel haklara ulaşmalarına konulan yasaklamalar hakkındaki şikâyetleri, rövanşist duygularla harmanlayan Usame Bin Ladin; kudretli olmanın başarı ve zafer getireceği hakkındaki yaygın kanaatleri doğrulayan eylemlerle İslam dünyası üzerindeki etkinliğini perçinleme çabalarını sürdürmektedir.

El Kaide'nin öne çıkan bir başka lideri ise Eymen El-Zevahiridir. El Kaide'nin lideri Bin Ladin'in yardımcısı olan bu Mısırlı doktorun yazıları terör örgütünün mevcut stratejisini oluşturan fikirler demetidir.. Bu fikirler; ilk olarak ideolojik tutarlılık ve organizasyon başarısı ve sonra Müslüman dünyasının mevcut rejimine karşı mücadele ve son olarak Arap dünyasının kalbinde hakiki bir Müslüman devleti kurmaktır (Henzel, 2005: 78).

Zevahiri cihadın mevcut durumunu dünya çapında bir savaş, devrimci mücadele, şiddet yoluyla yönetilen, siyasi eylem ve laik Müslüman rejimler ve laikleştirilmiş Müslüman kesime karşı propaganda olarak görmekte ve kilit Arap ülkelerindeki arazinin gerilla savaşına uygun olmadığını düşünmektedir. Örgütün eylemlerini laik rejimlere karşı kentsel alanlarda yürütülmesinin yanında; dış düşmana yani Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail'e saldırılar düzenlenmesinin gerektiğini düşünmektedir (Orbach, 2001: 68).

El Kaide ideolojisinin şekillendiren düşünürlerin neredeyse tamamı Sünni İslam çadırının dışında kalanlardandır. Al-Afgani, Al-Benna, Kutub, Faraj, Bin Ladin ve Zevahiri dönemlerinin dinî ve devlet kuruluşları ile mücadele etmiş şahsiyetlerdir. Entelektüel ataları gibi El Kaide ve diğer Selefi devrimciler; Sünni İslam çadırının dışında kalmışlar, fikir babalarının geleneksel Sünni din adamlarıyla bir asır süren felsefi mücadelelerini, kafir olarak gördükleri rejimleri ile siyasi mücadele etme boyutuna çıkarmışlardır (Henzel, 2005: 79).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

Freud tarafından insan fitratının iki temel özelliği olarak öne çıkarılan saldırganlık ve cinsellik dürtüleri; bireylerin davranışlarını yönlendiren temel duygulardır. Kendini koruma içgüdüleriyle tehdit olarak algılanan her şeye karşı yöneltilen agresif davranış kalıpları kişisel bütünlüğü muhafaza etmenin en temel yolu olarak görülürken; kendini başkalarına beğendirmek, karşı cinsin ilgisini çekmek ve onu elde etmek için bireylerin yarışmacı bir ruha bürünmesi gerekliliğini de beraberinde getirmektedir.

İnsanların hayatlarının devamını sağlayan temel maddelere ulaşabilmeleri için birbirleriyle yarışmalarını; bir araya gelerek bir birlik oluşturmalarını zorunlu kılan durumlarla karşılaşmalarından itibaren bireyler, aileler, kabileler, devletler devamlı suretle diğerleriyle mücadele içinde olmuşlardır. Bu mücadeleler kimi zaman barışçı yollarla yapılırken; çoğu zaman da kan dökülmesine sebebiyet veren bir nitelik kazanmış, yıllar hatta yüzyıllar boyunca süren ve zaman içinde daha da şiddetlenen düşmanlık duygularının gelişmesine meydan vermişlerdir.

Konu ile ilgili külliyat incelendiğinde; çatışmalar ve şiddet uygulamalarının altında yatan temel nedenlerin aslında politik ve ekonomik görüş ayrılıklarından ileri geldiğine, dinlerin ise çatışmaları, şiddet uygulamalarını harekete geçiren, aklileştiren olgular olarak öne çıktıklarına dair görüşlerin ağır bastığı görülmektedir. Bu özelliklerinin yanında dinler; kutuplaşmaya yol açan, farklılıkları ortaya koyan özellikleri de bünyelerinde barındırmaktadırlar. Bireyleri zihinsel bir kuşatma altında tutan, davranışlarına bir standart getirme uğraşı içinde olan inanç sistemleri; iyi ile kötü arasında süren “Kozmik Savaş’ın” tarafı; takipçileri ise bu savaşın neferleri pozisyonundadırlar. Bu yönleriyle saldırganlığı bir problem çözme yöntemi olarak görmeleri doğal bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Tek Tanrı anlayışına sahip dinlerde görülen otoriterlik ve farklılıklara karşı hoşgörüsüzlük eğilimlerinin, sahip oldukları tek tanrı merkezli algılamalardan kaynaklandığı görüşü yaygın olarak kabul edilse de; bu durum politik ve dinî liderlerin emperyal arzularına ulaşmak için şiddet ve şiddete ulvî bir anlam yüklemeleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Tarih boyunca bu tip liderler kendilerini tanrının yeryüzündeki gölgesi olarak göstermişler ve bu yolla amaçlarına ulaşmak için kitleleri kendi istekleri doğrultusunda harekete geçirme imkânlarına kavuşmuşlardır.

Tüm güçlü baba profili çizen liderlerin temel direği olduğu geniş grup çadırı; tek başlarıyken sahip olamadıkları güvenlik, aidiyet, sosyalleşme, kendini gerçekleştirme gibi ihtiyaçlarını karşılamalarına imkân verdiği bireylerin kendilerini ifade etmelerini sağlayan bir kartvizit işlevi görmektedir. Volkan'ın kişisel gelişim aşamasında bireyde meydana gelen çatlakları kapatan, iyileştiren bir krem olarak idealize ettiği (2009: 57) geniş grup kimliği; bireysel kimliği onarmanın yanında bireye; uğruna canla başla mücadele edilecek bir ülkü de kazandırmaktadır. Yokluğunun çadırın çökmesi, bireylerin kimliklerini kaybetmesi sonuçlarını doğuracağı koruyucu babanın sahip olduğu hassasiyetler; zamanla tüm grubun hassasiyetleri hâline gelmekte ve grup davranışları bu hassasiyetler doğrultusunda gelişmektedir. Bireyselliklerini kaybetmiş, telkine açık hâle gelmiş, bütün ihtiyaçları grup tarafından karşılanan ve davranışlarını grubun istekleri doğrultusunda oluşturan kitlelerin harekete geçirilmesinde liderin yani babanın Tanrının sözlerini yorumlayan tek gerçek elçi olarak görüldüğü dinî söylemler etkin olarak kullanılmaktadır.

Bu çalışmada incelemeye çalıştığımız küresel çapta faaliyet gösteren El Kaide örgütü yukarıda verilen tanıma tam anlamıyla uyum gösteren bir örgüttür. Örgüt üyelerinin içinde doğup büyüdüğü toplumlar yıllar boyunca süren travmatik olaylar yaşamışlardır. Vatandaşı olduğu devleti yönetenlerle, inançları dolayısıyla devamlı bir suretle çatışma ve mücadele içinde olma ihtiyacı hisseden bu kitleler; zaman zaman en kötü işkencelere maruz bırakılmışlar hatta bu yüzden öldürülmüşlerdir.

Kendilerine yakın hissettikleri halkların ülkelerinde yaşanan işgallerden kaygı duymuşlar bu durumda olanlara yardım etmek için ülkelerini terk edip savaş alanlarına koşmuşlar, bu yüzden de düzenli bir aile hayatına kavuşma imkânına sahip olamamışlardır. Bu durum ideallerinin kendilerini hayata bağlayan –kimi zaman ölümü seçmelerine de yol açar- tek ip hâlini almasına neden olmuştur. Sovyet işgaline karşı Afganistan’da başlayan bu süreç içinde mücadeleleri Çeçenistan, Bosna, Filistin, Yemen, Somali, Sudan, Afganistan ve Irak’ta devam etmiş ve günümüzde küresel bir nitelik kazanmıştır.

Arkasında devlet desteği olmayan bir örgüt görünümünde olan El Kaide’nin bu durumu, kontrol altına alınabilirlik imkânlarını ortadan kaldırmaktadır. Mücadelesini Dârü’l-Harp - Dârü’l-İslam ekseninden çıkarıp zamanın ruhuna uygun bir şekilde küresel çapta gevşek hücre örgütlenmeleri sayesinde sürdüren bu örgütü, bir arada tutan en önemli figür aynı zamanda tam güçlü bir baba rolü oynayan lideri Usame Bin Ladin’dir (Henzel, 2005: 69).

İslam dünyasının en güçlü figürü olan Hazreti Muhammet ile olan öksüzlük, haksızlığa karşı silahla mücadele etme iradesi, ümmetini tehlikelerden korumak için bütün malını mülkünü bırakıp hicret etme, tüm servetini bu mücadele için feda etme gibi benzerliklerini ön plana çıkararak onun halifesi ve İslam âleminin lideri olma uğraşı vermektedir.

Eğitimini dinî konuların dışında bir alanda gören Bin Ladin’in ilk gençlik yıllarında da mazbut bir yaşam tarzı sürdürmediği hatta bir dönem Beyrut’ta yaşadığı hayatı göz önünde tutulduğunda lideri olduğu geniş grubun yalnız üyelerine değil kendisine de bir kimlik kazandırdığı açık bir şekilde görülmektedir. Georgetown Üniversitesi öğretim üyelerinden Moghaddam’ın (2005: 162), şiddet eylemlerine giden süreçleri anlatmak için kullandığı merdiven teorisini El Kaide Terör Örgütüne uyarlamak mümkündür.

Burada ilk basamak; yıllardır travmalar yaşayan, kendini tehdit altında hisseden, içine girdiği mağduriyet psikolojisinden dolayı içine kapanan, bireyselliğini yitirmiş, inandığı güvendiği liderin; babası olarak gördüğü, benimsediği figürlerin telkinlerine açık, kendini mağdur ettiğini düşündüğü ötekileştirdiği kişi ve gruplara karşı içinde öfke biriktiren, bu mağdur durumdan ancak ötekilere karşı saldırganlık göstererek kurtulabileceğini ve bunun en doğal hakkı olduğunu düşünen geniş grubun bulunduğu yerdir. Bu grup kendini mazlumlaştırılmış ve aşağılanmış olarak görür ve bu basamağa kötümser bir hava hâkimdir. İslam dünyasına ama özellikle Arap dünyasına baktığımızda tek tip bir bloğun varlığını görmemiz pek olası olamasa da inançlarına gönülden bağlı değişik ülkelerde yaşayan milyonlarca Müslüman'ın Batı Dünyası tarafından dürüstçe değerlendirilmediği ve bir şekilde ötekileştirdiği görülmektedir.

Bu basamaktaki insanlar tarafından genel olarak paylaşılan mağdurluk ve aşağılanmışlık duyguları bazılarının bir sonraki basamağa çıkmaları için gönüllü olmalarında anahtar rol oynamaktadır. İkinci basamağa ulaşanların teneffüs ettikleri kötücül havanın sorumluluğunu Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere veya diğer Avrupa ülkeleri gibi dış gruplara karşı öfke yansıtmaları şeklinde belirginleştirmeye başlamalarıyla damgalama ve insanlıktan çıkarma süreçleri çalışmaya başlamaktadır. Bu durum Danimarka kaynaklı karikatür krizinde açık bir şekilde görülmüştür. İslam Peygamberini açık bir şekilde terörist olarak gösteren karikatürlerin yayınlanması hem Batı Dünyasının Müslümanlara karşı bakışını belirginleştirmiş hem de İslam Âleminde paralel süreçlerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Bu tarz bir ruh hâlinin hâkim olduğu ortamın oluşmasına katkı sağlayan üç temel faktör bulunmaktadır. Birincisi, İslami dünyası içindeki en despot rejimler bile camilere ve medreselere karşı olmayı istemezler hatta destek olurlar. "Din, toplum içinde rejim karşıtı hareketlere engel olan güvenli ve özel bir çevre sağlar" (Howell, 2001: 150).

Ülkemizde bir dönem etkin olarak faaliyetler yürüten Komünizmle Mücadele Derneklerinin kurucuları günümüz Siyasal İslam hareketinin bayraktarlığını yapan figürlerdir. İkincisi, birçok hükûmet İslami akımlara “mutsuzluğu azaltmak için istenen yolmuş” gibi davranmaktadır (Howell, 2001: 150). Çünkü din geniş grupların istenen yönde hareket ettirilmesine yardımcı olan bir işleve sahiptir. Tarih bize bu tür hükûmet ve otoritelerin genellikle batılı güçler tarafından desteklendiklerini gösteren dersler vermektedir. Mesela Amerikalılar ve İngilizlerin Sovyet işgali süresince Pakistan ile Afganistan’da daha çok medrese inşa edilmesine ve buralarda şimdi bu devletlere düşman olan militanların yetiştirilmesine verdikleri politik ve parasal destek ilginç bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Kayatekin ve Volkan, 2005: 83).

Hâlihazırda koalisyon kuvvetleri Afganistan’ın dağlık kesimi ile Pakistan’ın Veziristan bölgesinde bu görüşe sahip militanları etkisiz kılmak için mücadele etmektedirler. Keza Batı Şeria ve Gazze’deki İsrail işgal otoritelerinin 1970’li-1980’li yıllarda Filistin Kurtuluş Örgütü’nün elini zayıflatmak için Hamas’ın faaliyetlerine göz yummaları (Howell, 2001). İsrail’in varlığını bile kabul etmeyen bir yapı olan Hamas’ın Gazze’ye hâkim olmasına sebebiyet vermiştir. Üçüncü olarak İslam inancı içinde bir ruhban sınıfının bulunmaması İslam Dünyası’nda bütünlüklü yapı ve tutumların ortaya çıkmasına engel olmaktadır. Volkan’ın Arnavutluk örneğinde verdiği (2009) “lidersiz gerileme” olgusu İslam Dünyası genelinde geçerli bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Aslında sembolik bir anlam taşıyan fakat Türkiye’de Cumhuriyetin ilânının ardından yürürlükten kaldırılan Hilafet makamının İslam Dünyası’nın kendisini sahipsiz hissetmesine engel olup olmayacağı tartışmalı bir konu olsa da El Kaide ve onun lideri Bin Ladin bu rolü üstlenmek için oldukça heveslidir. İkinci basamağın sıkıntılı havasını dağıtmak için eyleme geçme gücünü kendisinde gören bireyler üçüncü basamağa tırmanarak sınırlı aşırı köktenci örgütü ve onun kutsal metnin en doğru yorumunu yapan dinî liderini desteklemeye başlar.

Bu örgüte katılan insanlar üyeliklerini eşlerinden, ana babalarından ve arkadaşlarından bile sakladıkları gizli bir hayat yaşamaya başlarlar. Batılıların terörizm ideolojisi dedikleri şehitlik ideolojisine dâhil olurlar. Dördüncü basamakta şiddet örgütünde hücre yapılanması başlar. İntihar bombacıları gibi şiddet eylemlerinde bulunanlar, birbiriyle uzlaşmaz iki güç ile yüzleşir. Örgüt içinde, kendilerinin de dâhil olduğu sivillere karşı şiddet eylemlerine neden olan emirlere uyma baskısı; örgüt dışından ise; özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika gibi bölgelerde ise adaletsizlik karşısından yükseltelen en ufak bir sese ve demokratik paylaşımının gelişmesine izin vermeyen baskıcı hükûmetlerle karşı karşıya olma durumu gelişir.

Bu süreçte daha da içlerine kapanan bireyler dış dünya ile bütün bağlantılarını kopararak, onları bu dünyaya bağlayan tüm bağlarını çözmüş olurlar. Kendilerine göre yeni bir ahlaki sistem oluşturdukları bu süreçte toplumda genel geçer tüm kurallara karşı takındıkları düşmanca tavır; hayata geçirmeyi tasarladıkları eylemin sonuçlarını önemsememe durumunu beraberinde getirecektir. Değilse başkalarına zarar vermenin yaratacağı ruhsal gerilim eylemi yapmanın önünde önemli bir engel teşkil eder.

Beşinci basamağa ulaşanlar, “dış gruptan düşman olarak belirlenen, siviller dahil herkese karşı şiddet uygulamak“, (Moghaddam, 2005: 166), şiddet eylemi düzenlemek ve intihar bombacısı olmak için eğitilmişlerdir. Allah’ın hükümleriyle hükmedecek bir yönetimin iktidara gelmesini temin etmek üzere dünya nimetlerinden vazgeçme eylemi aslında esas âlemde yani cennette güzel bir yer edinmeyi ve dünya hayatında elde edilemeyen her şeye ulaşma imkânını kazandırdığı için önemli bir ödül olarak görülmektedir.

1984 yılında Bin Ladin’in Filistinli bir alim olan Azzamla birlikte “Hizmet Bürosu“ olarak kurduğu daha sonra El Kaide adını alan örgütü diğerlerinden ayıran en önemli iki özelliği modern teknolojiyi etkin şekilde kullanabilmesi ve 35 ayrı ülkeye yayılmış savaşçılar ağı kurabilmiş olmasıdır.

Bu yönüyle modern çağın bir ürünü olan El Kaide'nin modern dünyanın bir diğer ürünü olan seküler dünya görüşünü hedef olarak seçmesi ve eylemlerini bu dünya görüşü doğrultusunda faaliyet gösteren sembollere yöneltmesi; iyi ile kötü arasındaki mücadeleyi temsil eden "kozmik savaşın" bir yansıması olarak gelişmektedir.

İlkel çağlardan itibaren insanlığı rahatlatan, sakinleştiren hatta Tanrı ile bütünleşmeleri için fırsatlar yaratan bir mekanizma olan günah keçiliği ya da kurbanlık olgusu mağduriyet yaratmanın en bilinen örneklerini oluşturmaktadır. Kan, gözyaşı, aşağılanma ve şiddetin yaygın olduğu bir ortamda doğup büyüyen bireylerin içinde bulunduğu toplumla özdeşim kurarak, içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için başkalarını mağdur etmeyi sıradanlaştırmasından normal bir durum yoktur (Çevik, 2009: 62). Hele bu rahatlamayı sağlayan şiddete ayinsel bir anlam kazandırmak; eylemin günahlardan arınmanın bir yolu olarak ibadet vecdiyle gerçekleştirilmesine neden olur (Girard, 2003: 12).

Ulvi bir amaç için savaştığını düşünen birey, toplum içi çatışmalar ve kıskançlıkların ruhunda estirdiği fırtınaları günah keçisi olarak seçtiği öteki üzerine uyguladığı şiddet sayesinde dindirme imkânına kavuşur. Bu sayede toplumsal düzeni bozacak iç çatışmaların önüne geçilerek iç gerginlikler giderilmiş olur (Selengut, 2003: 53). Bu noktada ilginç olan ise; ekonomik olarak düşük seviyedeki insanların genellikle az miktardaki sosyal kaynaklar neticesinde tatmin olmasına rağmen maddi imkânları iyi olan bireylerin çok yüksek seviyede sosyal kaynak ile bile tatmin olmadıklarına dair elde edilen bulgulardır. Bu durum ötekilere uygulanan şiddetin meşrulaştırılmasına neden olan bir diğer olgudur. Çünkü toplumun alt kademelerindekilerin dinî ya da politik nedenlerle düşman edildikleri ötekilere saldırması sonucunda elde edilen ganimetten en büyük payı toplumu yöneten güçlü gruba mensup olanlar alacaktır. Bu nedenle mağduriyetleri kaşıyan, kanatan hatta kangren hâline getirenler yüksek bilinç ve gelir düzeyine sahip olan grup mensuplarıdır ki avantajlı durumlarını sürdürebilsinler.

KAYNAKÇA

AKHTAR, Salman. "The Psychodynamic Dimension of Terrorism", **Psychiatric Annals**, 29(6), 1999, 350-355.

AKYOL Taha. **Haricîler ve Hizbullah: İslam Toplamlarında Şiddetin Kökleri**, İstanbul, Doğan Kitap, 2000.

ALÇI, Nagehan. "Kilit Dürtü: Mağduriyet", **9 Ocak 2009, Akşam Gazetesi**, 2009.

ALKAN, Necati. **Gençlik ve Terörizm**, Ankara, TEMUH Dairesi Başkanlığı Yayınları No:9, 2002.

ALTEMEYER, Bob ve Bruce HUNSBERGER. "Authoritarianism, Religious Fundamentalism, Quest, and Prejudice", **International Journal for the Psychology of Religion** 2, 1992,113-133.

BANDURA, Albert. **Aggression: A Social Learning Analysis**, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall. 1973.

BANDURA, Albert. " A Social Cognitive Theory of Personality", Lawrence **Handbook of Personality**, A. PERVIN ve Oliver P. JOHN(Ed.), New York, Guilford, 1999, 154-196.

BANDURA, Albert. "Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective", **Annual Review of Psychology**, Vol. 52, Palo Alto, CA, Annual Reviews, Inc., 2001, 1–26.

BANDURA, Albert.. "The Role of Selective Moral Disengagement in Terrorism and Counterterrorism", **Understanding Terrorism. Psychosocial Roots, Consequences and Interventions**, Fathali M. MOGHADDAM ve Anthony J. MARSELLA (Ed.), Washington D.C., American Psychological Association, 2003, 121-150.

BASS, Bernard M. ve Ralph, M STAGDILL. **Bass and Stagdill's Handbook of Leadership: Theory, Research, and Managerial Applications**, (Üçüncü Baskı), New York, Free Press, 1990.

BAŞARAN, İ. Ethem. **Örgütsel Davranış İnsanın Üretim Gücü**, Ankara, Gül Yayınları, 1991

BECK, Ulrich. "The Silence of Words: On Terror and War", **Security Dialogue**, Vol. 34, No. 3, 2003, 255-267.

BERKOWITZ, Leonard ve Anatoly LE PAGE. "Weapons as Aggression-Eliciting Stimuli", **Journal of Personality and Social Psychology**, 7, 1967, 202-207.

BERKOWITZ, Leonard. "The Frustration-Aggression Hypothesis: An Examination and Reformulation", **Psychological Bulletin**, 106, 1989, 59-73.

BİLGİN, Nuri. **Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu**, İzmir, Ege Yayıncılık, 1994.

BİLGİN, Nuri. **İnsan İlişkileri ve Kimlik**, İstanbul, Sistem Yayınları, 2001.

BİLGİN Nuri. **Kimlik İnşası**, İzmir, Aşina Kitaplar, 2007.

BODUR, H. Ezber. "İslam'da Gelenek ve Modernliğin Din ve Sosyal Değişme Perspektifinden Değerlendirilmesi", **İslami Düşünce ve Gelenek ve Modernleşme Sempozyumu**, Kahramanmaraş, KSÜ Rektörlüğü, 2004, 39-57.

BODUR, H. Ezber. "Kur'an'ın Siyasal Manipülasyonu ve Şiddet", **Küresel Bir Sorun Olarak Şiddet ve Din Sempozyumu**, Kahramanmaraş, KSÜ Basımevi, 2006, 61-67.

BORUM, Randy. **Psychology of Terrorism**, Tampa, University of South Florida, 2004.

BRANNAN, David. W., Philip F. ESLER, ve N. T. Anders STRINDBERG, "Talking to Terrorists: Towards an Independent Analytic Framework for the Study of Violent Substate Activism", **Studies in Conflict and Terrorism**, 24, 2001, 3-24.

BREWER, Marilyn. "In-Group Bias in the Minimal Intergroup Situation: A Cognitive-Motivational Analysis", **Psychological Bulletin**, 86, 1979, 307-324.

BROWN, Doug. **Terörizm ve Terörizmle Mücadele**, (Çev. Lütfi TOMUŞ), Ankara, Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, 2004

CHEMERS, Martin M. ve Roya AYMAN. **Leadership Theory and Research: Perspectives and Directions**, San Diego, CA, Academic Press, 1993.

CRENSHAW, Martha. "The Logic of Terrorism: Terrorist Behaviour As a Product of Strategic Choice", **Origins of Terrorism**, Walter REICH (Ed.), New York, The Press Syndicate of University of Cambridge, 1990, 7-24.

CRENSHAW, Martha. **Terrorism in Context**, Pennsylvania, Pennsylvania State University, 1995.

CRENSHAW, Martha. "Theories of Terrorism: Instrumental and Organizational Approaches", **Inside Terrorist Organisations**, David C. RAPPOPORT (Ed.), London: Frank Cass Publishers, 2001, 90-108.

CRENSHAW, Martha. "The Psychology of Political Terrorism", **Political Psychology: Key Readings**, John T. JOST ve Jim SIDANIUS (Ed.), New York, Psychology Pres, 2004, 411-431.

ÇAKICIOĞLU, Ali, **Din Şiddet İlişkisi ve Dinî Değişme**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, 2007.

ÇEVİK Abdülkadir ve Birsen CEYHUN. **Psikopolitik Yönden Kimlik Gelişimi ve Etnik Terörizm**, Ankara, Politik Psikoloji Merkezi, 1995.

ÇEVİK, Abdülkadir. "Etnik Terörizmin Ekolojisi ve Terörle Mücadeledeki Önemi". **Hukuki Perspektifler Dergisi**, 2005: 94-102.

ÇEVİK Abdülkadir. **Politik Psikoloji**, Ankara, Dost Kitapevi Yayınları, 2009.

DE la CORTE, Luis. "Explaining Terrorism: A Psychosocial Approach" **Perspectives On Terrorism**, Volume I, Issue 2, 2007

DELLA PORTA Donatella. "Political Socialization in Left-Wing Underground Organizations", **Social Movements and Violence: Participation in Underground Organizations**, Donatella. DELLA PORTA (Ed.), Greenwich, Connecticut, 1992, 120-138.

DENKER, M. Sami. **Uluslararası Terör, Türkiye ve PKK**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları 1997

DİLMAÇ, Sabri. **Terörizm Sorunu ve Türkiye**, Ankara, EGM-İDB. Yayınları, 1997.

DRAKE, John. M. "The Role of Ideology In Terrorists' Target Selection", **Terrorism and Political Violence**, 1998, 53-85.

DUNN, Steven ve Ronald ROGERS. "Deindividuation and the Self-Regulation of Behavior," Paul. B. PAULUS (Ed.), **Psychology of Group Influence**, 1989, 87-109.

ERGİL, Doğu. **Kırık Aynada Kendini Arayan Türkiye**, Ankara, Doruk Yayınevi 1997.

ERTEN, Yavuz ve Cahit ARDALI. "Saldırganlık, Şiddet ve Şiddetin Psikososyal Yapıları", **Cogito**, Yapı Kredi Yayınları, 1996, 143-163.

ESPOSITO, John L.. **Kutsal Olmayan Savaş; İslamcı Şiddet**, (Çev. Nuray YILMAZ, Ertan YILMAZ), İstanbul, Oğlak Yayınları, 2003.

FAIRBAIRN, William R.D.. **Psychoanalytic Studies of the Personality**, New York, Routledge & Kegan Paul Limited, 2002.

FALK, Richard. "The Terrorist Mind-Set: The Moral Universe of Revolutionaries and Functionaries", **Revolutionaries and Functionaries: The Dual Face of Terrorism**, Richard Falk (Ed), New York; E. P. Dutton, 1988

FIELD, Rona, M. "Child Terror Victims and Adult Terrorists", **Journal of Psychohistory**, 1979, 71-75.

FRANKL, Viktor. **İnsanın Anlam Arayışı**, (Çev. Selçuk BUDAK), Ankara, Edesos Yayınları, 1998.

FREUD, Sigmund. **Bir Yanılsamanın Geleceği Bilim ve İman**, (Çev. H. Zafer KARS), İstanbul, Kaynak Yayınları, 1995.

FREUD, Sigmund. **Kitle Psikolojisi**, (Çev. Kamuran ŞİPAL), İstanbul, Cem Yayınları, 1998.

FROMM, Eric. **Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları**, (Çev. Aydın ARITAN), Dilek Matbaası, İstanbul, 1981

FROMM, Eric. **Sevginin ve Şiddetin Kaynağı**, (Çev. Yurdanur SALMAN ve Nalan İÇTEN), İstanbul, Payel Yayınları, 1994.

GIRARD, Rene. **Şiddet ve Kutsal**, (Çev. Necmiye ALPAY), İstanbul, Kanat Kitap, 2003.

GIRARD, Rene, **Günah Keçisi**, (Çev. Işık ERGÜDEN), İstanbul, Kanat Kitap, 2005.

GÖKA, Erol. "Teröristin Psikolojisi: Dinî, İdeolojik ve Etnik", **Dünya'da ve Türkiye'de Şiddet Konferansı Bildirileri**, Ankara, TCMB Yayınları, 2002, 207-223.

GÖKA, Erol. "Topluluk Psikolojisinde Fanatizm", **Haber 10 İnternet Sitesi**, 2007, < <http://www.haber10.com/makale/10957>>, 12.03. 2010.

GUNTRIP, Harry. **Şizoid Görüngü, Nesne İlişkileri ve Kendilik**, (Çev. İpek BABACAN), İstanbul, Metis Yayınları, 2003.

GÜLEÇ, Cengiz. **Türkiye'de Kültürel Kimlik Krizi**, Ankara, V Yayınları, 1992.

GÜVENÇ, Bozkurt. **Türk Kimliği**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.

HACKER, Frederick. **Crusaders, Criminals, Crazies: Terror and Terrorism in Our Time**, New York, W.W. Norton, 1976.

HENZEL, Chistopher. "The Origins of Al-Qaeda Ideology: Implications For U.S. Strategy", **Parameters**, 2005, 9-11.

HOWELL, W. Nathaniel. "Killing in the Name of God: Motif and Motivation", **Mind and Human Interaction**, 2001,146-155.

İÇLİ, Tülin, Aslıhan ÖĞÜN ve Nilüfer ÖZCAN, **Ailede Kadına Karşı Şiddet ve Kadın Suçluluğu**, Ankara, Devlet Bakanlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları,1995.

İÇLİ, Tülin G. **Kriminoloji**, Ankara, Seçkin Yayınları, 2007.

İSLAM ANSİKLOPEDİSİ. İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.

ITZKOWITZ, Norman. **The Ottoman Empire and Islamic Tradition**, New York, Alfred A. Knopf, 1972.

JANIS, Irving. **Victims of Groupthink**, Boston, Houghton-Mifflin, 1972.

JUERGENSMEYER, Mark. **Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence**, Berkeley, CA, University of California Press., 2003.

KARAHAN, Aysel. "Kitle Davranış Kuramları: Psikososyal Bakış", **Teori ve Politika İnternet Sitesi**, 2009, <<http://www.teorivepolitika.com/21/TP21Y2.htm>>, 10.03.2010

KARASAR, Niyazi. **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 1998.

KATMAN, Filiz. "Terörizmin Psikososyal Yönleri", **Uluslararası Davraz Kongresi Bildiriler Kitabı**, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2009, 2545-2563, <<http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/teror/teror3.pdf>>, 09.07.2010.

KAUFMAN, Karen, W. Larry GREGORY ve Walter G. STEPHAN. "Maladjustment in Statistical Minorities Within Ethnically Unbalanced Classrooms", **American Journal of Community Psychology**, 1990, 757-765.

KAYATEKİN, Sagman ve Vamık D. VOLKAN. "Extreme Religious Fundamentalism and Violence: Some Psychoanalytic and Psychopolitical Thoughts", **Psyche and Geloof**, 17, 2006, 71-91.

KEANE, John. **Şiddetin Uzun Yüzyılı**, (Çev. Bülent PEKER), Ankara, Dost Kitabevi, 1998.

KELEŞ, Ruşen ve Artun ÜNSAL. **Kent ve Şiddet**, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF. Yayınları, 1982.

KELLNER, Douglas. **Media Culture, Cultural Studies, Identity, and Politics Between the Modern and the Postmodern**, London, Routledge,1995.

KERNBERG, Otto. **Sapıklıklarda ve Kişilik Bozukluklarında Saldırganlık**, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.

KİRMAN, M. Ali. "Sosyolojik Açıdan Şiddet ve Din", **Küresel Bir Sorun Olarak Şiddet ve Din Sempozyumu**, KSÜ Rektörlüğü, K.Maraş, 2005, 75-90.

KLEIN, Melanie. **Haset ve Şükran**, (Çev. Yavuz ERTEN, Orhan KOÇAK), İstanbul, Metiş Yayınları, 1999.

KOCADAŞ, Bekir. "Şiddet ve Şiddet Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme", **Polis Dergisi**, Yıl:10, Sayı:10, Temmuz 2004

KRESSEL, Neil. **Mass Hate: The Global Rise of Terror**, New York, Plenum Press,1996.

KUTUB, Seyyid. **Yoldaki İşaretler**, (Çev. Abdi KESKİNSOY), Pınar Yayınları, 2005.

KUYUCU, Mehmet. **Şiddetin İslamileştirilmesi ve Taliban Örneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

LANDIS, Dan ve Jerry BOUCHER. "Themes and Models of Conflict", **Ethnic Conflict: International Perspectives**, Jerry BOUCHER, Dan LANDIS, ve Karen A. CLARK (Ed.), Newbury Park, CA, Sage Publications, 1987, 18-31.

LAQUER, Walter. **Terrorism**, Boston, Little Brown and Company, 1977.

LE BON, Gustave. **Kitleler Psikolojisi**, (Çev. Yunus ENDER), İstanbul, Yağmur Yayınları, 2005.

LERNER, Melvin J.ve Dale T MILLER.. "Just World Research and The Attribution Process: Looking Back and Ahead", **Psychological Bulletin**, 85, 1978, 1030-1051.

LEWIS, Bernard. "The Roots of Muslim Rage", **The Atlantic Monthly**, September 20, 1990, 47-60.

MACK, Jack. E.. "Looking Beyond Terrorism: Transcending The Mind of Enmity", **The Psychology of Terrorism: A Public Understanding**, (Cilt 1),. C. E. STOUT (Ed), Westport, CT, Praeger Publishers, 2002, 143-157.

MASLOW, Abraham. **Motivation and Personality**, New York, Harper, 1954.

MC DOUGALL, William. **The Group Mind**, Cambridge, MA, Cambridge University Press,1973.

MEVDUDİ, Mevlana. **İslam'ın Anlaşılmasına Doğru**, (Çev. Halil ZAFİR), Ankara, Hilâl Yayınları, 1967.

MICHAUD, Yves. **Şiddet**, (Çev. Cem MUHTAROĞLU), İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.

MILGRAM, Stanley. "Some Conditions of Obedience and Disobedience to Authority", **Human Relations**, 18, 1965, 57-76.

MILGRAM, Stanley. **Obedience to Authority**, New York, Harper and Row, 1974.

MOGHADDAM, Fathali M. ve Anthony J. MARSELLA (Ed.). **Understanding Terrorism: Psychological Roots, Consequences and Interventions**, Washington, American Psychological Association, 2003.

MOGHADDAM, Fathali M. "The Staircase To Terrorism: A Psychological Exploration", **American Psychologist**, 60, 2005, 161-169.

MYERS, David G. **Social Psychology**, (9th ed.), New York, McGraw-Hill 2009.

NEPSTAD, Sharon E. "Religion, Violence, and Peacemaking", **Journal for the Scientific Study of Religion**, Sayı 43, 2004, 297-301

NEIBUHR, Gustav. "A Nation Challenged: The Evangelist; Muslim Group Seeks to Meet Billy Graham's Son", **New York Times**, 20 November 2001, Section B, 5.

NISBETT Richard ve Lee ROSS. **Human Inference: Strategies and Shortcomings of Human Judgment**, Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall 1980.

NORBERT, Vanbeselaere. "Gruplar Arası Davranışın Sosyal Psikolojik Analizi: Bireyci Bir Yaklaşımdan Sosyal Kimlik Yaklaşımına", **IX. Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmalar**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, 1996.

ONAT, Hasan. "İslam'ın Olduğu Yerde Şiddet Olmaz", **Diyanet Aylık Dergi**, Sayı: 103, 1999.

ONAT, Hasan. "Küresel Şiddet ve Şiddet: İnsan Olma Onuruna Vurulan Darbe", **Dinî Araştırmalar Dergisi**, 7 (20), Ankara, 2004, 19-30.

ONORATO, Rina S. ve John C. TURNER. "Fluidity in the Self-Concept: The Shift from Personal to Social Identity", **European Journal of Social Psychology**, 34, 2004, 257-278.

ORBACH, Benjamin. "Osama bin Laden and Al-Qa'ida: Origins and Doctrines", **Middle East Review of International Affairs**, Vol. 5, No. 4, 2001, 54-68.

ÖNER, Necla. "Psikolojik Danışmanlıkta Yeni Ufuklara Bir Örnek: Duyuşsal Zekâ", **Türk Psikologlar Derneği, IX. Ulusal Psikoloji Kongresi**, İstanbul, Türk Psikologlar Derneği Yayını, 1998, 191-196.

ÖZERKMEN, Necmettin. "Terör, Terörizm ve Radikal İslamcı Terör" **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 44, 2, 2004, 247-265.

PHARES, Walid. **Future Jihad: Terrorist Strategies Against The West**, New York, Palgrave Macmillan, 2005.

POST, Jerrold. M. "Terrorist Psycho-Logic: Terrorist Behaviour As a Product of Psychological Forces", **Origins of Terrorism**, Walter REICH (Ed.), New York: The Press Syndicate of University of Cambridge, 1990, 25-42.

POST, Jerrold. M., **Leaders and Their Followers in a Dangerous World: The Psychology of Political Behaviour**, New York: Cornell University Press, 2004.

RAPOPORT, David C. "Fear and Trembling: Terrorism in Three Religious Traditions", **American Political Science Review**, 78, No. 3, 1984, 655-677.

REICH, Walter. "Understanding Terrorist Behaviour", **Origins of Terrorism**, Walter REICH (Ed.), New York: The Press Syndicate of University of Cambridge, 1990, 25-40.

ROSS, Lee, Mike R. LEPPER ve Michael HUBBARD. "Perseverance in Self Perception and Social Perception: Biased Attributional Processes in the Debriefing Paradigm", **Journal of Personality and Social Psychology**, 32, 1975, 880-892.

ROY, Oliver. **Globalized Islam: Search For A New Ummah**, New York, Columbia University Press, 2004

RUMMELL, Rudolf J.. **Death by Government**, New Brunswick, NJ, Transaction, 1996.

SELENGUT, Charles. **Sacred Fury**, Oxford, Altamira Press., 2003.

SEVER, Murat., Hüseyin CİNOĞLU ve Oğuzhan BAŞIBÜYÜK, **Şiddetin Sosyal Psikolojisi**, Ankara, Polis Akademisi Yayınları, 2010.

SONGAR, Ayhan. "Genel Olarak Terör ve Türkiye'deki Terör Olaylarının Psikiyatrik Değerlendirilmesi", **Uluslararası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı**, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1984, 143-157.

STERN, Jessica. **Terror in The Name of God**, New York, Harper Collins Press, 2003.

STAUB, Ervin. **The Roots of Evil: The Origins of Genocide and Other Group Violence**, New York, Cambridge University Press, 1989.

STAUB, Ervin. **The Psychology of Good and Evil: Why Children, Adults, and Groups Help and Harm Others**, New York, Cambridge University Press, 2003.

TACAR, Pulat. **Terör ve Demokrasi**, Ankara, Bilgi Yayınları, 1999.

TAJFEL, Henri, **Differentiation Between Social Groups: Studies in The Social Psychology of Intergroup Relations**, London, Academic Press, 1978.

TAJFEL, Henri. "Social Psychology of Intergroup Relations", **Annual Review of Psychology**, 33, 1982, 1-39.

TAJFEL, Henri ve John C. TURNER. "The Social Identity Theory of Inter-Group Behavior", **Psychology of Intergroup Relations**, Stephen. WORCHEL ve William G. AUSTIN (Ed.), Chicago, Nelson-Hall, 1986, 33-47.

TAYLOR, Donald M. ve Winnifred LOUIS. "Terrorism and The Quest for Identity", **Understanding Terrorism: Psychosocial Roots, Consequences, and Interventions**, Fathali MOGHADDAM, ve Anthony Marsella (Ed.) Washington DC, American Psychological Association, 2004, 169-185.

TDK Resmî İnternet Sitesi, "Şiddet", <<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=%FEiddet&ayn=tam>>, 01.03.2010.

TEZCAN, Mahmut. "Gençlik ve Yabancılaşma", **Uluslararası Şiddetizm ve Gençlik Sempozyumu**, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 1985, 39-58.

TURNER, John C., Michael A. HOGG, Penelope J. OAKES, Stephen D. REICHER ve Margaret S. WETHERELL. **Rediscovering Social Group: A Self-Categorization Theory**, Oxford, Blackwell, 1987.

TÜRKDOĞAN, Orhan. **Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği**, İstanbul, Timaş Yayınları, 1996.

USTA, Aydın. "Etnik Şiddet Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir Değerlendirme", **Polis Bilimleri Dergisi**, Cilt:11, 2009, 87-106.

ÜNSAL, Artun. "Genişletilmiş Şiddet Tipolojisi", **Cognita Dergisi**, Sayı: 6, Ankara, 1996, 25-32.

WEEKS, John. "Farklılığın Değeri", **Kimlik: Topluluk/Kimlik/Farklılık** James RUTHERFORD (Ed.), (Çev: İlhan SAĞLAMER), İstanbul, Sarmal Yayınları, 1998, 80-93.

WIEDENHAEFER, Robert M., Barbara R. DASTOOR, Joseph BALLOUN ve Jose SOSA-FEY, "Ethno-Psychological Characteristics and Terror-Producing Countries: Linking Uncertainty Avoidance to Terrorist Acts in the 1970s", **Studies in Conflict and Terrorism**, 30, 2007, 801-823.

WILKINSON, Paul. **Political Terrorism**, New York, Mc Millan, 1974.

WILSON, Bryan. **Religion in Sociological Perspective**, New York, Oxford University Pres, 1989.

WINNICOTT, Donald W.. "Transitional Objects and Transitional Phenomena", **International Journal of Psycho-Analysis**, 34, 1953, 89-97.

WINNICOTT, Donald W.. **The Child, the Family and the Outside World**, New York, Perseus Publishing, 1986.

WINNICOTT, Donald W.. **Oyun ve Gerçeklik**, (Çev. Tuncay BİRKAN), İstanbul, Metis Yayınları, 1998.

WOOLF, Linda M. ve HULSIZER. "Intra and Inter Religious Hate and Violence: A Psychosocial Model", **Journal of Hate Studies**, Vol. 2:5, <\server05\productn\G\GHS\2-1\GHS106.txt>, 2003, 5-25, 08.11.2009.

VOLKAN, Vamık D. ve Abdülkadir ÇEVİK. "İçe Alınmış Nesne İlişkileri Kuramı ve Borderline Narsisistik Kişilik Bozuklukları", **Psikoanaliz Yazıları**, (Çev: Abdülkadir ÇEVİK, Birsen CEYHUN), Ankara, Hekimler Yayın Birliği, 1992, 13-49.

VOLKAN Vamık D. **Kimlik Adına Öldürmek (Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme)**, (Çev. Medine Banu BÜYÜKKAL), İstanbul, Everest Yayınları, 2007.

VOLKAN, Vamık D. **Körü Körüne İnanç (Kriz ve Şiddet Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri)**, (Çev. Özgür KARAÇAM), İstanbul, Okuyan Us Yayınları, 2009.

YAZIR, Elmalılı Hamdi, **Kur'an-ı Kerim Meali**, İstanbul, Motif Yayınları, 2006.